

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

UR VÅR TIDS FORSKNING

POPULÄRA SKILDNINGAR

UTGIFNA AF

Prof. AXEL KEY och Dr GUST. RETZIUS

8.

FOLKENS TRO OM SINA DÖDA

AF

Dr HANS HILDEBRAND HILDEBRAND.

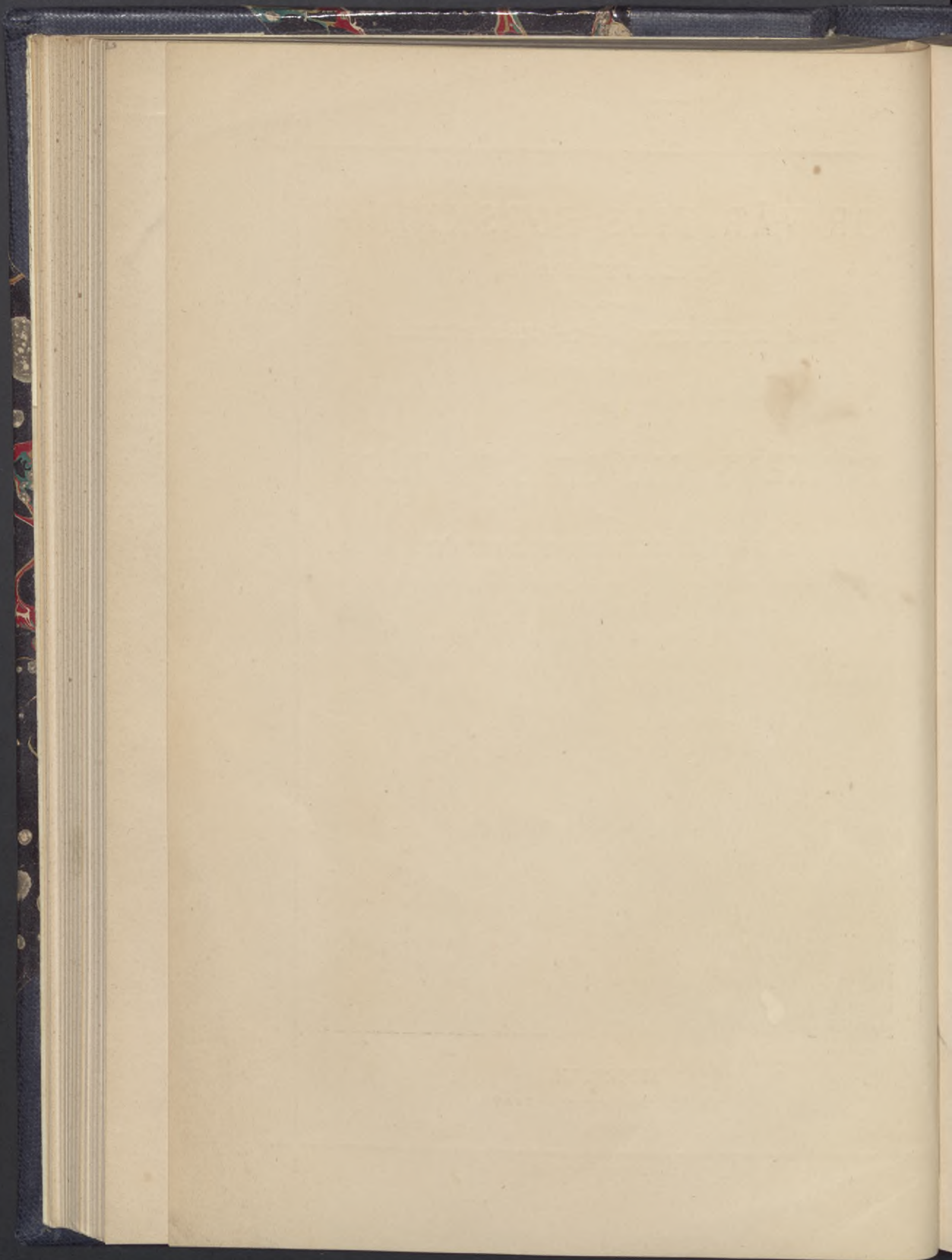

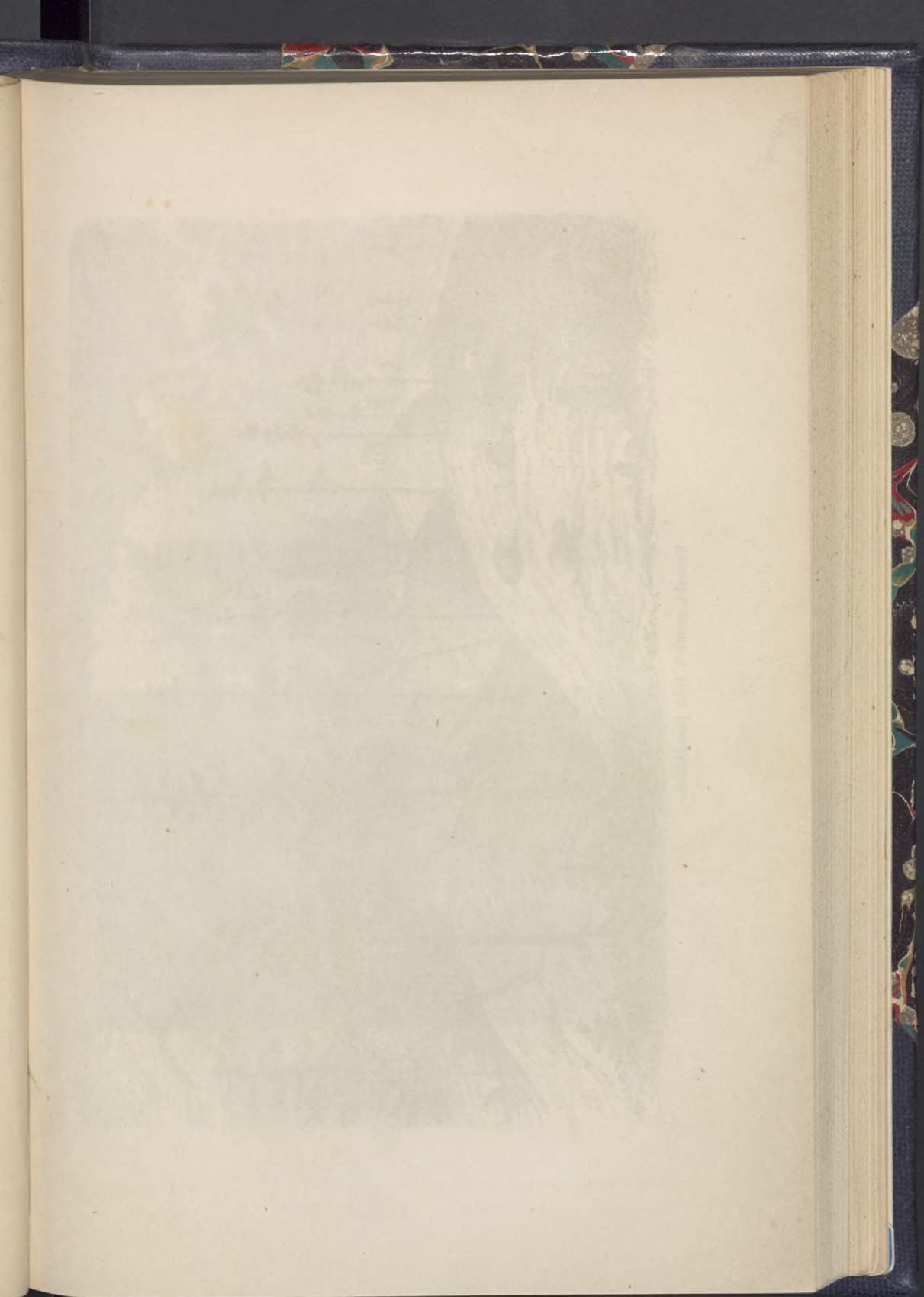
STOCKHOLM

KLEMMINGS ANTIQVARIAT

1874

PRIS: 2 KRONOR 50 ÖRE.

Svenskt graffält från järnåldern.

UR VÅR TIDS FORSKNING

POPULÄRA SKILDNINGAR

UTGIFNA AF

Prof. AXEL KEY OCH Dr GUST. RETZIUS

8.

FOLKENS TRO OM SINA DÖDA

AF

Dr HANS HILDEBRAND HILDEBRAND.

STOCKHOLM

KLEMMINGS ANTIQVARIAT

1874

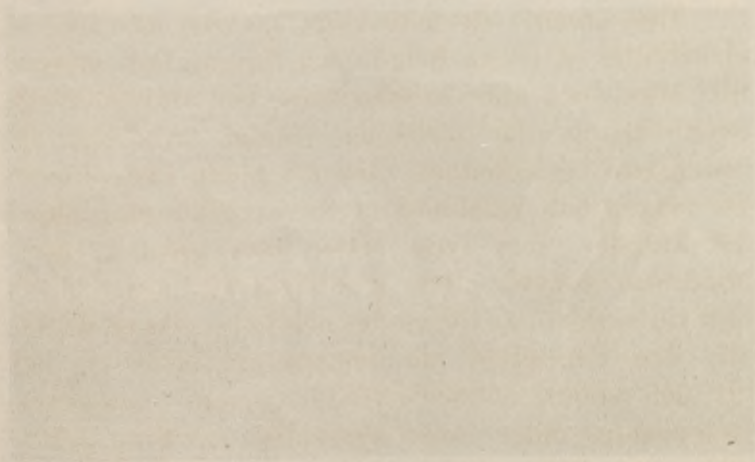
UR VÅR TIDS FÖRSKNING

FÖRSTA KAPITEL

PROF. AXEL K. Y. DE JONGE

FOLKENS TRO OCH SINA BÖDA

DR. HANS NICKERSONS ÖFFENTLIGA FÖRELÄSNING

Lifvets hvardaglighet får enhvar erfara. Arbetet fyller våra dagar, som i allmänhet förlöpa hvarandra lika. Ser man tillbaka öfver den tid som flyktat, blir den hänförelse som mången gång lyfte, den modlöshet som stundom nedtryckte sinnet, försvinnande små, och det hela ger intrycket af en stor enformighet, som ingalunda brytes af de regelbundet återkommande hvilostunderna.

Men äfven i de mänskliga kretsar, där arbetet, ej afbrutet af några helgdagar, fortgår från morgon till afton och där arbetssinnet beherrskar hvarje ögonblick, ja där törhända arbetet är af den enformigaste beskaffenhet, utan att bjuda hvilopunkter för tanken och vändpunkter för utvecklingen, finnes det stunder, som lyfta själen och gifva åt lifvet högtidens prägel. Det ögonblick, då barnet blifvit födt till verlden, är för moder och fader rikt på glädje, och den högtidliga stämningen utsträcker sig ock till den stund, då den nyfödde genom upptagning, vattenösning eller annan symbolisk handling erkännes som medlem af människornas verld. Barnet växer upp och utvecklar sig, ynglingen mognar till deltagande i männens värf, jungfrun blir vuxen att sköta ett eget hem; hos de flesta folk eger äfven

mogenhetsförklaringen en högtidlig prägel. I fädernehemmet stanna icke barnen för alltid, brudgum och brud träda ut ur de vanliga förhållandena för att tillsammans bygga ett hem för sig. Få torde de folk vara, hos hvilka detta grundläggande af det nya hemmet icke utmärkes genom bruk, som äro främmande för det hvardagliga lifvet.

I alla de samhällen, där de naturliga förhållandena icke alltför mycket fått vika för mera konstlade, är släktbandet synnerligen starkt. Hvar familj bildar ett lefvande helt, och känslan däraf uttalar sig i det minsta och det största. Den unge mannen löser sig emellertid sjelfständigt ur sitt hem för att grunda ett nytt, men denna sjelfständighet förlänar det allmänna folkmedvetandet icke åt qvinnan. Tvärtom visar en mängd seder, som till sist kunna förefalla helt vidunderliga, vissa uttryck i språket och annat sådant, att qvinnans utträde ur fadershemmet betraktats såsom ett smärtsamt slitande af den gamla enheten, till hvars utförande från friarens sida kräfdes mycken öfvertalningsförmåga och stundom äfven en våldshandling med ty åtföljande flykt och förföljelse samt i båda fallen vanligen en ersättning åt brudens släkt för den förlust denna led. Midt bland våra civiliserade vanor vittnar ordet bröllopp eller brudlopp om den verkliga eller låtsade fara, för hvilken brudgummen, när han hemförde bruden, var utsatt; i äldsta tider fans ock det ganska betecknande ordet brudköp. Hos vissa folk tänker man sig brytningen genom dottrens utträde ur föräldrahemmet så stor och outplånlig, att ett vänligt umgänge mellan mågen och svär-

modern icke är möjligt.¹ Men trots denna mera officiela misstämning är brölloppet, liksom barnets välkomnande vid dess inträde i verlden samt dess upptagande såsom människa och som mogen medlem af samhället, en glädjens fest, vid hvilken man hoppfullt skådar fram mot kommande dagar.

Men det finnes ett afbrott i det hvardagliga lifvets gång, vid hvilket folken i allmänhet känna sorg och icke glädje, ty vid detta varder hoppet lätteligen ovisst, blicken mot framtiden höljes af mörker. Döden gästar de lefvandes boningar och hemtar där sitt offer, hvilket snart hemfaller åt förgängelse och slutlig upplösning. Så djupt varder sällan någon gripen, som när han står vid en dödsbädd och varsnar, hur det lider mot slutet. Vi stå där vanmäktiga och kunna icke undgå att känna oss berörda af den hemlighetsfulla verld, som ligger bortom detta lifvets gräns. Festen öfver de döda får härigenom en djupare och en väsentligen olika karakter. Att en sådan fest verkligen firas — och festen för de döda är vanligen mera storartad än alla andra — är härvid det märkligaste; det visar, att människans ande anande sträcker sig dit ett dödligt öga aldrig skådat, att människan ännu, när hon träder i beröring med döden, tror på lifvets seger.

¹ Här liksom i mycket annat har det yttre bruket, sedan den till grund liggande tankegången förgåtits, fått en öfverdrifven och därmed förvänd form. Hos Kaffrerna finnes t. ex. ett förbud för mågen och svärmodern att vara tillsammans, ja att ens se på hvarandra. Den ängsliga samvetsgrannhet med hvilken detta förbud iakttages, är på ett synnerligen uttrycksfullt sätt i bild framställt i Wood's Natural history of man, Africa, s. 87. Ur detta arbete äro några af de i det följande meddelade faktiska uppgifterna äfvensom flere bilder hemtade.

Denna tro har i yttre bruk sökt sig mångfaldiga uttryck. Det är dessa sedvänjor med afseende på de afsomnade, som vi här skola skärskåda för att ur dem lära känna, hvad folken tro om sina döda.

Hvarje människa får under sin lefnads lopp påminnelser om en stundande död, i det sjukdomar och andra kroppsliga lidanden infinna sig. Den djupt gripande hemlighetsfullhet som omgifver sjelfva döden, hvilat i någon mån äfven öfver dessa afvikelser från det normala tillståndet med dess helsa och kraftfullhet. Detta gäller dock icke de yttre skador, för hvilka man kan varda utsatt. Ett benbrott uppkommet genom ett fall, ett sår framkalladt af en yxas hugg eller stygnet af en spjutudd har en så påtaglig orsak, att ingen kan däri se något underligt. Det naturliga blir ock vanligen på ett naturligt och ändamålsenligt sätt behandladt. Äfven hos de råaste naturfolk finna vi en ganska stor kirurgisk färdighet.

Annorlunda måste de inre åkommorna förefalla de obildade folken; deras uppkomst, utveckling och verkningsätt äro fördolda. Det obehag man känner utan att förstå hvarför, feberhettan som genomtränger kroppen, utslaget som höljer honom, allt detta måste uppfattas som rubbningar och därmed såsom icke beroende af det vanliga eller naturliga. I alla världens ändar uppfattas ock sjukdomen såsom framkallad genom beröringen med något öfvernaturligt; den sjuke är vorden »besatt». För att

vinna lindring vänder man sig till sådana personer, som anses bättre än andra känna till de öfvermänskliga andemakterna, och den kurmetod dessa använda har i större eller mindre grad karakteren af en besvärjelse. Det händer, att trollmannen begagnar utom ceremonierna hvarjehanda läkemedel, men som dessa merendels väljas icke efter bekantskap med sjukdomens art och kroppens behof, inses lätt, huru skadlig en sådan behandling kan vara. Detta har ock i väsentlig mon bidragit till de s. k. naturfolkens utdöende.

Den andemakt, som tagit den sjuke i besittning, kan vara en i och för sig god, hvilken vill genom lidande straffa människan för något ondt hon begått. Där en sådan tro herrskade, vågade man icke göra något till den sjukes lisa, emedan man fruktade att därmed förbryta sig mot den hämnande guden. Af denna anledning och icke af ren grymhet äro mångenstädes de sjuka föremål för mycken vanvårdnad. På Taheiti öfverlemnade man vanligen de sjuka åt deras öde, och dref dem undan från boplatserna; ville man dem väl, bad man för dem till guden, under hvars makt de voro hemfallna, uppförde åt dem vid en aflägsen strand en koja af palmblad och försåg dem sparsamt med föda. Rädslan för den straffande guden kunde gå ända därhän, att man ansåg sig böra understödja honom i hans verk genom att påskynda döden eller ock ville man därmed skydda sig för de menliga följder beröringen med de besatta kunde medföra. Vissa kafferstammar flytta ut i det fria den sjuke, om hvilkens vederfående man icke hyser hopp, på det icke

hans död må orena huset, så att detta behöfver förstöras. Det berättas, att på vissa små öar vid Nya Guinea krypa de sjuka ned till stranden¹ och lefva där för sig, ansträngande sig att äta så mycket de förmå, ty märka deras anhöriga, att matlusten felas dem, påskynda de deras död. Det är helt visst under det öfverväldigande intrycket af denna gudens tryckande, oundvikliga straffdom, som mångenstädes en sjuk sjelf söker eller af sina närmaste utbeder sig döden. På Fidschi-öarna har en europé varit närvarande, då den sjuke konungen på egen begäran begrofs; ännu sedan jorden blifvit nedkastad i grafven, hörde man hur den lefvande begrafne hem-söktes af hostanfall. På Nya Holland är det icke ovanligt, att den orkeslöse gubben kryper ned i en ihålig trädstam, för att där tåligt förbida upplösningens timme.

Det är dock mycket vanligare, att man tror sjukdomen vållad, af en mot människan fiendtlig ande, hvilken man måste med all makt motstå. Alltför ofta antager man, att den fiendtliga anden blifvit sänd till den sjuke af någon hans ovän, och trollmännen, som icke gärna vilja synas ovetande i de fall, då man hos dem söker upplysning, äro vanligen färdiga att utpeka den skyldige. På Nya Holland blir denne genast affivad, och den sjuke gnidet med hans fett, ett läkemedel som skall vara särdeles kraftigt. Annorstädes begifva sig den redan dödes fränder ut på ett tåg genom landet och döda det första lefvande, djur eller människa, ovän eller vän, som de möta.

¹ Vattnet anses upphäfva förtrollningen.

All behandling af en sådan sjuk måste gå ut på att förjaga den onde anden. På Markesas-öarna är det väl sed att stoppa till mun och näsa på den sjuke — ett farligt medel, om än användt i den bästa afsigt, nämligen för att hindra själens flykt — men detta fall synes vara enstaka. Annars gör man allt för att drifva ut det onda. En radikalkur är att skära bort den sjuka lemman; vill man icke gå så långt, snör man till om honom, så att det onda skall lokaliseras. Därjämte använder man vidt och bredt den i vår tid äfven i Europa till heder komna massage-metoden, hvars underbara verkningar redan längesedan prisades af dem, som lärde känna den hos Polynesierna. Ibland tros anden vika från det onda stället, om man flitigt blåser därpå; man kan ock suga ut det onda, och den australiske trollmannen visar t. o. m. stenen eller benet, som han sugit ut ur den sjuke. Fordom afslutade läkarne på Haïti sin behandling af den sjuke med att ur hans mun draga fram en sten, i hvilken allt det onda var koncentreradt. Så sker än i dag hos Payagua-stammen vid mellersta loppet af Paraguay, och SPARRMAN berättar, hur Hottentot-läkarne sögo fram ett ben ur den sjukes mun, öra eller rygg o. s. v. På Samoa lyfter man spjutet mot den sjuke för att skrämman den onde anden till flykt. Det händer på andra öar, att man verkligen genomborrar den sjuke, när han synes obotlig. I detta och i många liknande fall får man icke vara för snar att fälla dom öfver en djurisk grymhet mot de lidande. Dels känner ett naturfolk, som t. ex. Polynesierna, icke alls en människas värde och räknar det därför icke

så noga med lifvet, dels menar man sig göra den sjuke en tjenst därmed, att man befriar honom från ett långvarigt lidande. Tonga-bon, som fäller tårar när han tager afsked af de sina för några veckors frånvara, lägger med lugn och i den angenäma känslan att uppfylla en sonlig pligt, den vid lifvet trötte, men ännu lefvande fadern i grafven. I alla de fall, då man antager att den sjuke står under inflytande af en ond ande, är det naturligt att omgifningen skall med ett visst obehag betrakta den lidande och till och med draga sig undan för honom. Under en förutsättning kunna vi ock förstå, att man äfven med bevarande af mänskliga känslor gömmer den ännu ej döde i grafven eller påskyndar döden, hvars oundvikliga fast sena annalkande man anar, den nämligen, att man känner sig förvissad därom, att den döde har det bättre än den som lefver i plågor. En närmare granskning af folkens sedvänjor vid dödsbädd och begrafning skall visa, att förlösningen från jordlifvets plågor icke anses bestå i förintelse.

Åsigten, att det afbrott i det normala, som vi kalla sjukdom, beror af en andemakt utom människan, är ett af de drag, som vi få räkna såsom rent mänskliga. Först vetenskapen visar oss sjukdomens rätta art och dess upphof — hur ofta måste likväl icke sjelfva vetenskapen erkänna sig stå inför frågor hvilkas lösning hon ej känner. Äfven de mest bildade af jordens folk, för såvidt de icke hafva låtit sin uppfattning gå i vetenskapens skola, söka för sjukdomen samma mystiska källa.

Greker och Romare, de mest bildade af fornti-

dens folk, sågo, isynnerhet uti den äldsta tiden, öfver hvilken de skriftliga källorna sprida något ljus, men äfven sedermera, i sjukdomarna verk af goda andar, som man sökte blidka med offer, eller af onda, hvilka man sökte betvinga genom trolldomskrafter starkare än deras egna. De i hemliga konster invigde ansågos ock kunna öfver andra människor bringa förderf. Då Germanicus af den misstänksamme kejsar Tiberius hade blifvit kallad från sin segerbana i Germanien för att öfvertaga kriget uti Orienten, fann han där en hastig död, och man misstänkte allmänt, att han blifvit förgifven. »Också fann man», berättar TACITUS i Annalerna, »i golf och väggar uppgräfdade lemningar af människolik, besvärjelseformler, Germanici namn¹ inristadt på blytaflor, halfbrända ben öfverstrukna med blodvar och andra hexmedel, med hvilka man tror människolik kunna offras åt de underjordiska gudarne».

En annan hedendom kom sedan som en ny insats i den europeiska kulturen, nämligen den germanska, och trots de många kristna århundraden, som vi räkna inom den germaniserade verlden, lefver mycket af denna hedendom kvar i vår tid. I aflägsnare delar af vårt land, eller i allmänhet i sådana, där befolkningen icke tagit någon verksammare del i framåtskridandet, tror man allmänt ohelsa vara framkallad däraf, att man »råkat ut» för någon af naturandarna, hvilka hafva sina hemvist i luft, jord, vatten, träd o. s. v. Ännu 1869 fann jag denna tro herrska i en trakt af Skåne, där en skarlakansfeber hade blif-

¹ Människonamnet kan ofta hafva något olyckligt med sig. I vissa delar af Södra Amerika vågar man aldrig nämna den dödes namn.

vit endemisk, och detta ehuru i trakten fans både läkare och apotek. Läkaren tror ju icke på en sådan sjukdomsorsak, och hos honom söker därför ingen att få bot. Man vänder sig i stället till sådana, som »veta mer än andra» och däribland äfven hur man bör behandla dessa naturandar. I vissa fall söka väl de »kloke» att antaga en läkares botesätt med läkemedel till invärtes bruk, men större delen af deras föreskrifter gälla mer eller mindre maskerade offeringar till älfvor och vättar.

Fall förekomma, då man äfven till den döde utsträcker den vidskepliga fruktan, hvarmed man betraktar sjukdom och lidande. Den dödes qvarlåenskap, till och med huset i hvilket han under lifstiden bodde, anses stå under ett visst inflytande af andeverldens krafter, hvadan man förstörde den förra, och öfvergaf åtminstone för någon tid det senare eller rent af nedbröt det. På Nya Guinea finner man utanför byarna hopar af de dödas sönderbrutna egendom. På Nya Seland tillstänges den dödes hus, och stundom öfvergifves hela byn till en tid. En resande kom en gång till en by kort efter det ett dödsfall där hade inträffat, allt var väl bevaradt, men intet lefvande fans uti husen. Man tror, att den dödes ande gärna dväljes i den gamla bostaden; så berättas om Hottentoterna i södra Afrika och Jakuterna i norra Asien, om Karenerna på den östra indiska halfön. I Afrika äro arfvingarna mera sparsamma; efter två år uppbygger man den dödes hus, i hopp att hans ande redan lemnat det.

Skyggheten för den dödes ande och den ovilja, som den lefvande ofrivilligt hyser mot döden, medverka till detta liksom till andra bruk. Lifvets vägar och de dödas böra aldrig sammanfalla. Längst norrut i Amerika hafva Grönländarna seden att bära ut den döde genom fönstret, Ojibwa-Indianerna, Hottentoter, Kaffrer, Siameser hafva samma obenägenhet att bära ut liket genom porten, utan bryta de för detta en väg genom väggen eller inhägnaden. Samma sed fans på Island, äfven om den där kanske endast undantagsvis utöfvades.

Äfven hos de folk, som hafva en historia och således få räknas som mer bildade, finna vi samma föreställning om den dödes orenhet. »Den som kommer vid en död människa», heter det i den mosaiska lagen, »han skall vara oren i sju dagar». Mer än alla andra hade Meder och Perser, sedan bland dem magismen uppkommit, afsky för den döde. Enligt deras tro kunde verldens fyra grundelement blifva orenade genom beröring med de döda; strängt taget kunde därför liken hvarken brännas eller jordas. Man sökte en utväg genom att öfverdraga dem med vax, hvarigenom luften utestängdes, men de rätttrogna Magerna liksom ännu i dag deras trosförvanter Guebrerna, lägga ut sina döda i det fria, på det de må uppätas af himmelens foglar och sålunda åter uppgå i varelsor som ega lif. De efterlevande gömma sig i närheten för att se, hvilken del af kroppen först anfalles af rofdjuren; de tro sig där-efter kunna döma till själens sällhet eller straff. I Hellas satte man utanför sorgehuset ett kärl med vatten, på det den, som gick ut för att umgås med

de lefvande, skulle rena sig. När i den romerska världen man återvände från begrafningen, bestänkte man sig med vatten eller steg öfver eld.

Ej häller äro vi här i Sverge och i det nittonde århundradet fullt fria från denna rädsla för de döda, om hon ock allenast i ett fall kan sägas inverka på handlingssättet. Det anses nämligen af menige man vanhederligt och olycksbringande att vidröra en människa, som sjelf beröfvat sig lifvet, hvadan ock, enligt uppgift, en och annan, som hade kunnat räddas, hemfallit åt döden; äfven i vår tid och i Europa kan man således åtminstone passivt öfva grymhet på grund af vidskepelse. Hos oss visar sig tron på andeverldens herravälde öfver den döde äfven på ett annat sätt. Man är på en gång skygg för denna verld och tilltror henne underbara krafter. Det anses därför vara för mången sjukdom ett ypperligt botemedel att vidröra ett lik.

De grymheter, för hvilka den döende och den döde hos ett och annat folk är utsatt, bero således ytterst på deras sätt att uppfatta lifvet och är i många fall att betrakta — hur underligt det kan låta — såsom ett ömhetsbevis. Därmed förnekas icke, att detta vidunderliga sätt att uppenbara sin omsorg och välvilja vittnar om en låg grad af mänsklig odling. Från fäderna ärfda bruk iakttagas, utan att man förmår sjelfständigt pröfva dem, och så att man för deras bokstafliga uppfyllelse förgäter den mänskliga sammanlefnadens enklaste och heligaste grundlagar.

Vid tanken på dessa förvillelser kunna vi finna en tröst däri, att de mänskliga känslorna oftare söka

sig berättigade uttryck. Man samlas kring den döendes bädd, man klagar där och vid grafven, man gör allt för att begrafningen skall blifva högtidlig.

Men äfven åt dessa fullt berättigade handlingar gifves ofta en mindre lämplig form, vittnande om mycken slöhet i sinnet. Synnerligen ofta sakna naturfolken den harmoniska jämnvigt, som den grundligare bildningen gifver. Den naturliga känslan får därigenom ofta en öfverdrifven, en vild karakter, och då våra dagars naturfolk näppeligen sakna något så mycket som naturfriskhet, äro dessa öfverdrifter oftast stereotyperade. Man måste mången gång betvifla, att de uppbäras af en verklig känsla.

De af oss, som sutit vid sina käras dödsbäddar, veta huru ljuflig den fullkomliga stillheten är, under det man med hela sin själ deltagar i den sista kampen och lyssnande, bäfvande hoppas, att lifvet ännu dröjer. Vi rörde oss sakta, vi talade icke annat än i hviskningar, vi sågo hälst att den, som icke kunde beherrska sig, sökte ett annat rum för att där gifva luft åt sin smärta. Vidunderlig och något omänsklig måste vi därför mången gång finna äfven den sorg, som vilden uttrycker. På sina ställen öfverhoppas den döende med förebråelser därför att han icke vill stanna, Hottentoterna skaka honom därjämte. Våldsamt yttrar sig ock sorgen, ofta redan innan döden kommit, med höga skrån, häftiga åtbörder, sargningar. Allt detta kan vara ett sant uttryck af sorg hos ett folk af glödande natur, men så snart vi sakna elden, så ofta vi se uti dessa vilda sorgebetygelser en tom formalitet, då måste vi åter fråga, om icke äfven de lägsta af naturfolken, hos hvilka seden

har öfverlevvat känslan, hafva karakteren af att vara utlevvade. Vissa folk bjuda andarna offer, därest den döde får stanna kvar. Polynesiern slår ut en tand på sig för den döde, Indianen hugger af en bit af sitt finger, Tongabon i Söderhafvet stympar sitt lillfinger eller offer, om nöden blir mycket stor, människor, men äfven här är hjärtat ej rätt med. Till offer utser man ett af den döendes barn. Det är allenast de fattiga fränderna, som hugga fingerstumpar af sig, och de göra det med mycken omtänksamhet, ty hafva de många inflytelsesrika släktingar i lifvet, afhugga de allenast ett litet stycke, men till att bringa detta offer äro de så angelägna, att de täflande tvista om rättigheten därtill.

Vilja vi riktigt bjärt se, huru meningslöst man upprepar hvad fäderna fordom gjort, må vi vända oss till de mera bildade folkslagen och gifva akt på de lejda gråterskorna, som mot betalning klaga öfver den förlust man lidit.¹ Profeterna i Israel omtala hyrda klagoqvinor, och när Kristus gick in i öfverstens hus, fann han icke blott dessa som greto, utan äfven pipare, som ackompanjerade klagovisorerna. Äfven i Rom hyrde man gråterskor och beledsagade deras klagan med musik. Huru ett sådant bruk uppkom där, kunna vi lätt förstå. I Rom, där man uppfann reglementen för allt, fick ej ens begrafningen vara något som tillhörde den enskilda kretsen, utan drogs hon in under det offentliga; allenast de fattiga fingo begrafvas i stillhet, men också endast nattetid. När sålunda familjesorgen skulle

¹ Man finner denna sed äfven hos de ohistoriska folken, t. ex. hos de forna Indianerna i Nord-Carolina.

framträda i det offentliga, kräfde anständigheten, att allt försiggick på ett värdigt sätt, och man fann sig därför föranlåten att skaffa sig qvinnor, som ledde klagosången. Småningom öfverlät man åt dem allt besväret med sorgen. Det är det första steget på denna väg, som är det afgörande; redan det att göra hvad som är allas rätt — att sörja öfver den bortgångne — till en pligt för några, är ett brott mot en af naturens grundlagar. Detta är hos naturfolken allmänt; ty hos dem är det vanligen allenast qvinnorna, som yppa sin sorg, och näppeligen har man rätt att i många af dessa fall tillämpa hvad TACITUS förtäljer om Germanerna — de ansågo det tillkomma qvinnorna att klaga, männen att minnas.

I de nordligare trakter, där människan är mera sluten inom sig, hos de germanska folken isynnerhet, kunna vi vänta större naturlighet i sorgen och därför mera enkelhet och sanning. När Sigurd var död och Gudrun satt vid hans sida, omgafs hon icke af lejda sörjerskor. Hon var sjelf den sörjande, och hennes smärta var så djup, att hon icke kunde uttala den.

Sorgen, hon må vara verklig eller blott låtsad, visar sig icke allenast i klagan. När en konung dött på Madagaskar, inställes allt arbete för längre tid, man rakar hufvudet, sofver på marken, qvinnorna gå med öfverdelen af kroppen naken, och under allt detta ropar man: »hvi öfvergaf du oss? kom åter och tag oss till dig!» Indianerna måla sig svarta när de sörja, någon gång hvita; de fasta, slå sig sår, »för att sorgen skall komma ut», och låta

håret växa. På Karolinerna raka däremot de sörjande af sig skägg och hår, som de kasta på liket — liksom Hellenerna strödde lockar på den döde Patroklos! I Florida får icke en död Indians familj under tre månaders tid gå ut, hvadan de kringboende måste förse dem med lifsmedel.

Vidare uppenbarar sig sorgen och ömheten mot de döda i behandlingen af sjelfva liket. Sedan man förvandlat de direkta sorgebetygelserna till officiella anständighetshandlingar, hände det lätt, att en renare känsla gömde sig under de bruk, som allenast indirekt voro ett uttryck för henne. Vi må vända oss här med vår uppmärksamhet företrädesvis till de historiska folken, emedan vi mera i detalj känna deras bruk.

Det var i den gamla historiska världen så vanligt, att de efterlevande egnade den döde synnerlig omsorg, att den döde liksom hade därpå en oeftergiflig fordran. Att få en högtidlig begrafning ansågs vara icke mer än rätt och billigt, ja de lagstiftande och lagskipande myndigheterna förde i detta afseende den dödes talan. Athens styrelse stälde till ansvar och straffade hårdt sin flottas höfdingar, för det de en gång låtit stormens raseri hindra dem från att gifva en öflig begrafning åt dem, som stupat i den föregående striden. Fridlös irrade vid Styx' strand den själ, hvars kropp ej blifvit jordad, och för Judarna fans det icke många hotelser hårdare än den, att den dödes kropp ej skulle begrafvas. När konung Akab hade tillagnat sig Nabots vingård, sade profeten Elia till honom bland annat: »hvilken af Akab dör i staden, den skola

hundar äta, och hvilken som dör på marken den skola foglar under himmelen äta». ¹ Hvad en persisk man ansåg vara den bästa behandlingen af de döda, det var i Judens ögon den största smälek och lidande. Han liksom Hellenen var öfvertygad, att den döde led af den vanvördnad, som visades hans kropp. När Telemachos och Peisistratos besökte Sparta, sade den senare, att han ingalunda tadelade de tårar man fälde vid en människas död, ty

»detta den endaste gärden ju är åt de dödliga arma».

Enligt PLATON var den man, som under sin lefnad åtnjutit det bästa, först då fullt lycklig, när honom beskäres att af sina ättlingar blifva på ett skönt och passande sätt begrafven.

Den första kärleksgärning man bevisade den döde, hvars kropp icke längre styrdes af en inneboende vilja, var att tillsluta munnen och framför allt ögonen. När patriarken Jacob färdades i sin sena ålderdom till Egypten, fröjdades han under vägen vid tanken därpå, att nu hans älskade Josef skulle tillsluta hans ögon. Det tyckes af ett yttrande hos VIRGILIUS, som om det hos Romarna därjämte varit sed att med en kyss uppfånga den döendes sista andedrag. Därefter tvättade man liket, smorde det med välluktande oljor, lindade det i linnedukar (hos Judarna) eller iklädde det kostbara kläder, vanligen af snöhvit färg. Man smekte den döde — se bilden 1, som återgifver en dödsscen från Etrurien — och satte på hans hufvud en blomsterkrans. Den döde lades nu på en hvilobädd, som ställes i

¹ Äfven bland ohistoriska folk t. ex. på Samoa utgör begrafningen ett nödvändigt villkor för andens ro efter döden.

husets försal, med fötterna vända mot dörren. Nu uppstämde klagoljuden. Konung David, när hans son var död, ref sina kläder sönder och lade sig ned på jorden; och om Achilleus, när han sörjde sin käre Patroklos, sjunger HOMEROS, att han vanstälde sitt ansigte, kastade sig ned på marken och slet af sig håret. Tärnorna, tagna i kriget, omgäfvö honom klagande och slående sig för bröstet, vännen Archi-

Bild 1. Klagan öfver en död.

lochos höll honom i handen under klagan och gråt. De sörjande fränderna tillropade den döde smärtans ord, och sorgesångarne uppstämde sin klagan, i hvilken de närvarande instämde. Hos Romarna var det sed att i sjelfva dödsminuten med högljudd röst nämna den dödes namn och tillropa honom ett have, vale (farväl).

Grekernas måtta gaf åt deras graffester en harmonisk prägel. Liket fick icke stå länge utställt,

SOLON hade förbjudit alltför våldsamma smärtebetygelser. Tidigt en morgon bar man ut den döde. Först gingo män, som uppstämde sorgesånger, efter dem flöjtbläserskor, vidare de sörjande männen i svarta eller gråa kläder, med kortklipt hår, så bårren, buren af de närmaste fränderna. Efter denna gingo qvinnorna. Allenast i de fall, då den som stupat för fädernestaden skulle begrafvas, fick det hela en mera storartad prägel; då var det staten, som öfvertog familjens rol.

Hos Romarna hade, såsom nämnt är, alla begrafningar, så snart den döde icke tillhörde de lägsta klasserna, en offentlig prägel. Dödsfallet anmäldes i Venus libitinas tempel, hvarest tjenare utlemnade nödiga redskap och besörjde hela begrafningen. Liket var i sju dagar utställt på den kostbara bädden. Det bars ut under förmiddagen, just när folkhvimlet på gatorna var som störst. Tio flöjtblåsare öppnade tåget, klagoqvinnorna (præficæ) följde, efter dem maskerade personer, som än reciterade stycken ur sorgespel, än gåfvo komiska framställningar, i hvilka man sökte härma den döde. De af förfädernas anleten tagna vaxmaskerna, som annars suto kring väggarna i atrium, där äfven härden, det ordnade hemlifvets sinnebild, stod, buros närmast före bårren, som bars af fränder eller frigifna slafvar. Tåget slöts af fränder och andra anhöriga, klädda i mörka, under kejsartiden i hvita kläder. Man stannade på forum, hvarest ett loftal hölls öfver den döde.

Sjelfva begrafningen, jordandet eller brännningen, och grafven lemna vi nu å sidan, för att sedan i ett annat sammanhang återvända till dem.

Alltför litet veta vi om sederna i Norden, under det våra fäder dyrkade Åsagudarna. När Brynhild af Sigurd väcktes ur sin trollslummer, gaf hon honom en mängd lärdomar och däribland denna:

Där råder jag dig det nionde,
att du liken vårdar,
hvar du å fälten dem finner,
det mände sotdöde
eller sjödöde
eller vapendöde vara.

Hög skall du göra
hvar en som liden är,
händer två och hufvud
kamma och torka,
innan i kistan han lägges,
och bedja säll att sofva.¹

Innerligare än annorstädes uppfattade Germanerna hemlifvet och dess samdrägt. Folket har i Tyskland bevarat seden, att husfadrens död bör förkunnas för boskapen i stallet, för bina i kupan, för träden på gården. Men det var icke fritt för, att man fruktade för gengångare; i Brandenburg slog man ut vatten efter liktåget, för att afskräcka den döde från att gå igen. I Ryssland kasta Tschuwasscherna en glödande sten efter liket, Araukanerna i Sydamerika strö aska i liktågets spår, allt i samma afsigt.

Sedan den dödes jordiska kvarlevor blifvit anförtrödda åt grafven, hölls grafölet. Det är tvifvelsutan en god reform, att man hos oss i den senaste tiden

¹ Segerdrifvemål 33, 34. Uttrycket »läggna i kista» vittnar, att sängen i hans nuvarande form tillhör den kristna tiden; »högen» däremot påminner om det hedniska bruket.

sökts inkränka begrafningarna till den rent kyrkliga akten, ty väl må det tyckas vara en torftig gård åt den dödes minne, att de efterlevande vederqvicka sig med mat och dryck. Likväl är seden att hålla graföl allmänt mänsklig — hvarför, det kunna till en del naturfolkens seder lära oss. Det är det sista umgänget man plägar med den döde. I nordöstra Indien gå vännerna till grafven, bjuda den af lidne äta, och eftersom han ej kan det, säga de: »du var en af oss och kan icke längre vara det; vi komma icke mera till dig, kom du icke mera till oss», hvarefter de draga trådringar af armarna och kasta på grafven, till tecken att alla band dem emellan nu äro slitna. Uti de äldsta grafvår man känner här i Sverge, finner man stundom lemningar af måltider; jag antager, att man satt i det fria och firade grafölet invid grafven, hvarefter djurbenen kommo att följa med jorden, när grafven fylles. Kring en graf från samma tid har jag sett små primitiva eldstäder bildade af hoplagda kullerstenar. I en holsteinsk graf af samma ålder har man i grafkammaren funnit spår af kolning samt en mängd sönderslagna lerkärl. Äfven i Grekland var det sed att krossa de kärl, som användes vid graffesten. Därtill kommer den omständigheten, att i de fall, då man hembar gudarna offer, plögade man åt dem gifva det, i hvilket djurens lif ansågs finnas, några fettet, andra blodet, under det man för sig och de sina behöll återstoden, som förtärdes. Så kommo flerstädes, äfven i Norden, stora måltider att blifva nära förenade med gudstjensten och offren.

Tredje och nionde dagen efter begrafningen

offrade Hellenerna på grafven, Athenarna hemburo ett tredje offer på den tretionde dagen, hvarefter sorgtiden ansågs slutad. AISCHYLOS låter Atossa bringa till Dareios' graf ett offer, bestående af »den kyska kons hvita, söta mjölk, blomstervännens dagg den ljusa honungen, den jungfruliga källans strålklara flod, drufvans oblandade saft, olivens doftande frukt och modern jordens barn, de friska blommorna flätade till en krans». Man besökte i Hellas icke sällan de dödas grafvar, för att smycka dem med blommor och band. — Romarna firade på den nionde dagen en grafmåltid i grafvens närhet — vid större grafvar fans en särskild matsal — och man uppdukade på grafvårdens trappsteg vatten, varm mjölk, honung, olja och offerdjurens blod. Enskilda minnesfester firades äfven sedermera, och den 21 februari hvart år firade hela folket de dödas fest, liksom ännu i den romersk-katolska världen på alla sjäalars dag ljus tändas på grafvarna. På otaliga ställen finna vi samma sed att bjuda den redan begrafne till gäst i festliga lag.

Äfven hos naturfolken finna vi en mycket stor omsorg om de döda. Tschuvascherna i Ryssland lägga föda och servetter på grafven, sägande: »stätt upp, när natten kommer, och ät dig mätt; här har du duk att torka din mun». Tscheremisserna sätta ock ut mat och säga: »här är för eder, I döde, här hafven I mat och dryck». Det finnes turanska stammar, som sända offer att läggas på fädernas grafvar i det fjärran land, där stammarna fordom hade sitt hem. Skälen till en sådan pietet och i allmänhet till de sorgfälliga firningarna af de döda kunna

dock vara af olika slag. Negrerna fira med mycken ifver de sinas likbegängelser, men det sker därför, att de döda icke skola gå igen och plåga de lefvande; beröringen med den dödes ande anses nämligen föranleda sjukdom. Samma farhoga hyses af många andra folk; prof hafva redan blifvit anförda.

Däremot har engelsmannen TYLOR,¹ som redogör för en mängd seder med afseende på de döda, meddelat en berättelse från nordöstra Indien, som vittnar om den mest rörande kärlek till de döda och om motsatsen till den annars så vanliga farhogan för gengångare. När den döde är bränd, bäras de brända benen i högtidlig, långsam procession, efter takten af en dof trumma. En gumma bär å en bambu-skifva de brända benen och sänker denna emellanåt, hvarvid de vid hennes sida gående flickorna vända upp och ned på de kärll som de hafva i händerna, för att visa att de äro tomma, därmed betecknande att jordelifvet är lyktadt. Så går man från gård till gård och besöker den dödes vänner, som träda ur sina boningar och sorgsna prisa den hädangångne. Så bär man benen till alla de ställen den döde hade kära², till fälten han odlat, till träden han plantat, till logen, där han tröskat, till danssalen, där han förlustat sig. Till sist gömmer man benen i grafven, jämte föda, och lägger däröfver en stenhäll. Dessutom uppreser man utanför byn höga stenar i hvilkas skugga den dödes

¹ I sitt arbete om Primitive Culture. särskildt i kapitlet om »animism», har TYLOR meddelat en mängd fakta, som jag begagnat för denna uppsats.

² Denna uppmärksamhet mot den dödes tycke finner man hos mångt naturfolk. Ofta begrafves den döde på ett för honom kärt ställe eller jordas han så, att hans ansigte är vänt mot ett sådant.

ande, när han vandrar kring bland de lefvande, kan hvila, och sjunger man där till den döde:

»Vi bannade dig aldrig eller gjorde dig förnär,

Kom åter till oss!

Vi älskade dig alltid och hade dig kär och lefde samman

Under samma tak,

Öfvergif det icke nu!

Regniga nätter och stormiga dagar komma;

Du finner icke skydd därute, när regnet strömmar ned,

Du finner ej värm mot den kalla, snåla vinden.

Kom till ditt hem!

Det är sopadt för dig och rent, och vi som älskat dig äro där,

Och ris fins där för dig och vatten;

Kom hem, kom hem, kom till oss igen!»

Det är något allmänt mänskligt, som här talar och gifver ett fördelaktigt vittnesbörd om folkets hjärtebildning. Af helt annan art är det ömhetsprof, som en dotter i Australien bevisar sin döda moder: hon bär modrens hufvudskål med sig öfverallt. Försummar hon detta, anses hon vara pligt-förgäten och straffvärd.

Detta senare fall är ingalunda isolerad. Tvärtom finner man liknande bruk annorstädes. I Afrika, i Norra och Södra Amerika, i Polynesien o. s. v. finner man en sed att låta liket ligga, till dess förruttnelse inträffat, antingen i luften eller i jorden, hvarefter benen upptagas, rengöras, målas — vanligen användes röd färg,¹ allenast på Karolinerna föredrages den gula — samt antingen nedläggas på ett säkert ställe eller ock medtagas under stammens vandringar.

¹ På Nya Seland rödmålas huset, hvilket man öfverlätit åt den döde såsom hans sista hvilorum.

Där man finner det besvärligt att så behandla hela liket, nöjer man sig med att upptaga hufvudet. Veierna i Afrika låta liket ibland ligga i jorden ett år, innan det upptages. I nordvestra Amerika händer det, att man gräfver upp den dödes hufvud och hänger det, förvaradt i en liten kista, öfver grafven. På Nya Seland begrof man den döde i en kanot, men efter ett års förlopp gräfde man upp liket, rengjorde benen och lade dem i en kanotformig kista, som sattes uppe på en påle inom gårdshägnaden; det hände att benen efter någon tid ånyo renades. Vissa Karaib-stammar gräfva upp liket och bränna alla benen utom hufvudet, som de taga med sig.

Under allt detta ligger tydligen ett begär att hafva den dödes kvarlevor nära sig, och när det icke faller sig lägligt att hafva dem alla, nöjer man sig med den viktigaste delen, hufvudet. Jämte ömheten torde väl ock ett vidskepligt element tillkomma; frändernas ben tjena de efterlevande till skydd. Hvilkendera bevekelsegrunden i de olika fallen än må öfverväga, visst är, att man gör sig mycket besvär och underkastar sig mycket obehag. På Gilbertsöarna i Stilla oceanen ingnider man kropparna med fraggan, som bildar sig kring likets mun, hustrun hvilar länge på samma bädd, som den döde maken, modren bär sitt döda barn med sig, till dess det faller sönder, då hon tager vara på benen och hufvudskålen, hvilka smörjas och förses med spisoffer. Samma sed finnes på Marianerna. På nyssnämnda Gilbertsöar plägar man lägga den döde på en af sköldpaddskal bildad skifva, hvilken hålles i luften af 2—6 af den dödes fränder. Man byter om så fort

de första tröttnat, och härmed fortfar man i flere månader, ja ett par år. På Samoa-öarna lät man den döde ligga i luften, till dess han svälde upp; då sänkte man ned ett rör i hans mage, och de närmaste fränderna sögo in i munnen dennas innehåll, hvilket de sedan spottade ut i en skål. Några af Karaiberna pläga blanda i sin dryck sina anhöriga dödas pulveriserade ben.

Väl får man, med fullaste erkännande af den ömhet, som yppar sig häri, säga att hon uppenbarar sig på ett gräsligt sätt, vittnande om en låg bildningsgrad. Detta sätt att behandla de döda synes ock antyda en viss oförmåga att tänka sig deras fortlevande, vare sig i dödsriket eller i grafven.

Helt naturligt ledas vi härifrån öfver till en annan sed, den s. k. kannibalismen. Man har sagt, att denna skulle kunna förklaras genom brist på animalisk föda. Detta torde väl hafva bidragit, stundom i en hög grad, men det torde icke ensamt hafva gifvit upphof åt seden. Två grunder kunna uppsökas. I ena fallet beror människo-ätandet på ett ännu mot den döde och besegrade fienden fortfarande raseri; man vill alldeles tillintetgöra honom, hvadan ock just de delar, som anses vara för lifvet viktigast, hjärtat och blodet, äro de begärligaste. I andra fallet vill man bereda sig en fördel, genom att på det materielaste, krassaste sätt, i sig upptaga den döde med de egenskaper, som utmärkte honom. Fall kunna uppvisas, då man äter upp vissa djur för att komma i besittning af de för dem utmärkande egenskaperna. En viss beräkning ligger således till grund för människoätandet, men för att denna

skall kunna göra sig gällande, måste en stor förvirring i begreppen och ett gränslöst tillbakasteg i bildning hafva inträdt.

Hittills hafva vi i främsta rummet sysselsatt oss med de känslor de lefvande hysa med afseende på de döda, men under dem ligger ytterst deras tro om de dödas tillstånd. Öfvergå vi nu till en närmare undersökning häraf, blir vår första fråga: under hvilken bild uppfattar man naturligast den upplösning af människans väsen, som döden åstadkommer?

Nyss var kroppen lefvande och rörde sig, nu är han död, stel och rör sig ej sjelf. Något har försvunnit, själen har gått bort, hon har anträdt en färd och lemnat kroppen åt sitt öde.

Om själens vandringar hafva folken synnerligen mycket att berätta, och i sägnerna finna vi uttryck för olika grundåskådningar. Enligt den ena går själen, sedan hon lemnat den döde, in i andra väsen, mänskliga eller icke mänskliga, och fortlefver i dem. Lägre är denna uppfattning än den andra, till hvilken vi strax skola komma, alldenstund hon förråder en viss oförmåga att tänka sig själen annat än förenad med en synlig kropp.

Denna förra tro på en metempsychosis, eller själens öfvergång i andra kroppar, förekommer flerstädes. Isynnerhet tror man gärna att förfädernas själar åter ingå att lefva i deras ättlingar. En indianstam i Nordamerika plägar begrafva de döda barnen invid vägen, på det deras själar må gå in i

förbi vandrande qvinnor och sålunda ånyo födas. När ett barn födes i Orissa (i sydvest från Ganges' delta) bestämmer presten, hvilken af fäderna kommit till nytt lif i det nyfödda barnet, och man ger åt det dennes namn. På Nya Seland tilltror man sig icke att kunna utröna detta, utan lemnar åt barnet att uttala sig i frågan: man uppräknar för det en rad af fädernas namn och det namn, vid hvilket barnet ger ett ljud ifrån sig, erhåller det.

Men man tror ock, att själen söker sig en högre tillvarelseform genom att ingå i människor af annan stam och med rikare begåfning. Såväl i Australien som i det inre af Afrika trodde man, när de hvita första gången kommo dit, att det var män med fädernas andar. Denna tro har efter en fortsatt beröring med europeerna åtminstone delvis bevarat sig. En deporterad, som kom till Australien, igenkändes till och med af infödingarna för att vara en viss af deras affidna fränder, och man gaf honom den jord, som den döde hade egt.

Men äfven lägre tillstånd finnas: man tror ock att de döda människornas andar gå in i djur. En eskimoqvinna vågade aldrig smaka valross-kött, emedan angekoken (trollmannen) sagt henne, att hennes affidne mans ande gått in i en valross. Indianerna tro, att de dödas andar gärna gå in i björnar, hvadan dessa vanligen behandlas med en viss aktning. På Samoa-öarna är man alltid mycket ifrig att begrafva sina döda, hvadan man blir orolig, när någon fallit i strid eller drunknat, så att hans kropp icke kunnat tillrättafås. Vänner och fränder sätta sig då ned, utbreda framför sig en duk och ropa: »varen nå-

diga I gudar, gifven oss denne mannens själ», och där sitta de (eller de som aflöst dem), intill dess att något djur, en myra eller dylikt, kommer krypande på duken, och då varder djuret, i hvilket man antager den dödes själ vara ingången, med mycken högtidlighet begrafvet. Iroquois-stammen i Nordamerika har för sed att på aftonen af begrafningsdagen lösläppa en fogel, som anses taga med sig den dödes själ. I Mexico trodde man, att ädlingarnas själar gingo in i fagra sångfoglar, de lägres i vesslor och skalbaggar o. s. v.; i Brasilien antog man att de tappa efter döden blefvo foglar, de fega åter krälände djur. I Afrika tror man, att de onda efter döden blifva schakaler, de goda blifva ormar, hvadan ock Zulu-kaffrerna aldrig döda vissa ormar. I Guinea tror man, att de dödas själar flytta in i aporna o. s. v.

Ett ännu lägre stadium finnes, då man låter människans ande slå sig ned i örter och träd, hvarigenom hon fortlefver med allenast vegetativt lif. Dock plägar ett sådant lif efter döden anses som mycket uselt. Någre brahmaner pläga, när de äta bär, akta sig väl att upprycka växterna med rötterna, på det de icke skola rubba själen, men andra göra sig icke samvete däraf, emedan de i växterna boende själarna befinna sig i ett så uselt tillstånd, att det för dem är vida bättre att ingå i en djurisk eller mänsklig organism. Måhända får man med denna tro förbinda den flerstädes, t. ex. i Australien och Afrika, förekommande seden att gömma de döda uti ihåliga träd. Samma sed har funnits i Lapp-land.

Flere förhållanden torde hafva medverkat till denna själavandringslära. De väsen, som omgifva människan, hafva ock sina grader af lif och man behöfver för sig förklara detta. Man tror, att den dödes ande icke är långt borta, man måste då äfven söka en kropp, i hvilken han kan bo. De bildliga uttryck, som under folkens barndomstid äro vanliga, och som ännu i viss mon bevarat sig i våra dagars poetiska språk, blefvo småningom utsatta för missförstånd och uppfattades icke som bilder utan som verkligheter. Att i döden den ädles, den manliges själ lyfter sig på vingar för att jublande fara i skyn, kunna äfven vi metaforiskt säga; de gamla Mexikanarna, å andra sidan, uppfattade det så: den dödes ande går in i en fogel. Iroquois-indianernas ofvannämnda sed är ganska betecknande i detta afseende. Naturfolken lefva ofta i ett godmodigt förhållande till åtminstone vissa af djuren, äfven de vilda, och under det de icke alltför noggrant göra sig reda för skilnaden i psykiskt hänseende mellan människan och djuren, kan tanken att människosjälen tager boning i djuret, icke för dem förefalla vidunderlig. Därvid bidrager ock den förmenta likhet man tror sig se hos en människa och ett djur; vi pläga ju ännu i dag kunna säga, att en människa har vålnad af det eller det djuret. Några Indianer visade mycken höflighet mot en gammal björnhona, hvars utseende och min lifligt påminte dem om en affiden fränka. Indianerna begrafva ock de döda djuren, på det deras på jorden kringvandrande andar icke skola göra dem något ondt. Hvar-est en bäfver bott, där dröjer hans ande gärna qvar,

hvidan man, så ofta man kommer där förbi, bör anropa anden om skydd. Äfven vi kunna väl stundom skämtande liksom samtala med djuren; Indianerna, som tro att bäfrarna och de hvita människorna äro de klokaste varelser på jorden, samtala med djuren på fullt allvar. WAITZ¹ meddelar följande strafftal, som en indianqvinna höll till sin gamle hund: »Du skulle just skämmas. Jag har fodrat och skött dig väl, allt sedan du var liten och blind; när du blef gammal, sade jag, att du var en bra hund. Du var alltid duktig, när du hade packning på ryggen och aldrig sprang du mellan benen på hästarna. Men du har ett dåligt hjärta. Så fort en kanin sprang fram ur en buske, skulle du efter honom och narade så med dig de andra hundarna, fast du väl skulle insett att det var farligt, ty långt bort på prärien kunde ingen försvara dig mot vargen, och en hund med packning kan icke värja sig sjelf. Sprang du icke nyss bort och slog kull träpluggarna, som jag fäster hyddan med? Ser du, hur hon nu står öppen? Och i natt har du stulit ett köttstycke, som jag skulle koka åt barnen. Jag säger dig, att du har ett dåligt hjärta, och därför måste du dö.» Efter detta gick hon in efter en stenhammare och slog ihjel hunden.

Men det är icke allenast det yttre tycket, som härvid bestämmer. Vi sågo, att man gjorde skilnad mellan de godas och ondas djuriska uppenbarelseformer. Ofta fann man i en människas sinnesrikt-

¹ Uti Th. WAITZ' *Anthropologie der Naturvölker*, ett särdeles förtjenstfullt arbete, återfinnas de flesta af de faktiska uppgifter som här meddelas.

ning frändskap till ett djurs natur — äfven vi säga ju ännu bildligt, att den ena är en björn, den andra en räf — och då trodde man själen efter döden öfvergå just i det djuret. Det låg nära tillhands, om det, hvarigenom människan liknade djuret, var ett fel, att uppfatta själens öfverflyttning i djuret såsom ett straff för en viss synd eller en viss förvänd sinnesriktning.

En sådan uppfattning ligger till grund för de utbildade lärorna om en ständigt fortgående själavandring, hvilka icke tillhöra den naiva folktron, utan äro alster af en systematiserande tankeverksamhet.

Vi finna denna lära, som bekant, uti Indien, hvarest hon utbildades af buddhisterna. Man skördar sina gärningars lön därigenom att själen ingår i ett djur — de uslaste blifva myror, löss och maskar — och sedan fortgår vandringen från lägre till högre, genom olika djurslag, från djuren till människorna och genom dessas olika kaster, tills man blir en af de himmelska andarna, ja tills man blifver en gud. Ej ens då har man hunnit målet, man kan ännu falla, ty man har fortfarande begär, måste därför ännu med kufvande af sina lidelser och med försakelse arbeta sig upp, till dess man varder en af andarna ofvan Indras och Maras himmel, hvilka ej längre hysa någon åtrå och därför förlorat all individualitet. Här hade således själavandringen ett mål i en själarnas boning i höjden — vi hafva därmed berört det andra slaget af själavandring.

Äfven hos Grekerna sattes själavandringen i system inom den pythagoreiska filosofskolan och ut-

fördes i detaljer på det orimligaste sätt, hvadan hela läran blef i vår tidräknings andra århundrade offer för ett berättigadt gisslande af den oblidkeligt kritiska Lucianus från Syrien. Han berättar, att Pythagoras sjelf hade i ett Here-tempel igenkänt den sköld han under Trojas belägring bar, vid hvilket tillfälle han hade namnet Euforbos. Sedan dess hade han existerat som filosof under namnet Hermotimos, hvilken hade det missödet, att när hans ande en gång hade öfvergifvit kroppen för att färdas vida i fjärran land, trodde hans hustru att han var död, hvadan hon brände kroppen. Pythagoras-Hermotimos gick då in i en tupp, hvilken man sporde, om det var sant hvad Homeros berättade om trojanska kriget, men denne nekade sig veta något därom, ty den tiden var tuppen en kamel i Baktrien.

De judiska kabbalisterna hade ock en utbildad själavandringslära och bland de kristna hafva manicheerna hyllat henne, hvilka, åtminstone enligt deras motståndares uppgifter, lärde att syndarens själ gick in i djuren, att den som dödade en fogel eller råtta, sjelf blef en fogel eller råtta, att den som skar säden blef i sin ordning ett sädesstrå, att lek-män, som lefde i äktenskap, förvandlades efter döden till gurkor och meloner, hvilka kommo i ett högre stadium först genom att ätas af de heliga. I alla dessa fall hafva vi att se förvrängningar af den ursprungliga folkuppfattningen. I sitt sista samtal, som blifvit bevarat i dialogen Faidon, uttalar PLATON sin tro, att människosjälén kunde öfvergå i ett djur, men icke för att ständigt utbyta tillvarelse-former, utan för att stanna där. »Den själ som all-

tid varit nära förenad med kroppen, tjenat och älskat honom och varit förtrollad af honom, af hans laster och njutningar, så att hon icke ansett något annat för sant än det som hör till kroppen, som man kan fatta uti, se, dricka, äta och begagna till andra sinliga njutningar, hon är fången i och genomträngd af det kropsliga. Men detta kropsliga och sinliga måste anses vara tungt och nedtyngande och jordiskt och synligt. Därför blir själen, som är behäftad med detta, nedtyngd till det synliga, irrande, som det säges, omkring bland grafvar och grafvårdar, kring hvilka man emellanåt sett själars skuggbilder. Det är ock sannolikt, att själarna intvingas i sådana boningar, som ungefär likna det, hvarom de under sitt lif mest vinnlagt sig, så att de som hafva mest vinnlagt sig om frosseri, köttsliga lustar och dryckenskap och icke hafva tagit sig till vara för sådana omåttligheter, sänkas in i åsnors och dylika djurs kroppar, de åter, som hafva älskat orättvisa och tyranni och plundring mer än annat, de ikläda sig vargars, örnars och gamars gestalt». —

Enligt det andra uppfattningssättet företog själen en resa till andra trakter.

Då i en mängd fall den döde sänktes ned i grafven, låg det nära till hands att tänka sig själens färd hafva riktningen nedåt. Resans beskaffenhet och målet berodde naturligtvis ytterst på uppfattningen af verldsförhållandena. Enklarest tänka sig Kamtschadalerna dem. Jorden är en slät skifva, öfver hvilken hvälfver sig himlen, men ett likadant halfklot är hvälfdt öfver jordskifvans undre sida — de lefvande bo öfver, de döda under denna skifva.

En sådan underjordisk boning för andarna antogo äfven flere andra folk.

Rikt utvecklad var tron på detta själarnas underjordiska rike hos de gamla Egypterna.

Osiris dyrkades i det gamla Nillandet som lifvets — det oförstörbara, ur döden återvändande lifvets — gud, hvilken därigenom äfven blef den gode guden och i särskild mening människosjälens gud. Ty alla döda, som voro goda och således hade någon del i Osiris, skola med honom vakna och med honom lefva i ett nytt lif. Men det kräfdes därvid ransakning och dom; allenast den, som stått profvet, kunde hinna fram till guden. Genom den sjunkande solens portar nedstiger själen till underjorden, i hvars försal domen hålles. Osiris sitter där omgifven af lifvets vatten, ur hvilket lotusblommor uppväxa; där sitta ock fyratio två underjordens andar, prydda med sanningens och rättfärdighetens symboler. Den döde ber Osiris, att han må varda upptagen i de saligas samfund och säger: »Pris dig, du store Gud, sanningens herre. Inför dig träder jag att skåda din godhet. Jag har känt och jag känner ditt namn, jag känner namnen på de två och fyratio gudarna, som sitta när dig i sanningens sal, som lefva af de brottsligas straff och af missdådarernas blod på räkenskapsdagen inför Osiris den fulländade. Andarnas förste, sanningens herre är ditt namn. Mätte jag känna eder, sanningens herrar. Sanning bringar jag inför er, öfverskylen mina fel. Jag har intet ondt gjort, ej heller bedragit, icke mördat, icke öfvat svek inför domstolen, aldrig bedragit någon vid hans dagsverk, aldrig varit trög,

jag är icke svag, jag har icke sjunkit, icke blifvit modlös, icke gjort något för gudarna förhatligt, icke förgått mig mot mina förmän, icke förtryckt, icke låtit någon hungra eller gråta, aldrig öfvat bedrägeri inför människor, aldrig vrängt Egyptens mått, aldrig röfvat gudarnas bilder eller borttagit de dödas linnebindlar, aldrig bedrifvit hor, aldrig ocker, aldrig förfalskat signet eller minskat vigten, jag har aldrig stört gazellerna å deras hviloplats, aldrig fångat gudarnas foglar eller deras fiskar, kami och oxyrhynchos, jag har icke satt dam för Nilen eller

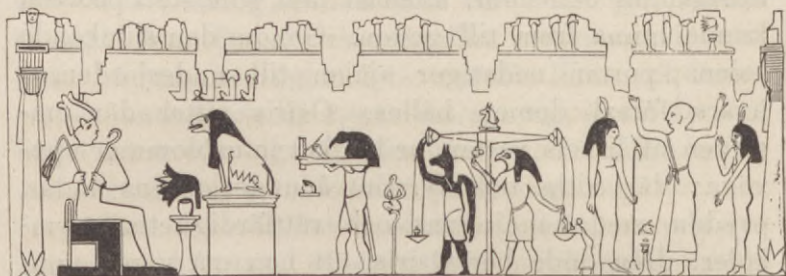

Bild 2. Den dödes dom.¹

afvändt dess lopp, aldrig beröfvat gudarna deras offerkött, ej håller drifvit bort de heliga hjordarna. Jag är ren, jag är ren, jag är ren, jag är ren.»

Nu väges den dödes hjärta (bild 2); i den andra vågskålen lägges sanningens och rättvisans strutsfjäder. Varder nu hjärtat befunnet för lätt, sändes den döde ned i mörkrets rike, öfver hvars port står skrifvet: »dessa fiendesjälar skåda icke solguden,

¹ Osiris sitter vid ena sidan, Thoth antecknar domen på sin tafla, Horus ger noga akt på utslaget af vägningen, den döde står med upplyfta armar, tillbedjande, mellan sanningens och rättfärdighetens gudinnor.

när han låter sin skifvas strålar lysa». Sjuttiofem rum finnas här, hvart och ett med namnet på en synd ristadt öfver dörren, hvart och ett bevakadt af en väpnad demon. Här sargas svarta, bundna själar med svärd, här hänga andra med hufvudet nedåt, här gå andra hufvudlösa, här vandra några med bundna händer och släpa efter sig det utskurna hjärtat, andra kokas i stora kittlar.

Den som vid vägningen består profvet, prydes med rättfärdighetens fjäder och bestänkes med lifsvattnet. Han går nu förbi djuret, som bevakar ingången till underjorden, och förbi alla de vidunder som dväljas därnere, till dess han hinner i öster fram till solgudens fält. Där skära andarna säd, plocka blommor och frukter, lustvandra i skuggiga lunder, bada och simma, och solguden säger till dem: »tagen edra skäror, inhemten fältens frukter, bären dem in i edra boningar, förtären dem och hembären dem gudarna såsom rena gåfvor från herrlighetens åkrar». Om dessa saliga heter det i konung Rameses VI:s grafskrift: »dessa hafva funnit nåd inför den store gudens ögon, de bo i ärans hem, där man lefver det himmelska lifvet. Kropparna, som de lemnat, skola för alltid hvila i grafvarna, under det de hugnas af att skåda den högste guden».

Äfven Grekerna tänkte sig i den äldsta tiden själarnas land som beläget under jorden, med mynningen långt bort i den okända vestern. Genom en lund af icke frukt bärande träd kommer man till sjelfva Hades, där man måste öfvergå de underjordiska floderna, Styx, »den förskräckliga», Acheron, »lidandeströmmen», m. fl. De döda vistas mest på

en äng bevuxen af asfodelos-liljor, hvilka för Grekerna voro en uppståndelsens symbol; därbortom låg Erebos med det ännu mörkare djupet Tartaros. De döda kallades, enligt de äldsta delarna af de homeriska sångerna, skuggor, drömbilder o. s. v.; de hade ingen konsistens eller kraft, icke ben eller kött, kunde därför icke fattas med handen, egde icke röst, utan förmådde allenast hviska, hade intet medvetande, intet minne af det förflutna. För Greken fans all skönhet och herrlighet i detta lifvet, hvadan lifvet efter dödstunden blef tomt och glädjefattigt.

Uppfattningen af underjorden utbildades alltmer; redan i de interpolerade styckena af de homeriska sångerna finna vi förändringar. Underjordens topografi utarbetades vidare, till de förra floderna lades en ny, Lethe, ur hvilken själen drack glömska af jordlifvet med dess nöd och dess öfvervägande njutning. Vidare uppkom berättelsen om färjmannen Charon, som mot betalning, förde de begrafnas själar öfver mörklandets gränsflod. De väsenlösa, oroligt kringfladdrande, intet verkande skuggorna gåfvo rum för bestämdare föreställningar, i hvilka därjämte uttalade sig en tro på lönen för hvad man under lifvet gjort. Uti Hades fortsatte man nämligen den på jorden förda verksamheten eller den gamla sinnesriktningen, hvilket, därest denna varit god, måste vålla nöje, ifall den åter varit ond, framkallade bittra lidanden; ännu i vår tid talar man om de qval, som Tantalos led i underjorden. En vigtig förändring inträffade ock med afseende på de i underjorden herrskande gudarna, bland hvilka upp-

togos de som representerade växtverldens fruktbarhet. Den antydning, som redan ligger i asfodelosängen, hvars liljor årligen efter vinterhvila skjuta upp till nytt lif och fager blomning, blef härigenom i rikaste mått utvecklade.

I sammanhang med uppkomsten af tron på ett smärtsamt fortsättande i underjorden af livets brottsliga verksamhet, uppkom äfven ett söndrande af själarnas vistelseort. Redan mycket tidigt talade man om ett Elysion, dit enstaka Zeus-söner kommo. Detta fick i den senare folktron allt flere inbyggare och alla, som trädde in i skuggornas rike måste inställa sig för Rhadamantys' domstol, för att hänvisas antingen till Elysion eller till Tartaren.

Grunduppfattningen undergick ock förändringar, ju mer i Grekland tankelifvet utvecklade sig. I den äldsta tiden antog man, att med kroppens död upphörde äfven tankeverksamheten; hvad som återstod var allenast psyche, andedrägten, som i dödsögonblicket flydde från människan.¹ Senare gaf man åt själen individualitet, och i sammanhang därmed blef det möjligt att tala om en återverkan i underjorden af människans gärningar och sinnesriktning på jorden. Tänkarna ock skalderna gingo i detta hänseende mycket längre än allmänheten. Dennas myter gjordes

¹ Äfven om psyche har den angifna betydelsen, få vi icke däraf draga den slutsatsen, att Helleperna någonsin uppfattat själen allenast som en fläkt. Redan under den indogermaniska forntiden fans en högre uppfattning. Om denna vittnar nämligen roten MAN, ur hvilken utvecklade sig i sanskrit *manas*, förnuft, och *manu*, minne, i zend *maini*, sinne, och *mati*, tanke, i grekiskan *menos*, mod, och *mnäma*, minne, i latinet *mens*, sinne, och *meminisse*, minnas, i irländskan *meume* själ, i vårt eget språk *minne*. Märkligast af allt är att till samma rot anknyta sig orden man och människa med deras motsvarigheter i de beslägtade språken.

till föremål för en mängd förändligade uttydningar, man utdrog ur folktron det grundväsentligaste eller man trädde i opposition däremot. Epikureerna förnekade känslans fortfarande efter döden, Stoikerna lärde att själen allenast till en tid fortlefde efter kroppen. Platon talade om urskiljande i underjorden mellan onda och goda, men han talade äfven om ett de godas lif på stjärnorna. Hos honom finna vi ej längre de äldre föreställningarna om det hemska och glädjefattiga i själarnas lif efter skilsmessan från kroppen.

»Själen», heter det åter i Faidon, »människans osynliga och andliga beståndsdel, som går bort till ett lika beskaffadt ädelt, rent och osynligt ställe, till det sanna Hades, till den gode och vise guden, dit, om Gud vill, äfven min själ snart skall gå, skulle hon genast bortblåsas och förgås, såsom människor i allmänhet påstå? Nej, långt därifrån! Om själen skiljes hädan ren och utan att draga något af kroppen med sig, emedan hon aldrig frivilligt har haft någon gemenskap med honom under lifvets lopp, utan flyr honom och lefver samlad i och för sig sjelf, månne hon icke då kommer till det som är henne likt, till det gudomliga och odödliga och förnuftiga, där det är henne beskärmt att vara lycklig, befriad från irrande och dåraktighet och vilda lustar och allt annat mänskligt ondt, och att, som det säges om de invigda, i sanning lefva allt framgent med gudarna? Ja, vid Zevs, är detta vår tro.» — »De som fullkomligt renat sig genom filosofien, lefva för framtiden alldeles utan kroppar och komma i allt skönare och skönare bostäder».

I uppfattningen af sjäslifvet efter döden finna vi hos de olika folken de skarpaste motsatser. Den äldsta grekiska uppfattningen af de dödas sorgliga lott, oberoende af människans görande och låtande under lifstiden, återfinna vi annorstädes. Huron-indianerna sade väl, att i det andra lifvet fans det rikaste tillfälle till jagt och fiske, herrliga vapen, kläder och smycken, men likväl qvider och klagar själen både natt och dag. Jorubaerna i vestra Afrika säga, att en vrå i denna världen, är bättre än en vrå i andarnas värld.

Åtminstone vissa folk låta detta sorgliga lif i den andra världen tillkomma allenast dem som i denna värld icke fullgjort sina skyldigheter. När Wainämöinen hade besökt underjorden, sade han till det uppväxande släktet:

Aldrig nånsin må en mänska,
 aldrig, medan tiden varar,
 bryta mot en skuldlös nästa,
 skada den som sjelf är skuldfri;
 svår är lönen som betalas
 uti Tuonis hem därnere:
 plats där fins för alla onda,
 läger för hvarenda brottsling,
 bäddadt uppå heta stenar,
 uppå glöduppfyllda hållar,
 täcket flätadt är af ormar,
 sammanväfdt af Tuonis snäckor.

Hos folken vexla begreppen om godt om ondt, och i följd däraf vexla naturligen föreställningarna om vedergällningen i den andra världen. Karaiberna — och många andra amerikanska stammar — tro

att de tappra skola efter döden gå till de sälla öarna, hvarest alla goda frukter finnas vilda, och där de skola dansa och fröjda sig samt hafva sina fiender Arawakerna som slafvar; men de fega skola i stället tjena Arawakerna i deras andehem, på de öde fälten på andra sidan bergen. Tupinambaerna i Brasilien anse dem värdiga att fröjdas i de herrliga lustgårdarna bortom de stora bergen, som hämnats hvarje liden oförrätt och ätit många af sina fiender. Eskimoerna anse icke så mycket tapperheten som det ihärdiga arbetet, så nödvändigt i deras illa lottade land, vara den förtjenst som belönas med sällhet efter döden; till Torngarsuks lyckliga land komma de som gjort stora ting, fångat många hvalar och sälar, lidit mycken nöd, drunknat i hafvet eller omkommit i barnsnöd.

Äfven våra fäder kände för de döda olika boningar, af hvilka Valhall och Hels hemvist äro de utförligast beskrifna. Det torde icke vara nödigt att här ingå i en redogörelse för alla de fasor, med hvilka Hels hus utstyrdes, eller af det friska, manliga lifvet och den ymniga festglädjen i Odins Valhall. —

Men icke allenast under jorden sökte man bostäder för människosjälarna, man tänkte sig dem ock öfver jorden i himmelens fäste. Vi hafva ännu i vårt språk det bildliga uttrycket himlahvalfvet; för barnen och naturfolken är det icke en bild. Zulkaffrerna tro, att himlen är ett bärg som stödjer sig på jordens utkanter och är inuti ihåligt. Hvad vi kalla himlen, är taket i hålan, men på bärgets öfversida bo andarna. Ofta tänkte man sig himlahvalf-

vet vara tunnare, af stål e. d., och vi komma då till samma uppfattning, som STJERNHJELMS fader använde för att gifva sonen förklaring öfver stjärnornas lysförmåga. Winnebagoerna i Nordamerika se i mjölk-gatan den väg, som själarne gå för att hinna sina himmelska boningar. Stundom tänkte man sig sjä-larnas hem icke öfver utan strax under fästet. I en del af Australien tror man att de döda stiga upp till molnen, där de äta och dricka, jaga och fiska.

Det mest poetiska uttrycket för detta öfverjor-diska paradiset, lemnar en hymn i nionde boken af Rigveda:

Där det eviga ljuset strålar, till verlden af oändlig glans,
Till odödlighetens verld, dit, o Soma, före du mig!

Där som konung Vaivasvata styr, där himmelens hemliga sal,
Där de väldiga vattnen finnas, gör odödlig, o Soma, du mig!

Där lif finnes efter egen lust, i himlens upphöjda ort,
Där de skimrande vattnen gå, gör odödlig, o Soma, du mig!

Där blott lust och begär ha sitt hem, där källan af skimrande dryck,
Där som föda, där njutning fins, gör odödlig, o Soma, du mig!

Där nöjet och lyckan blott bo, där njutning och salig lust,
Där önsknigarna fullbordan nå, gör odödlig, o Soma, du mig!

En biform af denna uppfattning förlägger an-darnas hem till solen eller till månen. Spår af en sådan tro finna vi i Amerika och Australien. Som bekant, har man äfven i senare tid låtit sol, måne, planeter och andra stjärnor vara befolkade med de hädangångnas andar.

Ett drag bör detta andehem, hvarhelst man sö-ker det, gärna hafva — det måste finnas någonstädes, dit människofot icke kommit, och där den dödliges

öra och öga ännu icke gjort iakttagelser. Visserligen finnas berättelser, att de lefvande gästade de dödas land, men det har sällan varit i vakande tillstånd.

I de tider, då man ännu icke var mycket lärd i geografi, behöfde man icke söka andarnas hem öfver eller under jorden, utan det kunde mer än väl finnas på jorden, i aflägsna, otillgängliga, obesökta trakter. Ojibwa-indianen följer en bred och trampad väg mot vester och kommer, sedan han vadat genom en djup och strid ström, till ett land fullt af villebråd. Ibland de klippiga bergen ligger Indianernas paradiset. I Borneo vandra andemänniskor och ande-bufflar omkring i ödsliga trakter, som de lefvande fly.

Mexikanerna hafva bland bergen ett fruktrikt paradiset för barnens själar och deras som omkommit genom drunkning eller åkslag, spetälska eller vattensot e. d. Någon gång bo andarna i trakter, som de lefvande besöka. Så t. ex. i de vestra delarna af Haiti, der andarna om dagen, då människor komma och gå, hålla sig gömda, men komma fram om nätterna för att nära sig af mameyträdens frukter. De lefvande pläga allenast sparsamt äta af dessa, på det de döda icke skola lida brist.

Till färden mot de dödas land behöfde man vara väl rustad. Tvifvelsutän få vi i detta sammanhang omtala den i Norden, enligt en isländsk saga, förekommande seden att binda helsko (dödssko) på den döde. Man har trott sig hafva funnit prydligt arbetade symboliska »dödsskor» af trä i alemanniska grafvar; deras bestämelse är dock ytterst oviss. I sammanhang med denna tro på en själens resa

står äfven omsorgen att förse den döde med djur att rida på. Buräten, som för ett nomadiskt lefnads-sätt på de sibiriska stepperna, vill hafva hästen med sig i grafven, Araben sin kära kamel. Ganska be-tecknande är seden hos Pehuenche-stammen i Pata-

Bild 3. Patagonisk grafplats.

gonien. Den döde bindes på en häst och föres till grafven, där man sätter honom på en bädd; man lägger grimman i handen på honom och sticker hästen. I Patagonien och annorstädes i Amerika ställer man omkring grafven träbockar, som öfver-klädas med hudar af de offrade hästarna; bilden 3 visar invid grafven fem hästar, ett antal som till-kommer allenast en stamhöfding.

I kustland och än mera på öar kunde man icke tänka sig en fotvandring, utan färdades själen själfklart sjövägen till de dödas land. Så göra Chilebornas själar. Algonquin-Indianerna fara efter döden till själarnas land i Södern, där herrliga träd och växter finnas. De fara i skinande stenkanoter öfver sjön, i hvilka de ondas själar omkomma i stormar, under det att de andra omsider hamna på den sköna och saliga ön, där kyla, krig och blodutgjutelse ej finnas, och där djuren lefva af luft allenast. Australiernas färdas öfver hafvet till själarnas ö långt bort i vester.¹ Äfven antikens folk tänkte sig de saligas hem som öar i oceanen, och man förlade dem till världens yttersta ändar, i vester om Afrika. Vid den klassiska forntidens slut omtalar PROCOPIUS, att själarnas land fans på ön Brittia.

Vi talade ofvan om Wäinämöinens besök i andeverlden. Samma sång i Kalevala beskriver färden dit öfver floden mellan människornas värld och de dödas, en flod som vi återfinna i många folks tro.

Bort med raska steg han hastar,
går en vecka genom småskog,
går en annan genom häggskog,
tredje veckan genom enskog;
ser då Manas ö på afstånd,
Tuonis kulle fjärran skymta.

Gamle trygge Wäinämöinen
höjer då sin röst och ropar
vid den svarta Tuoni-elfven,
uti Manala, det låga:

¹ Någon gång sättes sjöfärden i sammanhang med ett underjordiskt andarnas hem. Chibchaerna i Nya Granada tro, att den döde färdas i en båt af spindelväf öfver en flod, tills han kommer till jordens medelpunkt.

»hemta båt du Tuonis dotter,
kom med färjan, Manas tärna,
att jag kommer öfver sundet,
att jag slipper öfver elfven.»

Denna föreställning om en sjöresa till andarnas land har i vissa trakter gifvit upphof till en egen- domlig behandling af de döda. I vissa delar af Australien plögade man lägga den döde, jämte mat, i en kanot, som sköts ut från stranden för att, drif- ven af passadvinden, söka vägen till andarnas ö. Denna är full af de herrligaste frukter och de ljuf- ligaste blommor, hvilka fylla luften med doft och, så ofta de plockas, genast växa igen; brokigt fjäd- rade foglar finnas där, och svin i stor mängd, alla odödliga, utom när de slagtas för gudarna, men då växa andra genast upp i deras ställe.

Allenast de små barnen i Australien, som icke kunna styra en kanot, begravos uti den äldre tiden i jorden. Detta begrafningssätt blef sedan allt van- ligare, men man öfvergaf dock icke alldeles tanken på kanotfärden, utan sedan man jordat liket, satte man en helt liten kanot i hafvet, lastad med små- bitar af kokosnötter, eller man lade den döde i sin farkost och denna i jorden.¹ Enahanda bruk finna vi vid hela nordvestkusten af Norra Amerika; vid Nutka-sund läggas de döda i kanoter, som fästas mellan trädgrenarna. Araukanerna i Södra Amerika lägga liket i en kanot, som upphänges i huset, till dess begrafningen sker, eller ock begrafva de i kanoten. Äf-

¹ I det följande komma vi att tala om husformiga grafvar. En öf- vergång mellan de båda begrafningssätten förekommer i vissa delar af Australien, där man i en kanot uppför en liten hydda för den döde.

ven sedan man upphörde härmed, bevarar man minnet af det gamla bruket genom att invid grafven uppresa en kanot; så sker t. ex. på Nya Seland.

Dessa bruk äro för oss af största intresse, emedan de bidraga till förklaringen af flere grafseder hos våra egna fäder. När Balder var död, lades han i sitt skepp och brändes med detta. När vikingen Hake, som hade inkräktat Svearnas land, blifvit dödligt sårad i striden mot Järund af Ynglingaätt, lät han lägga sig, de döda och vapnen på sitt skepp; styret lades i lag, seglen hissades, eld tändes i ett

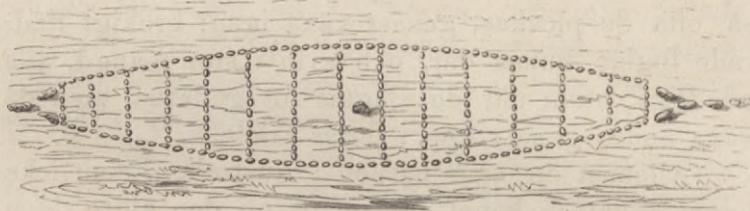

Bild 4. Stenskepp på Öland.

å skeppet uppstapladt bål. Vinden fattade i seglet, och skeppet for lågande ut på hafvet. Och blef detta sedan vida prisadt, heter det i Ynglingasagan.

Vid Ulltuna fann man för snart tjugo år sedan uti en graf den döde med vapen och redskap, med kittel och mat, liggande i sin farkost. Andra sådana båtfynd äro gjorda i Norge. Det är möjligt, att de nitnaglar, som man ofta hittar i vår yngre järnålders grafvar, utgöra de sista minnena af detta grafskick. Dessa naglar äro ofta få och ligga så ordigt, att man åtminstone i de flesta fall svårligen kan antaga, att de sutit uti ett i grafven nedlagdt

träföremål: man har gissat på kistor eller sköldar. Då naglarna sålunda icke synas haft en praktisk betydelse, måste man för dem antaga en symbolisk. Det är möjligt att de, såsom redan blifvit antydt, hafva allenast samma betydelse som stålet, med hvilket vidskepliga människor ännu i våra dagar söka fria sig från inflytandet af onda makter. Tanken, att naglarna kunna representera dödsskeppet, synes mig icke orimlig, dels emedan jag i grafhögar funnit otvifvelaktiga skeppsnaglar, sneda med två sinsemellan parallela ändskifvor.

Bild 5. Skeppshög i Södermanland.

Denna gissning blir, i mina ögon, sannolikare därigenom att dödsskeppet uppenbarligen spelade en stor rol uti våra fäders betraktelsesätt. Man finner ofta stenläggningar eller stensättningar i skeppsform. De förras stenar äro stora eller små, tätt eller glest liggande. De senares stenar stå äfven mer eller mindre nära till hvarandra och äro ibland högst i ändarna. Bilden 4 visar ett stenlagdt skepp på Karums alfvar i Högsrums socken (Öland). Stenrader utmärka roddarbänkarna, tre resta stenar be-teckna stäfvarna och masten. Äfven gaf man åt grafhö-

gen »skeppsform» och omslöt honom med en stenrad (bild 5). Icke sällan äro stenar resta i båda ändarna.

Folket betecknar åtminstone stensättningarna och stendläggningarna som skepp. Fornforskarna hafva i dem trott sig se vikingagrafvar samt ibland undrat öfver att finna dem långt in i landet. Det är vida troligare, att skeppsformen har afseende på själens resa till andarnas land.

Hur allmän, d. v. s. huru rent mänsklig denna tanke på en själens resa är, och i följd däraf hur naturligt man fann det att lägga kroppen i en farkost och just i den, som var för orten lämpligast, visar ett annat fall från Sverge—Lappen lade gärna den döde i ackjan.

Den väg, som den döde hade att färdas, ledde ofta genom stora farligheter. Att vandra hem ensam kunde vara farligt, att vandra i stort sällskap var både nyttigt och hedrande. En Indianqvinna, som sörjde bittert öfver sitt fyraåriga barns död, fröjdades när mannen kort därefter dog, ty nu skulle den lille, som icke kunde försörja sig sjelf, få hjälp och skydd.

Bilden 9 visar oss en graf i Kafferlandet med en död qvinna i den ena änden och lefvande qvinnor vid hennes sida, hvilka skulle lefvande begrafvas. Konungen af Dahome beträder de dödas land med ett följe af hundraden, hustrur, eunuker, sångare, trumslagare och krigare, och årliga människoffer anställas på hans graf. Ja, så ofta den lefvande

konungen utför någon den ringaste handling, dödas en man för att bringa bud därom till hans afiidne fäder. Hos en af Borneo-stammarna dödar man trälrar för att göra husbonden ressällskap. Fränderna till den döde uppmana de utvalda offren att väl tjena och vårda sin husbonde, qvinnorna såra dem där-efter med ett spjut, och männen aflifva dem. Dajak-ken å samma ö var ifrig att samla människors hufvud, ty deras förre egare skulle följa honom i det andra lifvet. På Fidschi-öarna aflifvade man först den dödes hustrur, hvilkas kroppar smordes med olja och ikläddes full drägt, sedan tjenare att »tjena som gräsbädd i grafven». Osagerna i Norra Amerika hängde en fiendes skalp på den dödes grafstolpe, Karaiberna offra på grafven den dödes slafvar.

I en bronsåldersgraf, som jag för några år sedan öppnade i Skåne, fann jag i den väl hopfogade stenki-stand den döde liggande på ryggen med jordfyllnad öfver sig ända upp till lockstenarna. Men kring hans fötter fann jag några lik, som tydligen sutit i grafven och öfver dem fans ingen jordfyllnad. Jag antager, att det var liken af trälrar eller trälinnor, som följt sin husbonde i grafven. I samma trakt har man tvänne gånger funnit vid fötterna af en vuxen människa benen af ett barn; detta har måhända offrats.

I våra ögon är allt detta grymt och leder till intet godt. Vi tänka dock högre om lifvet och dess betydelse, hvadan vi med afsky se dess egenmäktiga förkortande; däri skilja sig naturfolken från oss, och skilnaden blir större ju lägre de sjunkit. Det synes, som om hos de lägst stående folken vanan för-qväfde både tanke och känsla. Otaliga fall förtäljas,

då icke allenast de som voro vittnen till dödsoffrandet med lugn åskådat, utan då äfven de som dödades eller gåfvo sig döden gjorde det utan minsta knot. Fall finnas, då det uppstår en täflan mellan den dödes hustrur, hvilken af dem skall följa mannen i grafven eller på bålet. Då i öfrigt lifvet förgår utan synnerliga kärleksbetygelser makarna emellan, kan man i denna täflan icke gärna se en kärlekens lidelsefulla ifver att in i det sista följa sin älskling. Det finnes en annan förklaring, som mer än mycket annat afslöjat den sorgliga råhet, som beherrsakar många af jordens stammar. Enkan är mångenstädes den olyckligaste varelse, hon har hos ingen huld eller skydd, är icke föremål för aktning, när hon saknar mannens försvar, icke ens för medlidande, och hon går därför gärna i döden för att därmed följa den, hon varit van att följa, och därmed blifva fri från det elände de kommande åren skulle hafva bragt henne.

Att detta icke alltid är förklaringen, är dock sant. Äfven här hafva vi en prøfvosten för att skilja mellan sjunkna, i vanor förtorkade och allt mer i sina sinnen trälbundna folk och sådana som ännu äro lefnadsfriska och ega, så i tanke som handling och känsla, ursprunglighet och sjelfständighet. Vi veta, att den engelska regeringen i Indien haft mycket svårt att utrota seden, att enkan brände sig på mannens bål (bild 6). Några hafva i hela detta bruk sett ett förvildande af sederna och ett förfall samt framhållit, att Hinduernas gamla heliga böcker ingalunda godkänna en sådan handling. De hafva därvid förgätit, att det förbud som Veda-böckerna innehålla mot »sutteen» (bålet), förutsätter dess tidigare före-

komst. Den urgamla poesi, som dessa böcker och som redan sjelfva sandskritspråket innehåller, visar huru lifligt ett naturfolk, som står på väg att lyfta sig till ett historiskt kulturlif, känner, med hvilken ifver, ja rent af lidelsefullhet det söker sätta sig in i allt och hän-gifver sig åt stundens oro eller ögonblickets för-

Bild 6. Indisk enka på mannens bål.

hoppningar. De personliga förhållandena voro då innerligare, vanan hade ännu icke hunnit förslöa sinnet, och således kan man väl tänka sig en sådan lidelsefullhet i kärleken, att man intet hällre begär än att följa den älskade i döden. Senare tidens historia visar, att sådant äfven i våra konventionela tider — till dem få vi i högre eller lägre grad

räkna den drygaste delen af den verldshistoriska perioden — i vissa fall sker, vare sig döden kommer genom yttre handling, eller genom en djup, i det inre verkande smärta.

Det är för öfrigt icke allenast det brahmanska förbudet och den psykologiska rimligheten, som låta oss tro på fornåldrigheten af seden, att enhvar följde mannen i döden. Vi finna samma sed inom den aflägsnaste forntiden hos andra med Hinduerna befryndade folk. Enligt de nordiska hjälteqväderna ville Brynhild icke öfverlefva Sigurd Ormdödaren, utan hon genomborrade sig med svärdet och qvad:

Bedja mände jag dig
bön en enda,
af mig den skall
sista bönen vara:
gör du så bredt ett
bål å slätten,
att under oss alla
jämnrunnt är,
oss som söka
med Sigurd dö.

Tjälla då om bälet
med tjäll och sköldar,
välksa dukar bringen
och välksa trälar;
bränn då Sigurd
vid sidan min.

Bränn vid Sigurds
sida, den andra,
mina trälar
mycket prydda

två vid hufvud,
två vid fötter,
två hundar
och två hökar.¹

Skall ej honom då
slå på hälen
salens sköna,
smyckade dörr,
om honom följer
folket mitt hädan;
ej må vår färd
ömkelig vara.

Ty honom följa
fem trälqvinnor,
åtta trälar
med ädelt sinne,
fosterträlen² min
och fädernet,
som Budle gaf
barnet sitt.

¹ Enligt GRIMMS förslag till läsning. ² Disystemen.

Väl må man ock sätta i fråga, om icke något dylikt ligger under berättelsen om Nannas död och hennes brännande å Balders bål. Äfven hos Helenerna gick makan i döden med sin make. När Kapaneus, en af de sju mot Thebe, hade med tillhjälp af en stormstege bestigit den belägrade stadens mur, nedslungades han af Zeus' blix. När sedan liket brändes, besteg hans maka Evadne bålet och förgicks med honom. Om Gallerna berättar CÆSAR: »allt som ansågs hafva varit den döde kärt lades i elden, äfven djur, och något före vår tid hafva äfven trälar och skydslingar, som den döde tyckt om, blifvit brända på samma bål.» Att samma skick rådde hos Slaverna, skola vi framdeles se.

Ju trognare ett folk fasthåller en föreställning och en sed, desto sannolikare undergå de förändringar, så vida nämligen folket befinner sig i normal utveckling. Ståndpunkten förflyttas, man kan draga sig för mycket, som man förr utan betänkande gjorde, men man vill dock icke alldeles släppa det, eller man släpper af något, men vill icke uppgifva allt. Då återstå vanligen allenast några enstaka kvarlevor, hvilka ofta, såsom betecknande, förlorade helheter, blifva symboliska.

I alla de nämnda afseendena yppa sig sådana förändringar. När Brahmanerna förbödo enkans brännande, förelade de dock, att hon skulle sätta sig på bålet vid mannens lik, men därefter sades till henne: »statt upp qvinna, kom till lifvets verld, du hvilar där när en, hvars lif är borta, kom till oss. Du har uppfyllt din plikt mot mannen, som en gång fattade din hand och gjorde dig till en moder» — och hon

leddes ned af en nära frände eller en trogen tjene-
nare. Det är ett symboliskt offer af hustrun, lika
väl som lifhästen, hvilken leddes i vår senast afidna
konungs liktåg, var en genom många kristna århun-
draden bevarad symbol af de forna hästoffer vid
grafven. Qvakeoltherna eller Qvokiltherna i nord-
vestra Amerika fordra, att hustrun skall luta sitt huf-
vud mot mannens lik, medan bålet antändes, men när
lågorna taga öfverhanden, ryckes hon dän, och hon
måste sedan i tre års tid föra med sig mannens
aska.¹ Osseterna i Kaukasus nöja sig med att leda
enkan och lifhästen tre gånger kring bålet, och där-
efter må ingen äkta enkan eller bestiga hästen:
de få visserligen lefva, men de tillhöra den döde.
Japaneser och Kineser — se vidare längre fram —
offra bilder af människor.

Att de offrade människornas andar skulle följa
den döde på färden till de dödas land, är naturligt.
Naturfolken tro äfven på tillvaran af en djursjäl och
anse denna allenast till graden skilja sig från män-
niskans. Därför kunna äfven djuren följa till sjä-
larnas land. Eskimoerna offra en hund vid ett barns
graf, på det detta skall få en vägvisare under sin
vandring. I samma stenåldersgraf i Skåne, där jag
fann kvarlevorna af grafmåltiden — enstaka, delvis
klufna ben af häst, nötboskap, får och svin — hit-
tade jag ett helt skelett af en hund, som således
icke hade blifvit dödad för att ätas, utan helt visst
för att vara ledsagare på färden. Aztekerna brände
eller begrofvo jämte den döde en hund med ett
bomullssnöre om halsen; äfven denne hade en väg-

¹ Nästan ordagrant detsamma berättas om Takhali-Indianerna.

finnares uppgift. Hinduen offerar en svart ko för att komma öfver dödsfloden Vaitarani, och han håller gärna i sjelfva dödsstunden kons svans i sin hand; kon simmar före, och han håller sig uppe genom att hålla i svansen. MANNHARDT har visat, att denna tro icke uteslutande tillhört det gamla Indien. Man har plägat leda en ko i liktåget i Sverge, Danmark, England och Tyskland. När konung Karl XI den 8 februari 1681 påböd, att likstolen i vissa fall skall utgå med en ko, är det fara värdt, att det gamla dödsloffret döljer sig under förordningen, så mycket troligare, som väl icke denna, men folkseden i vissa delar af Sverge, fordrar att kon skall vara svart, liksom det gamla Indiens döds-ko.¹

Men äfven de döda tingen har man tillerkänt en själ, och lades sådana ned i grafven, följde naturligtvis deras själar den dödes. Algonquin-stammarna i Nordamerika voro förvissade, att yxor och kittlar, lika väl som människor och djur, skulle färdas öfver vattnet och gå till den stora byn, där solen går ned. På Fidschiöarna trodde man förr allmänt, att om en yxa förstördes, gick hennes själ till Bolotu, de dödas ö. I Birma tro Karenerna ock att trä, örter och alla af människohand arbetade föremål hafva sina själar. En höfding för Ojibwa-stammen (hörande till Algonquin-gruppen) blef skendöd. Vid uppvaknandet berättade han, att han hade färdats öfver vida gräsfält, förbi herrliga lundar, där otaliga foglar sjöngo, samt sett de

¹ Hinduerna lade den döde på en kohud. I en dansk bronsåldersgraf har man ock funnit kring liket lemmingar af en hud af något nötkreatur.

dödas stad och tallösa hjordar af villebråd. Som han ingen bössa hade, ville han nu vända åter till grafven, ty han hade bedt sina fränder där nedlägga hans evapn. Han mötte då män, qvinnor och barn, alla nedtyngda under bördor af bössor, kittlar, mat m. m. Återkommen till sin dödsort fann han omsider sin väg hämmad af lågor, han tog ett språng öfver dem och vaknade. På grund af den erfarenhet af de dödas vedermödor han sålunda vunnit, lade han de sina på hjärtat att icke lägga många saker i grafven hos den döde. Med denna sed att nedlägga hvarjehanda föremål i grafven kan man, som TYLOR anmärker, hafva fortfarit af gammal vana, länge sedan man upphört att tro på de döda tingens själar. För seden måste dock något enligt naturfolkens uppfattning rimligt ligga till grund, och detta kan icke gärna vara annat än tron på en själ i tingen.

Liksom barnet icke så noga skiljer mellan sitt jag och de omgifvande föremålen och därför äfven talar med trähästen likaväl som med människor, så göra ock naturfolken, som icke hunnit synnerligen långt i analyserande spekulationer. Allt lefver för dem. Innan vi skiljas från vårt nuvarande ämne, skola vi se, att lifvet som rör sig i naturen, enligt deras uppfattning, hade en viss frändskap med det mänskliga lifvet.

Det finnes få förhållanden inom lifvets områden, som icke kunna uppfattas från olika sidor. I all synnerhet uppenbarar sig denna mångfald i betraktelsesättet, så ofta folkanden söker i bild gifva kon-

kret gestalt åt det, som icke hör till materiens område.

Vi hafva funnit mycket naturlig och äfven spridd öfver vidsträckta områden den uppfattningen, att döden är en skilsmessa, genom hvilken själen frigöres från kroppen för att företaga en färd till andra orter eller andra rymder. Kroppen, sålunda öfvergifven, hemfaller åt förgängelsen, är till ingen nytta, har intet för de lefvande behagligt och borde därför icke kunna blifva föremål för någon synnerlig omsorg. Men en sådan egnas likväl kroppen, och redan däri förräder sig en dubbelhet i uppfattningen.

För att komma underfund med det nya, här tillkommande elementet i folkens tro om sina döda, måste vi egna vår uppmärksamhet åt grafvarna, de yttre vittnesbörden om den omsorg man fordom egnade den afidnes kropp. Från deras utseende och anordning skola vi söka draga några slutsatser.

Vi kunna märka att folken, hvarhälst de än bodde, och huru bildade de än voro, icke förmådde konsekvent vidhålla öfvertygelsen, att den flyktade själen var den egentliga människan och den liflösa kroppen alltså intet. Man hade fortfarande en viss benägenhet att tillerkänna kroppen full mänsklighet; vi veta det, ty man behandlade honom hos många folk i det närmaste så som man behandlade en lefvande.

Sitt allmännaste uttryck har denna föreställning fått däruti, att man lät den döde hvila uti en boning i någon mon liknande de lefvandes. Grafvar i hus eller kammarform äro, såsom vi skola se, ytterst vanliga. Allra enklast gick man härvid till väga, när man lät den döde behålla sin gamla bostad, hvilken

då öfvergafs af alla lefvande. Vi hafva sett, att detta kunde bero af den, åtminstone stundom förekommande rädslan för en mot människan fiendtlig makt, som framkallat sjukdomen och döden, men äfven den nu framställda tanken kan hafva medverkat: man lät den döde fortfarande ega hvad han under sin lifstid hade besuttit. Mandingo-negrerna svepa den döde och begrafva honom i hans hydda eller på något ställe, som han särskildt haft kärt. Ö-Karaiberna två den döde, rödmåla honom och begrafva honom i hans hydda, hvilken därefter öfvergifves. Sjelfva grafven har tunnform, och liket sättes däri på ett säte med hufvudet lutadt mot händerna och armbågarna stödda mot knäna. Härvid är dock en sak att ihogkomma, nämligen den, att en människoboning tarfvar underhåll, och då detta icke kan åstadkommas af husets döda inbyggare, och då de lefvande icke känna sig manade att reparera slitna dödsboningar, förfaller byggnaden så småningom, multnar såsom den döde, och deras stoft blandas med jordens mylla. Också uppkom på flere ställen den föreställningen, att den döde allenast till en tid trifdes i sin gamla boning. Fullt utpräglad framstår därför tron, att den döda kroppen behöfver ett hus till sin fristad först då, när man bygger åt de affidna egna hus af den fasthet, att de kunna ega bestånd genom århundraden, äfven om vi räkna dessa efter tiotal.

Många grafvar från Sverges tidigaste kulturperiod hafva utseende af ett hus. De äro nämligen i de flesta fall omslutna af, ibland fullkomligt dolda inom en jordkulle; aflägsna vi denna, finna vi en

byggnad lik den som här framställes i bilden 7. På den släta, kanske jämnade marken upprestes hällar, som omslöto ett fyrkantigt eller ovalt, stundom något oregelbundet formadt rum. På dessa väggar lades en sten eller flere som tak, antingen hällar eller block. Väggspringorna fylles med tätt packade stenflisor, och när takblocken voro flere, var man noggrann med att i vinklarna emellan dem

Bild 7. Stommen af en gånggrift.

lägga väl afpassade mindre stenar. Rummet mellan dessa väggar och taket var dessutom ofta så stort, att det icke stod efter månet rum i vår tids stadsboningar. Att dessa fyrkanter eller ovaler icke äro afsedda att vara allenast stora förvaringsrum, utan att de verkligen äro ämnade att föreställa de dödas hus, göres ovedersägligt af den gång, som leder fram till ena långväggen, lägre och smalare än sjelfva grafkammaren. Så trogen var man dessutom i efter-

bildandet af husen, att gångens inre öppning plägar vara försedd med tröskel och sidoportar.

Under forna tider gjorde man dörren mycket låg, så att en man aldrig kunde gå rak igenom den; därjämte var tröskeln mycket hög, så att man måste liksom skjuta sig in genom dörren. Två ting kunde hafva verkat bestämmande på denna dörrform — dels begäret att göra förbindelsen mellan husets inre och den yttre naturen, med hennes oväder och hennes i nordnorden under långa tider svåra kyla, så liten som möjlig, dels behovet att under tidevarf, då aktningen för andras väl icke var så stor som nu, göra sitt hus så likt ett fäste som möjligt. Våra forntidssagor berättar någon gång, att den inträngande fienden fälles, just när han lutad trädde in genom dörren, innanför hvilken husets inbyggare stod färdig med yxan lyft till hugg. Ännu bättre än den låga dörren skyddar gången, som småningom leder in i stugan. Vexlingen mellan den inre och den yttre luften blir mindre hastig, och fienden betänker sig förvisso, innan han söker krypande nå sjelfva dörren till sin oväns boning. Det ökade skydd, som den i öfrigt obehärliga gången bjuder, häntyder på en tid, då man saknade stora hjälpmedel och följaktligen måste söka på så enkla sätt som möjligt fylla sina behof. Under en sådan tid af hjälplöshet var man dessutom i större behof än sedermera att söka skydd mot de vilda djuren; äfven mot deras inträngande i huset var den låga gången en borgen.

Mer än väl kunna vi således tänka oss en verklig människoboning lik de skildrade gånggrifterna från vår stenålder. Men det är härvid icke blott fråga

om en tänkt möjlighet — liknande människoboningar finnas än i dag hos folk, hvilkas kulturförhållanden stå närmare till vårt stenåldersfolks än våra nuvarande. Redan under 1830-talet fäste SVEN NILSSON uppmärksamheten på likheten mellan våra gånggrifter och Eskimoernas vinterbostäder. Enligt TH. FRIES uppföras Eskimo-bostäderna så, att en fyrkant af stenar lägges på marken, och på denna grund uppmuras af sten och grästorfvor de fyra väggarna till 3—4 alnars höjd. Taket bildas af långa bjälkar och mellan dem fästade spjälor, hvilka uppbära först ris, sedan torf och öfverst hudar. »I stället för dörr ser man en låg, 20—30 steg lång, öfvertäckt gång sträcka sig ut från midten af ena långväggen och sluta med en glugg, ungefär liknande dörröppningen till en simplare potatiskällare i våra landsbygder. Genom denna börjar inkrypningen. Man befinner sig nu i den svarta, mörka och vanligen smutsiga »husgången», hvilken har till ändamål att hindra den kalla vinden att svepa in i huset, och för att detta ändamål bättre må vinnas, är gångens botten ofta djupare nedsänkt i marken än stug-golfvet. Är vädret kallt och ruskigt, kan man under passagen genom denna tunnel i Nord-Grönland få göra en mindre trefflig bekantskap med de ilskna hundarna, som hit tagit sin tillflykt».

Att bygga sådana boningar är icke eget för Eskimoerna. Hvarest samma klimatiska förhållanden skapa enahanda behof, återfinna vi dem. Lapparna äro icke närmare beslägtade med Grönlands urinbyggare, men äfven i norska Lappmarken finner man hus (s. k. gammer) bygda af uppstående stoc-

kar med mossfyllda springor eller af torf med utvändigt skydd af sten samt försedda med en gång. En sådan är afbildad i professor Friis' Sommerreise i Finnmarken, å bilden midt emot s. 117.

Så stor likhet hafva våra gånggrifter med dessa nordiska bygningar, att man ifrågasatt, om icke äfven de hafva kunnat vara människoboningar, särskildt de som för närvarande äro taklösa, hvilka ursprungligen, antager man då, varit försedda med ett bjälktak. Det är dock omöjligt att bevisa, att icke de taklösa gånggrifterna fordom haft tak af stenblock, ehuru dessa blifvit i senare tid för andra ändamål begagnade, hvilket bevisligen ofta händt. Men icke ens spår af ett trätak, om sådana kunde uppvisas, betyda något mot den stora osannolikheten, att man skulle hafva uppfört dessa stenhus åt de lefvande. Hvar och en söker göra sina bostäder sådana, att de bereda skydd utan att kräfva onödig möda. Hvert vi kasta våra blickar inom naturfolkens verld, finna vi trä vara det allmännaste bygnadsmaterialet, hvilket är helt naturligt, eftersom det är det lättaste att bearbeta. Så allmänt erkännes detta träs företräde framför allt annat, att äfven hos Tschuktscherna i nordöstra hörnet af Asien, hvilkas land icke förmår frambringa ens en buske, är boningens stomme af trä.¹ Någon brist på timmer hade åtminstone icke Sverges tidigaste inbyggare, och de redskap de lemnat efter sig i graf-

¹ Tanken att gånggrifterna varit hus och stenbyggnaderna det normala, föranleder sir JOHN LUBBOCK till det påståendet, att de sibiriska stammarna bygga, »när de sakna större stenar», sina hus af trä (Prehistoric times, 3:dje upplagan, s. 131). Rimligare är det, att de, när de sakna timmer, bygga dem af stora stenar.

varna, i jorden och kärren, äro mer än tillräckliga för slöjdandet af timmerboningar, hvilka visserligen icke räckte i oändlighet, men under tidernas lopp skedde också förändringar inom och med familjen, som kunde föranleda ombyggnader, lätt gjorda när huset var timradt. Men åt de döda, hvilka icke mäktade sjelfva underhålla och förbättra sina bostäder, ville man bereda hus så varaktiga som möjligt, dem bygde man därför af sten.

De nordiska gånggrifterna gáfvo upphof till en mängd andra grafformer. En rund grift af mindre mått förlórade gången — vi kalla en sådan graf dösa. I England och Frankrike finnas liknande grafvar utan gång, och kallas där dolmens. I båda landen finnas äfven gånggrifter, men ehuru egande samma grunddrag, äro de mycket olika de i Sverge förekommande. Äfven de fyrkantiga grifterna miste hos oss sin gång, eller denna gjordes helt kort och lades icke vänd mot ena långsidan utan som en fortsättning af den ena änden. Hällkistor finnas äfven utom Norden och hafva där vexlande namn; de påminna ännu om de lefvandes boningar genom sina stortartade mått, hvilka stå i skarpaste motsats till det trånga utrymmet i våra likkistor.

Men det är icke allenast den yttre husformen af grafven, som antyder att folken fordom betraktade liket såsom något mer än ett dödt ting. Äfven det läge, i hvilket den döde nedlades i grafven, är af betydelse. Det visar sig nämligen, att i Europas tidigaste perioder, liksom ännu i våra dagar flerstädes bland naturfolken, det var sed att låta de döda sitta i grafven.

Här och där i Nordamerika har denna sed förekommit, vid Hudson-viken, vid öfre Missouri, i Södra Carolina och Alabama o. s. v. De gamla Mexikarna satte den döde in i en murad graf på en stol; mannen gäfvade de svärd och sköld, åt kvinnan en slända, åt båda mat och dryck. I Peru var det ganska vanligt att åt liket gifva en sittande ställ-

Bild 8. Peruansk mumie.

ning, hvarvid man lät anletet vara vändt åt vester. En peruansk mumie, insvept i tyg och i ett nät, visar oss bilden 8¹. — Några stammar på Nya Hol-

¹ Att på detta sätt insvepa den döde synes redan vittna om ett öfvergifvande af den uppfattning, efter hvilken man behandlade liket som om det ännu lefde. Dock kan detta täta insvepande hafva ett med denna uppfattning förenligt motiv; i Lappland svepte man liken mycket noga, på det själen icke skulle flykta från kroppen.

land gifva åt liket en sittande ställning, knäna dragas upp till hakan, smalbenen dragas intill kroppen, och händerna läggas om dem. Men här finna vi icke någon synnerlig omsorg om sjelfva grafven. Man gräfver allenast en grop, sätter ned liket däri, lägger öfver mynningen stakar tätt intill hvarandra, öfver dem lägger man löf och gräs, samt uppstaplar öfver det hela den jord, som blifvit upptagen ur groppen. Flerestädes bland Negrerna begrafver man de döda i sittande ställning; på Benin-kusten är det dock allenast de förnämligare som hedras därmed. Vi återfinna samma sed hos Bechuana-Kaffrerna. När man märker, att slutet närmar sig för den sjuke, lindar man en matta eller ett skinn omkring honom, och drager detta hårdt samman, tills den döende får en sittande ställning. Nu gräfves grafven, ungefär tre fot i diameter, ett hål brytes uti inhägnaden, den insvepte döde bäres ut därigenom och nedsänkes i grafven, hvarvid man är mycket angelägen att få hans ansigte vändt åt norr.

Bilden 9 visar en grafscen från Zulu-Kaffrerna. Mannen på grafbrädden är den mäktige höfdingen Tchaka, den döda, högresta qvinnan därefter hans moder Mnande. Som han misstänktes, att hafva tagit lifvet af henne, gjorde han begrafningen så kostbar som möjligt. När modern hade aflidit, kom Tchaka jämte sina förnämsta höfdingar till sorgehuset, stod där en stund tyst, med hufvudet sänkt mot sköldkanten, men plötsligt utbrast han i vilda klagoskrän, i hvilka de många tusende åskådarna instämde; man fortsatte härmed hela natten och långt in på följande dagen utan att förtära något. Tchaka uppstämde vid mid-

dagstiden en sång, och lät därefter affifva några män, hvarpå följde ett allmänt blodblad; det påstås att när aftonen kom, lågo sjutusen döda på fältet.

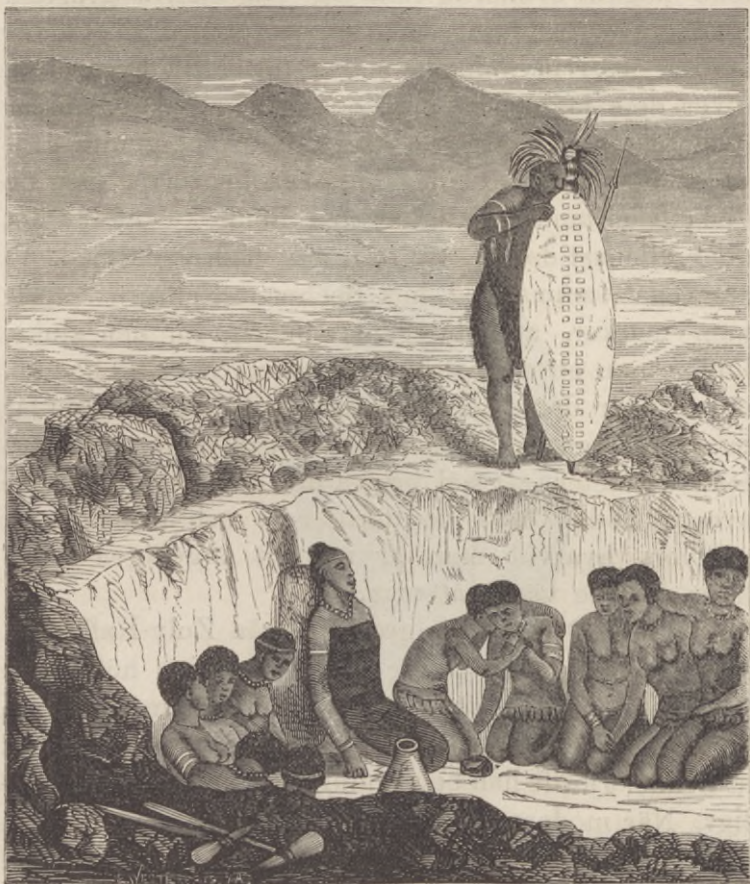

Bild 9. Begrafning i Kafferlandet.

Följande dagen sattes den döda ned i grafven, och jämte henne jordades lefvande tio af de vackraste flickorna i byn. Tolftusen män fingo sedan stå

som hedersvakt under ett års tid vid den tillslutna grafven; de underhöllos genom frivilliga gåfvor af hela folket.

När man undersöker en skandinavisk gånggrift, finner man benen af hvar individ samlade på en helt liten yta. Om icke den kring- och öfverliggande jorden öfvat en alltför stark tryckning åt något håll, finner man hufvudskålen öfverst, och ibland hittas fingerbenen inpressade vid denna. Refbenen och ryggkotorna hafva vanligen blifvit spridda, under skallen finner man bäckenbenet, under detta lårbenen, under dem smalbenen, under dem fotbenen. Den döde har således sutit i en nedhukad ställning. Huruvida ansigtet regelbundet är vändt åt ett visst väderstreck, har icke blifvit uppmärksammat, och är svårt att iakttaga i följd af de förändringar, som den omgifvande jordfyllnadens tryck kunnat åstadkomma. Att liket varit beklädt eller åtminstone insvept är troligt, men hvarje spår af svepningen är nu försvunnet. Vid sidan af liket finner man vapen, redskap eller smycken. De i grafven insatta lerkärlen synas hafva innehållit födoämnen.

Man har för detta grafskick sökt olika förklaringar. Några hafva menat, att liket intager samma ställning som fostret i moderlifvet, och skulle man således hafva velat antyda, att den döde återgått till allas vår moder jorden. Iakttagelsen är dock icke fullt noggrann, och förklaringen blir därigenom föga tillförlitlig. Andra hafva tänkt allenast på praktiska skäl: den sålunda hopböjda kroppen intager det minsta möjliga utrymme, och nog är det sant, att man kan förvånas öfver dess litenhet. I gånggrif-

terna finner man ofta på likets båda sidor uppstående stenflisor, och mången gång kan man vara färdig att fråga, huruvida någonsin en människa med kött på benen kunnat få rum däremellan. Det synes mig som om en tredje förklaring stode bättre tillsammans med grafföreteelserna i allmänhet. Den döde är insatt uti just den ställning, som den lefvande intager, när han satt sig ned att hvila litet. Ty naturmänniskan, som icke blifvit van att sträcka ut sig på en soffä eller att sjunka ned i en mjuk länstol, hukar ned sig på marken och sluter därvid gärna armarna om benen, nedom knäna, för att betrygga jämnvigten. Den döde sitter sålunda i grafven, vare sig denna har en utpräglad husform eller icke, liksom färdig att efter en stunds hvila springa upp, taga vapnen och redskapen, som ligga vid hans sida, styrka sig af den insatta maten och så fortsätta med ett lif i hufvudsak likt det gamla. Ett stöd för denna uppfattning ligger för öfrigt i det redan omnämnda mexikanska grafskicket och däri, att hos våra fäder, enligt sagornas vittnesbörd, den döde ibland infördes i grafven sittande å en stol.

Men man kan ock hvila i utsträckt läge, vare sig på rygg eller på ena sidan. Den dödssjuke saknar ofta kraft att sitta hopkrupen, ej heller soffer man vanligen i hopkrupen, sittande ställning. Tidigt kunde därför uppkomma bruket att låta den döde ligga i grafven, och detta bruk fortlefde såsom vanligt långt efter det man hade upphört att begrava liken i nedhukad ställning. De till hållkistor sammankrympta gånggrifterna krympte ännu mer, och då, under brons- och ännu mer under järnåldern, omslöto

de icke en mängd sittande lik, utan inrymde allenast ett liggande, som var försedt med smycken, redskap, lerkärl m. m. Hos alla gamla världens historiska folk finna vi liggande, aldrig sittande lik. De senare tillhöra i Europa nästan uteslutande stenåldern.

Intet land i världen kan uppvisa sådana grafvårdar som de gamla Faraonernas rike. Bilden 10 visar oss den grafkammare, i hvilken förvarades liket

Bild 10. Grafkammare i Menkeras pyramid.

af konung Menkera, hvilken HERODOTOS omtalar under namnet Mykerinos. De släthuggna stenblocken, som bilda golf, väggar och tak¹, vittna om en hög grad af förmåga hos den memfitiska konungens arbetare. Men det är icke detta, som i främsta rummet gör denna graf så märklig, utan den ofantliga stenpyramid, i hvilken den i sig icke mycket stora kamma-

¹ Grafkammaren har allenast skenbart ett hvalf. Det öfversta horisontala lagret af stenar är nämligen på undersidan snedt afmejsladt.

ren är innesluten. En antydning om detta missförhållande i mått mellan kammaren och dess omhölje i denna och de andra stora pyramiderna vid Gizeh, lemna bilden 11 tagen efter den största af pyramiderna, som byggdes af konung Kufu (Cheops),¹ ehuru väl gångarna och kamrarna där, blott för att kunna synas i den förminskade bilden, äro vida större än de med rätta skulle vara. Huru pyramiderna se ut, är af alla känt, och vi behöfva därför icke inlåta oss på någon beskrifning af dem. Det

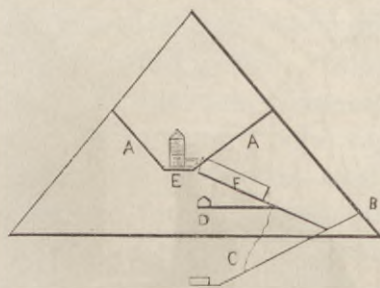

Bild 11. Kufus pyramid (lodrät genomskärning).²

är här nog att påminna om det viktiga bidrag de gifva till kännedomen om Egypternas uppfattning af förhållandena efter döden. Detta folk, som egnade så mycken omsorg åt likets bevarande och prydnade, såg gärna, att den öfver liket uppförda grafven skulle för kommande ättled förkunna huru stor den döde varit. Man räknade sålunda den tiden därpå, att den

¹ Kufus pyramid har haft en ursprunglig höjd af 479,6 eng. fot, en grundlinie af 767,4 fot och en slutningsvinkel af $51^{\circ}20'$. Menkeras pyramid hade en höjd af 219,3 fot, en grundlinie af 252,9 fot och en vinkel af $51^{\circ}10'$.

² A A äro luftgångar, B ingången, C en brunn, D drottningens och E konungens kamrar, F ett stort galleri.

döde skulle hafva något att betyda för de efterlevande. Dock, den kroppens eviga hvila, som de mäktiga trälherrskarne önskade vinna åt sig, blef grymt bruten. Å bilden 10 se vi turbanprydda Muhammedaner nyfiket mönstra kammaren, där solgudens son har hvilat, och när första gången en europé trängde dit in, fann han utanför kammarn de multnade kvarlevorna af en människokropp och därinne sarkofagen öppnad, kistan bruten, men på locket kunde man ännu läsa faraonens namn. Menkera tillhörde den fjärde egyptiska dynastien, hvilken regerade förr än något annat land egde en historia eller historiska uppgifter, som blifvit intill våra dagar gömda.

Kring pyramiderna finnas grafvar som hafva fullkomlig husform, fyrkantiga med platt tak — den spetsiga afslutningen upptill synes hafva varit kungligt privilegium — samt med upptill inåtgående väggar och dörr; det inre är deladt i rum, hvilkas väggar prydas med upphöjda eller målade bilder af den döde, hans familj och hans forna verksamhet.

Begäret att göra grafven varaktig kunde icke uppfyllas bättre än därigenom, att man högg in henne i klippan. Sådana klippgrafvar med prydlig port eller med ett af kolonner eller pelare prydt förrum, och ofta med kolonnrader i det inre, finnas i stora massor i den Egyptens vestra sida omslutande bärgskedjan.

Alla dessa grafformer tillhöra det äldsta egyptiska riket, före Hyksos' regering. Efter denna, då Thebe var den förnämsta staden i Egypten, anlade Faraonerna helt annorlunda formade grafvar. De högg in i klippan en lång gång, temligen smal,

hvilken de smyckade med målningar, samt därinnanför kamrar, från hvilka grafnisher utgingo i rät vinkel. Ofta fortsatte man dylika anläggningar inåt bärget, med nya gångar och nya kamrar, till dess döden satte en gräns för faraonens verksamhet.¹

Närmast det egyptiska riket i ålder kommer det babyloniska. Folket, som bebodde slätten kring

Bild 12. Babylonisk graf.

Eufrats och Tigris' nedre lopp, hade icke tillgång till sten, och bärigen voro fjärran. Med konst måste man åstadkomma hvad naturen ej bjöd, men äfven här bygde man hvilokamrar åt de döda. En sådan visar bilden 12. Stora tegelskifvor bilda golfvet,

¹ En sådan graf är afbildad i Rebers Baukunst im Alterthum (första upplagan) fig. 92.

andra lager bilda väggarna, som luta utåt, ännu andra lager, hvart skjutande fram öfver det undre, bilda taket — den primitivaste hvalfkonstruktionen. På det mattklädda golfvet hvilar liket på sin venstra sida, med hufvudet lutadt mot en tegelskifva. Den utsträckta venstra handen håller en kopparskål, hvars kant fattas af den högra handen. Smycken m. m. förekomma i grafvarna, liksom kärl, hvilka synas hafva innehållit födoämnen. En sådan ställning har liket äfven i andra lands grafvar. Jag har på Gottland undersökt stenkretsar, uti hvilka liket låg på ena sidan, med böjda knän och händerna antingen utsträckta åt ena sidan eller korslagda öfver underlifvet; bakom ryggen stod en liten lerkruka.

Grafvar lika med bilden 12 äro vanliga invid det gamla Hur, en af jordens äldsta städer, hvars ruinhögar äro så rika på tegel och det teglet fordom sammanhållande jordbeckets, att stället af Araberna kallas Mugheir d. v. s. jordbeckets moder. Om vi än hafva svårt att för stadens blomstringstid uppgifva bestämda årtal, är dock den relativa åldern lätt att bestämma. Man har nämligen funnit under ruinhögarna någon gång stenredskap, oftare redskap af brons; af guld äro smycken där hittade, men bly är sällsynt, och af järn, också här sällsynt, har man funnit allenast några prydnader (ringar o. s. v.). Vi befinna oss således här bland lemningarna af en bronsålder, som, ju längre undersökningarna fortgå, skall få desto större anspråk på att kallas historisk.

I närheten af de ruinhögar, i hvilka man trott

sig återfinna den gamla historiens Pasargada, ligger en intressant grafvård (bild 13), storartad genom sin enkelhet. På en underbyggnad af sju terrasser står ett hus med liten ingång samt tak med sluttande sidor. Kammaren är 7 fot bred, 10 fot lång och 8 fot hög. Nu är han tom och visar spår af plun-

Bild 13. KYROS' graf vid Pasargada.

dring, de stora, af järnkrampor sammanhållna, hvita marmorblocken hafva svartnat, af de 24 kolonnerna, som i en fyrkant omslöto grafven, äro allenast stumpar kvar. Den forna vattenrika lunden med dess yppiga gräsväxt har lemnat plats för ödemarkens tomhet. Och dock har grafven tillhört en Kyros, enligt några den, hvilken de tiotusen Grekerna och med dem Xenophon följde, till dess han år 401 f. Ch. fann

döden vid Kunaxa, enligt andra — och vida troligare — den äldre Kyros, hans stamfader, som efter att hafva »vunnit herraväldet åt Perserna och herrskat öfver Asien», föll under kampen mot de långt i norr boende Massageterna, enligt HERODOTOS' beskrifning ett folk med ren bronsålderskultur. På en marmor-

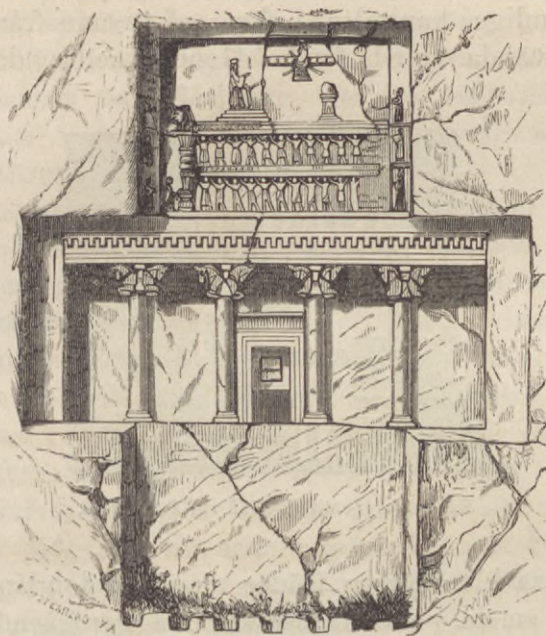

Bild 14. Dareios' graf.

pelare utanför kolonnraden ser man i relief en människobild med vingar och smyckad hufvudbonad. Däröfver läses i kilskrift: »Jag är Kurus, konungen, Achemeniden.»

Andra persiska grafvar höra i öfrigt till ett helt annat system, hvars beskaffenhet visas af bilden 14

— den graf, i hvilken konung Dareios, Hystaspes'son, hvilar. I den lodräta, jämna klippväggen är anbragt en fördjupning i form af ett likarmadt kors. Öfverst se vi konungen hembärande sin dyrkan åt den i luften sväfvande, bevingade Ormazd. Framför den delvis med kilskrift betäckta midten framspringa kolonner med de för den persiska bygnadskonsten egendomliga kapitäl i form af tvänne från hvarandra vända tjur-hufvud. Genom nedre delen af

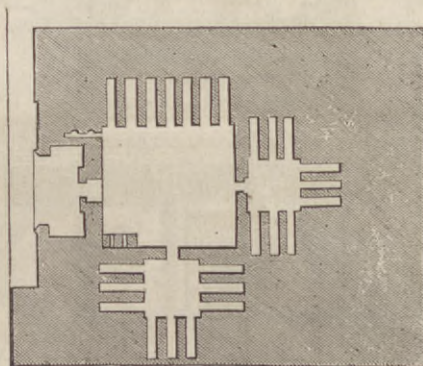

Bild 15. Semitisk graf vid Jerusalem.

den stora blinddörren träder man in i den långa och mycket smala, parallelt med klippväggen gående grafkammaren, från hvilken gå rätt in i fjället tre nischer; i golfvet af hvar nisch finnas tre insänkta sarkofager.

Klippkammare och stenhus för de döda förekomma äfven vesterut. De judiska och fenikiska grafvarna tillhöra det förra slaget. På en trappa stiger man ned till den fyrkantiga kammaren, i hvars väggar man ser halfrunda öppningar till de låga och långa, ugnsliska grafnischen. Bilden 15 visar planritnin-

gen af den graf vid Jerusalem, i hvilken man trott sig finna de hebreiska domarnes sista hvilostad; den s. k. konungagrafven, likaledes invid Jerusalem, är anlagd på enahanda sätt. Samma slags grafvar fann fransmannen BEULÉ, när han anställde undersökningar i det puniska Karthagos »dödsstad». I Europa har man visserligen funnit, inom vissa trakter, grifter med sidokamrar, men detta system synes där hafva haft inhemsk upprinnelse. Grafvar med ugnslika nischer och därjämte med så väl utfördt arbete som i de fenikiska grifterna har det förhistoriska Europa ännu icke uppvisat.

De mindre grafvarna utanför Jerusalem äro inhuggna i de branta klippväggarna, och har man åt ingången gifvit form af en dörr. Liknande anordning återfinna vi flerstädes. Om man i nordvestra Arabien beträder den smala klyfta, som går fram till den fjällomslutna slätt, där staden Petra låg, finner man i klyftans branta väggar façad vid façad af grafvar, den ena raden öfver den andra. Staden och grafvarna synas tillhöra det romerska kejsaredömet's tid, och de senare gifva ett nytt bevis för sanningen, att under en kulturperiods sluttid återvända ofta hennes tidigare former.

Mindre Asien bildade den brygga, på hvilken det inre Asiens konst öfvergick till Hellenerna, för att af dem modifieras och förädlas. Lärorikt i detta afseende är att betrakta de äldre bygnaderna uti Mindre Asiens gamla kulturstater; deras flesta arkitektoniska verk af hög ålder äro grafvar.

Ini landet, skildt från hafvet, ligger Frygien, en bärgig, svårtillgänglig trakt, där man kan vänta

sig att finna ett troget bevarande af gammal sed; några allmänna stråkvägar med deras nivellerande inflytande hafva icke gått genom landet. Alla grafvar här äro inhuggna i klipporna, hvilka på sina ställen i flere mil långa sträckor äro genombrutna likt såll. De förnämligare grafvarna visa en fyrkantig och temligen stor, i klippan inmejslad och med enkla linie- och punktsirater prydd yta, som upptill afslutas med en gafvel. Nederst är en liten grafkammare, beräknad allenast för ett lik och troligen, när grafven var i fullgodt skick, tillsluten af stenskifvor, så att han var fredad för nyfiken när gångenhet. Kring en och annan af dessa graffaçader löpa inskrifter, tyvärr ännu otydda; man har dock ansett sig kunna i en af dem läsa ordet Midas, namnet på den frygiske konung i en aflägsen forntid, om hvilken sägnen har mycket att förtälja, i det hon sammansmåler honom med en af figurerna i den dionysiska (bacchiska) gruppen. Man har gissat, att de frygiska grafvarna skulle kunna hänföras till det sjette århundradet före vår tideräkning.

I söder om Frygien, utmed Medelhafvet, ligger Lykien, rikt på grafvar och grafformer. Tvänne hufvudslag kunna allraförst urskiljas. I klipporna äro grafvar inhuggna med väl sirade façader, hvilka i den äldsta tiden troget efterhärnade träbyggnader med deras bjälkar och plankor; sedermera fick façaden ett tempellikt utseende med kolonner, som gifva några af de äldsta profven på den s. k. ioniska kapitälformen. Vidare högg man ut ur klippan eller bildade af ansenliga släthuggna block stora sarkofager — afbilder af hus, med tydliga minnen af

träkonstruktionen — aflångt fyrkantiga med rundadt eller spetsigt lock, hvilande på dubbla baser. Så troget sökte man återgifva sarkofag- eller kistkarakteren, att äfven på de största monumenten af detta slag man ofta på locket finner handtag liksom till dettas afflyftande. Där lockdelen var för tung att bekvämligen rubbas eller rent af sammanhängde med underbyggnaden, fingo handtagen vanligen form af lejonhufvud. En tredje form finnes, fyrkantiga obelisker, korta och upptill avslutade, icke som de egyptiska med en spets, utan med en taklik öfverbyggnad, som stundom innehåller en grafplats; ibland äro dessa obelisker allenast minnesvårdar uppförda i sammanhang med klippgrafvarna. Af denna tredje gruppens grafvar är mest fräjdadt det s. k. harpy-monumentet vid Xanthos, hvars intressanta reliefbilder, härrörande från en tid icke senare än år 500 f. Chr., förvaras i det brittiska museet.

Lydien, utmed Mindre Asiens vestkust, har en helt annan grafform, nämligen runda bygnader med låg, cylindrisk underdel och hög, konisk öfverbyggnad, samt omslutande ett fyrkantigt rum, hvars väggar upptill bilda en skenbar spetsbåge. Ingången var dold, så att den döde skulle få hvila i frid i sin griftkammare. Den rikaste samlingen af dessa grafvar, och därjämte de mest storartade af dem, ligger vid Sardes. Af dessa de lydiska konungarnas grifter äro ännu ungefär hundra i behåll. Turkarna kalla stället Bin-Tepe d. ä. tusengrafvar.¹

Klippgrafvarna peka tillbaka åt Östern, likaså

¹ Bilder af alla dessa grafformer finnas i Rebers Geschichte der Baukunst im Alterthume.

de undersåtsiga obeliskerna, som icke tyckas stå i något sammanhang med de egyptiska. Äfven de stora, fristående sarkofag-monumenten hafva vi sett i det inre af Vest-Asien. Men egendomliga äro de lydiska rundgrafvarna. Hur olika dessa grafvar sins emellan äro, alla vittna de enstämmigt, att man ville på det yppersta hedra sina döda.

När den rent helleniska smaken och konsten utbildade sig, tjente öarna i Arkipelagen som förnings-länkar mellan Asien och Europa. De asiatiska grafformerna återfinna vi ock på öarna, och i vissa fall hafva de gått öfver till det helleniska fastlandet. Där finnes t. o. m. på ett och annat ställe en pyramid.

Runda grafhus, däri afvikande från de lydiska, att de äfven invändigt äro runda, förekomma flerstädes, mest i det gamla Argolis. Likheten med hus är så stor, att mången i dem icke velat se grafvar utan verkliga hus eller tempel. Vid Delfoi har man funnit spillrorna af en stor nekropol och därinom en fyrkantig grafbyggnad af hög ålder, uppförd af qvaderstenar, med dörr och fönster (liksom i öfrigt hela huset) uppåt afsmalnande.

Från likheten med de hus, i hvilka människor bo, gick man i Grekland vid uppförandet af monumentala grafvar till likheten med de byggnader, i hvilka man bringar gudarna sin dyrkan. Öfvergången var lätt. Den bildade greken måste mindre än naturfolken tänka sig den dödes lif i det fördolda som en omedelbar fortsättning af jordelifvet, han kunde vida bättre sätta sig in i dödens och därmed grafvens förhållande till det gudomliga. Det

blef sed att på grafvarna offra, och när man en gång hade i sammanhang med grafvarna uppfört offeraltaren, kom man lätt därefter att åt hela grafven gifva form af ett tempel. Så skedde i Hellas, men ännu mer storartade exempel finner man i Mindre Asien. De äro äfven där alster af den fullt utbildade helleniska konsten och stå icke i sammanhang med de redan omnämnda, specielt mindre-asiatiska konstformerna. En praktbyggnad af detta slag har blifvit uppdagad vid Xanthos i Lykien; en annan vid Halikarnassos, ett af den gamla världens sju underverk, är uppförd åt den kariske konungen Mausolos; denna kallas mausolæum, och därefter benämnas sedan praktfulla grafvar mausoléer. Som ett praktexemplar af en tempelformig graf i Hellas må i främsta rummet anföras Lysikrates' monument i Athen. Detta, liksom många andra rikt utstyrda grafvårdar, var en hedersgård åt den döde, icke i sträng mening en graf. Man plägar kalla sådana monument kenotafier d. v. s. tomma grafvar.

Vända vi oss till Italien, finna vi att äfven där »sluter sig grafven till huset, och minnesvården till grafven». I Etrurien finna vi grafvar inhuggna i klippan, stora, med pelare att uppbära det stundom hvälfda taket, och försedda med en dörr, som dock ibland är allenast en blinddörr. Vi finna där äfven grafvar liknande de argoliska, utvändigt koniska, men anläggningen är här mera storartad. Vid Albano ligger en graf — utan skäl tillegnad de från Roms sagotid bekanta Horatierna och Curiaterna — hvilken på en fyrkantig underbyggnad uppbär fem käglor, en stor i midten, de fyra i hörnen.

En annan graf i sjelfva Etrurien, vid Chiusi, i hvilken man, likaledes utan skäl, trott sig se konung Porsennas graf, har samma anordning, ehuru mycket rikare.

Det inre af den etruriska grafven är ofta rikt utstyrdt, och man finner där många tydliga påminnelser om det äldre italienska husets utseende. Så t. ex. i en stor graf vid Ærvetri. Genom en lång gång

Bild 16. Campana-grafven vid Veji.

kommer man in i ett långt och smalt rum med sidokamrar, därifrån leder en smal gång in i hufvudkammaren, därifrån åter en annan gång in i ett bakre rum. Anordningen af ett rum i den uti klippan inhuggna s. k. Campana-grafven vid Veji visar bilden 16. Dörren i bakgrunden leder till det innersta rummet, väggarna å båda sidor om dörren äro prydda med målade bilder. Tvänne stenbäddar med hufvudgärder af sten uppburo, när grafven för

tretio år sedan upptäcktes, liken af en man och en kvinna. De på golfvet stående kärlen innehöllo brända ben; krukor med sådana förekommo ock i det inre rummet.

Stenbäddar, liknande dessa, kan man se i pompejanska hus. De gamla Etruskerna ville tydligen, att den döde skulle hafva allt, så vidt ske kunde, likt det de lefvande tyckte om. Å stenbäddarna kan man ibland se kuddar och dynor utmejslade.

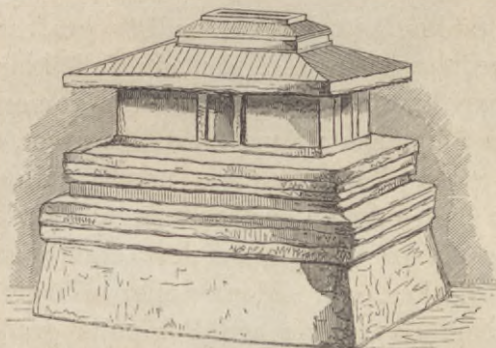

Bild 17. Etrurisk askgömma.

Ett minne af grafvarnas ursprungliga husform har bevarat sig inom den etruskiska keramiken. När man hade för sed att bränna liken, kunde det icke gärna komma i fråga att vidare bygga grafvar i husform, men man gaf då en sådan åt lerkärlet, i hvilket man förvarade askan. Bilden 17 visar en sådan askgömma funnen i en etrusk graf. Husformade grafkärll, aflångt runda, med ryggadt tak, dörr, dörrkolonner och bom för dörren har man hittat i det märkliga graffältet vid Marino (i närheten af Albano). Grafvarna ligga under ett vul-

kaniskt lager, hvilket dock kan hafva tillkommit under den tidigare delen af Roms historiska period, och de innehålla intet, som kan sägas hafva den utbildade etrusiska prägeln. Det finnes tvärtom mycket i dessa fynd som påminner om den äldsta grekiska smaken eller den, hvilken man numera synes kunna anse hafva varit gemensam för de till Europa inkommande indogermanerna, som sedan utbildade den något skiljaktigt, hvar grupp inom sitt egna område.

Den tanken, att husformen hos grafvarna hade en djupare betydelse, blef för mig fullt klar, när jag för ett par år sedan såg de många romerska askgömmorna af marmor i vatikanska museet, af hvilka den ena efter den andra var miniatyrbilden af ett fyrkantigt hus med gaflar och ryggadt tak. Sådana grafvårdar finner man i de flesta samlingar af romerska fornsaker, och sådana finner man äfven bland de intressanta vårdarna vid Pompejis grafgata, om hvilken bilden 18, utförd efter en fotografi, torde gifva någon föreställning.

Från Rom har man storartade grafvar. Augustus bygde på Marsfältet för sig och sina efterträdare ett cirkelformigt grafhus med tretton sidokamrar; kejsar Nerva var den siste som där begrofs. Grafven var så stor, att dess ännu kvarstående mur omsluter en sommarteatertak. Taket bildades fordom af en jordkägla, plantad med cypresser och öfverst prydd med en kolossal stod af Augustus.

Trajani stoft förvaras i foten af hans triumfkolonn. Hans efterträdare Hadrianus bygde ett graf-

Bild 18. Grafatan vid Pompeji.

hus vid Tiberstranden, vida större än Augusti, så stort att det för närvarande användes af den italienska regeringen som en fästning, det n. v. Sant Angelo vid Rom.

Gånggrifterna äro icke de enda husformiga grafvarna inom det förhistoriska Europa. Isynnerhet i nordvestligaste hörnet af vår verldsdel, i Irland och i Skottland, äro de vanliga och synas där vara små-

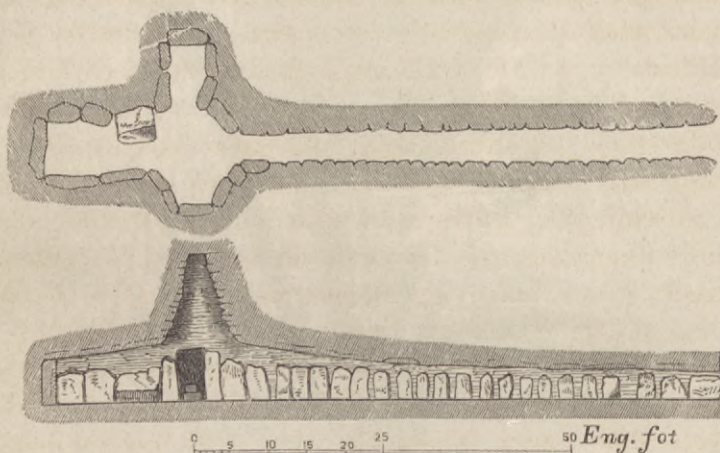

Bild 19. Graf vid New-Grange i Irland.

ningom utbildade ur de i samma trakter förekommande hällkistorna med sidokamrar; d. v. s. benägenheten att göra grafven lik huset gjorde sig där ånyo gällande. Bilden 19 visar en grundritning och genomskärning af den i senare tid mycket omtalade grafven vid New-Grange (Irland).

Inom den gamla historiska verlden hafva vi sett de husformade grafvarna förekomma snart sagdt allestädes. Visserligen stodo de gamla folken i för-

bindelser inbördes, men dessa allena kunna ingalunda förklara det så allmänna, ehuru väl vexlande bruket.

Ett par exempel bland många från naturfolkens värld må här till sist få en plats. Att man på vissa ställen låter den döde, åtminstone till en tid behålla sin boning, är redan antydt. Mångenstädes i Senegambien bygga Negrerna för hvar och en af sina döda en hydda utanför staden; småningom blir de dödas stad större än de lefvandes. Peruanerna vid Titicaca uppförde fyrkantiga jordhögar med dörr i öster och med kammare in, kring hvars väggar de döda suto. I andra delar af landet bygdes åt de döda små hus af tegel med snedt tak eller torn af flere våningar. Dörrarna voro vända åt öster, de sittande likens ansigten däremot åt vester, hvilket väderstreck synes hafva ansetts såsom heligt inom stora delar af Amerika.¹ På Central-Karolinerna, där jordandet först i senare tid kommit i bruk, bygde man på grafven ett helt litet hus, i allt utom i storlek likt de lefvandes boningar, och i detta insatte man kokosnötter, kokosflaskor och annat husgeråd. I trakter, där man icke längre bygger hus åt de döda, sätter eller satte man dock upp ett tak öfver grafven — t. ex. i Australien, i Syd-Karolina — äfven i sådana fall, då taket icke synnerligen bidrager till den begrafnes skydd. Då härvid det praktiska behofvet icke är bestämmande, måste man se sig om efter ett annat skäl.

När det så förhåller sig — och de anförda exemplen kunde mångfaldigas — äro vi berättigade

¹ En peruansk sittande mumie är afbildad bild 8.

att säga: det är mänskligt att tro den döde behöfva ett hus, att tro den, efter sinnenas vittnesbörd liflösa, kroppen ega samma behof som den lefvande människan.

Men den döde, som man tror vara lefvande, behöfver icke allenast bostad. För den första tiden åtminstone behöfver han föda, äfvensom medlen att för framtiden förskaffa sig henne. Allmänt mänsklig är ock seden att i grafven insätta mat, att däri nedlägga redskap och vapen. Afrikanska stammar, som sökt lösa den förut påpekade motsägelsen, att själen går bort från kroppen, och att kroppen det oaktadt förses med medel till sitt uppehälle, antaga, att själen vid vissa tider och med förkärlek besöker den plats, där kroppen blifvit jordad. De hänga därför den dödes vapen öfver grafven, t. ex. på en trädstam, där de äro bekvämare till hands för den återvändande anden.

Att man anser den döde fortfarande hafva samma behof, och att man i allmänhet anser lifvet efter döden vara lifvet före döden likt och i följd däraf icke med synnerlig fruktan eller med någon djupare känsla betraktar dödsöfvergången, kunna vi se af de mångenstädes förekommande offren, om hvilka redan blifvit taladt, offren af människor samt af vapen och redskap.

I stället för en fullständig samling af redskap och vapen, som den döde kunde behöfva, nedlade man stundom allenast några få, som skulle representera det hela. Ibland fick den döde med sig allenast något för honom, hans stånd eller hans kön betecknande, mannen kanske ett vapen, qvinnan en

slända.¹ Så länge seden att begravva den döde i hans kläder bibehöll sig, lät man vanligen smyckena följa med. Under allt detta ligger naturligtvis föreställningen, att den döde kan bruka och fröjdas af det som får följa honom i grafven, men de efterlevandes tankegång är icke längre lika öppet naiv, som när de låta honom få allt hvad han kunde behöfva. Under bronsåldern nedlades i grafkrukan miniatyrdolkar, allenast ett par tum långa. I vår tid offerar Hindun åt den döde bröd, blommor och betel samt lägger öfver brödet en ullgarnsända, sägande: »håll till godo med denna ylleklädnad». I vår tid lemman man äfven i China som resällskap åt den döde pappersdockor och papperskistor, förärar honom papperspengar öfverdragna med stanniol, pappershus att bo uti och pappersnycklar till papperskistorna i hvilka guld- och silfvertackorna af papper förvaras. När man i bronsåldersgrafvar ofta finner en liten knif och en pincett, troligen sysaker, får man kanske anse att därmed betecknas den aflidnas kön. När under järnåldern man ofta nöjde sig med att bland de brända benen nedlägga en knif eller några järnaglar, gick man ännu längre i symbolisering. Antagligen naturmakterna till trots och den dödes kvarlevor till skydd lade man i grafven något föremål af järn — alldeles som man åtminstone helt nyligen skyddade sig under badning mot vattenandarna genom att sticka en stålknif i sjöbottnen, eller som man tvifvelsutan än i dag söker drifva det onda ifrån sig genom att efter det kasta stål eller ett eldkol.

¹ På Karolinerna lades i kvinnans graf en slända, i mannens en åra.

Slutligen symboliserades sjelfva grafven. Början därtill gjordes, så snart grafkammaren bygdes så liten, att det icke var möjligt för en lefvande att vistas däri. Redan dösen är således allenast en symbolisk representant af den i husform bygda gånggriften. Den etrusiska husurnan, genom hvars dörr man med möda träder sin fot, kommer i samma kategori. Det kan gå fort att, sedan begynnelsen är gjord, komma alldeles ifrån det ursprungligen afsedda. Af »husurnan» blir ett lerkärl med en fyrkantig öppning i ena sidan, af gånggriften blir en hållkista utan gång, och hållkistan krymper allt mer, till dess hon återstår som fem skyddande hållar (fyra stående och en liggande) eller några stenar kring de brända benen, vare sig dessa ligga i en kruka eller icke.

Hos den nyare tidens naturfolk synas grafkistor af sten vara temligen sällsynta; af trä eller andra lättare material förekomma de oftare. Det är möjligt, att dessa träkistor mångenstädes äro att anse som senare biformer till de förut omtalade likkanoterna. Man behöfver naturligtvis icke förutsätta en dylik upprinnelse. Om man inlägger liket i ett lätt handterbart förvaringsrum, skulle detta temligen gifvet få formen af en aflångt fyrkantig kista eller låda.

Bilden 20 visar, hvarför dessa kistor skulle vara lätthandterliga. I Nordamerika, hvarifrån bilden är hemtad, liksom i Australien, plägar man lägga kistorna på ställningar, uppburna af stänger eller på grenar af lefvande träd. Detta bruk kan hafva ett praktiskt skäl i de trakter, där marken vintertiden

är frusen och således en graf allenast med stor svårighet gräfvdes. Det kan vittna om ömhet, i det de efterlevande gärna vilja hafva sina döda för ögonen. Det kan dock hafva djupare orsaker: India-

Bild 20. Indiansk grafplats i Nordamerika.

nera säga, att de som frie män icke kunna fördraga tyngden af den öfver liket kastade jorden. Ofta står detta begrafningssätt samman med seden att låta liket multna, innan man egnar den döde sina sista omsorger, hvarom redan är taladt.

Under den nordiska bronsåldern begrof man någongång den döde i trækistor. Man klöf en ekstam och urhålkade båda halvorna, hvilka därefter lades den ena mot den andra. Ovisst är, huruvida vi häri få se ett nytt bevis för seden att begrafva i kanoter; äfven bland vår tids naturfolk finner man båtar eller åtminstone delar af båtar lagda öfver hvarandra. Möjligt är ock, att vi i detta grafskick,

Bild 21. Australisk grafplats.

liksom i bruket att ställa kistorna på trädens grenar (bild 21), få se en påminnelse om den äfven omnämnda seden att gömma den döde i ett håligt träd, hvilket väl skall beteckna ett människans uppgående i det tysta och omedvetna, sjelfständig rörelse saknande lifvet i naturen. Samma tankegång få vi kanske återfinna i det flerstädes förekommande bruket att på grafven plantera ett träd, hvarom jag framdeles får tala.

Vi se, att mycket, som förefaller helt simpelt, kan visas vara en förkrympt form af något som hade en verklig, till och med rik betydelse. Men det är därför icke sagdt, att allt oansenligt har en så lång förhistoria.

Vi hafva funnit, huruledes månget folk, under inflytande af en helt annan tankegång, jordade sina döda i farkoster. Erfarenheten visar, att man ofta icke ville mer än lägga den döde i något som kunde så länge som möjligt skydda. Egyptern hade tunga stensarkofager, som dock plögade insättas i kamrar, Babylonern lade stundom de döda i egendomliga lerkärl, Peruanerna likaså. På sina ställen lade man den döde på en bädd af lera eller på ett golf af sten o. s. v. De kring askkrukan lagda stenarna behöfva ingen annan förklaring än det erfarenhetsrön, som enhvar kan göra, att en lerkruka, som icke skyddas mot ett starkt, i all synnerhet mot ett ojämnt tryck, krossas. Vår tids erfarenhet visar, att det skydd, som de gamle hade kring sina grafkrukor, i de flesta fall var alldeles otillräckligt.

Jämte begäret att skydda gjorde sig ock begäret att hedra mången gång gällande i de fall, då grafformen icke i sig hade något särskildt betecknande. Detta senare begär har i alla tider funnits. Egypterna uppförde väldiga pyramider, med besvär höggo Perserna grafven in i bärget, kejsar Hadrianus bygde åt sig och sin ätt en grafvård, som för närvarande är ett viktigt fäste i den italienska regeringens hand. Så yfdes tydligen stenåldersmänniskorna i Norden, när de hade vältrat rätt stora block som tak öfver de sinas grafkammare; så satte man

en ära uti att kasta upp en väldig hög eller lägga upp ett storartadt röse.

Andra motiv kunde ock härvid göra sig gällande, hvilka icke stodo i lika direkt beröring med tron om de döda som de redan omtalade; vi kunna kalla dem sekundära. Det är en form på grafhögar och rösen,¹ som är naturlig, den runda. För de andra grundformerna synes man därför böra söka särskilda förklaringar. Den rektangulära grafven kan förklaras af rent praktiska skäl, när hon omsluter en död i liggande ställning; men då dylika grafvar endast innesluta en helt liten samling af brända ben i sin midt, tarfva de en särskild förklaring. Vi hafva sett, att en sådan kan med stor sannolikhet gifvas för de s. k. skeppshögarna d. v. s. de spetsiga ovalerna. Törhända kommer den tid, då man skall kunna förklara de andra formerna, t. ex., den kvadratiske och den triangulära.

Med afseende på den sistnämnda skulle man kunna våga en gissning, dock icke om biformen med raka, lika långa sidor. Det finnes treuddar med konkava sidor, och ibland med en förhöjning i midten, hvarigenom det hela centraliseras. Liksom vi förut följt grafformer från öster till vester, så kunna vi ock följa ett gammalt symboliskt tecken, ett klot eller ett hjul med trenne därifrån utgående människoben, hvilka småningom krympte samman till tre böjda linier. Detta tecken förekommer tidigast på orientaliska bildverk; yngre biformer före-

¹ En utförligare redogörelse för dessa grafformer lemnas i K. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens månadsblad för 1872 samt i min bok om De förhistoriska folken i Europa.

komma under vår järnålder. Skulle väl den treuddiga grafven hafva fått sin grundform under inflytande af en förkärlek för det trearmade symboliska tecknet? Detta förklaras med fog som en sinnbild för rörelsens princip i verlden, för en genomgripande, beherrskande, i rörelse sättande, skapande och verkande gudamakt, hvilket allt, om vi tänka på våra fäders gudaverld, fullkomligt låter sig lämpas på Odin, hvars namn särskildt framhåller honom som en personlig representant af rörelsen i verlden. Den treuddiga grafven med sin påminnelse om symbolen för verldrörelsens princip skulle således kunna tolkas såsom helgad åt Odin. Vi veta af våra fornhäfder, att den döende plögade symboliskt märka sig åt Odin med spjutudden.¹

Begäret att göra grafven storartad utbildade sig så, att man gjorde monumentala verk, som icke äro att anse som graf- utan som minnesvårdar. Vi hafva redan talat om Hellenernas kenotafier. En liknande bestämmelse hade de stenar, som stå resta bland våra nordiska grafflockar, de äldsta stumma, de yngre runristade. Därför äro äfven de af intresse för oss i detta ögonblick, att man helt visst icke hade hedrat de döda med besvärligt resande af stenar, därest man icke hade trott sig därmed bereda dem någon glädje. Också prisar »den höges sång» enhvar lycklig, som får en son, ty

Sällan resta stenar
stånda när vägen,
reser ej frände åt frände.

¹ Det är af detta symboliska bruk, som man har fabrikerat historien, att hos våra fäder tog den å sotsängen döende lifvet af sig med spjutstygn för att få komma till Odin. Man ristade allenast Odins märke på sin kropp.

Detta begär att föreviga de dödas minne tillhör ingalunda uteslutande de folk, som redan fordom egt

Bild 22. Graf i Damara-landet.

eller sedermera kommit att ega en historia. Bilden 22 visar oss ett grafmonument af egendomlig beskaffenhet från Damara-landet i sydvestra Afrika. Där sker

begrafningen så. På den nyss döde eller döende bräckes ryggen med en sten, hvarefter kroppen böjes samman så att hufvudet hvilar mot knäna. Det med oxhudar omlindade liket sättes ned i en grop med ansigtet åt norr. En trädstam uppreses öfver grafven, och därpå hängas skallarna af de slagtrade oxarna samt den dödes vapen. På grafven läggas stenar och törnigt ris, på det hyänorna icke skola gräfva upp liket. Det händer ibland, att höfdingen begrafves i sitt hus, hvilket då af samma skäl inhägnas med törnen och stakar. För ett år öfvergifves byn, och den nye höfdingen bär hela tiden vissa sorgetecken. Efter denna tid firas en ny fest, den döde tager symboliskt del i måltiden, den första mjölkbyttan slås för hans räkning ut öfver grafven. Nu begynner man åter uppbygga sin by under anropande af den dödes skydd.

Ett grafmonument af det egendomligaste slag finna vi i norra Australien (bild 23). Man samlar människoskallar i en hög, om hvilken man lägger en rad af stenar; midt i högen sätter man en staf. Sådana minnesmärken höljas aldrig med jord, de läggas tvärtom på höjder, på det man från vida håll må kunna se dessa vittnesbörd om förgängligheten i människornas lif.

Vidt omkring på jorden herrskar ock likbränningen.

I den 23:dje boken af Iliaden beskrifves, huru Hellenerna hemburo Patroklos den sista hedern. Tidigt om morgonen bröt en skara upp för att på

sluttningarna af Ida fälla träd, hvilka styckades samt uppstaplades på hafsstranden. I ett högtidligt tåg bar man nu ut Patroklos' lik, höljdt med vännernas afklippta hårlockar.¹ Achilleus gick bakom honom och höll, djupt sörjande, hans hufvud. Sedan båren var nedsatt vid grafstället, skar Achilleus af sig en lock och lade den i vännens hand, bålet upp-

Bild 23. Graf i Australien.

fördes nu, hundra fot uti fyrkant, och öfverst därpå lades liket. Får och nötboskap slagrades, med fettet öfverhöljdes den döde, och djur kropparna lades vid hans sida, jämte krukor fulla med honing och olja; fyra hästar, två hundar lades ock på bålet samt tolf fångna Troer, som för detta ändamål blifvit af-

¹ Hos Hellenerna och äfven hos naturfolken — jfr ett redan meddeladt exempel — hade håret helgd såsom sittande på hufvudet, hvilket i viss mån anses representera hela människan.

lifvade. Nu tändes bålet och brann hela natten, under det Achilleus offrade vin, anropande den dödes skugga. I morgongryningen släcktes de sista lågorna med vin, man uppsamlade Patroklos' ben, noga skiljande dem från djurens och fångarnas, lade dem jämte fett i ett gyllene kärl, som insveptes i dyrbart linne. Därefter uppkastades högen.

Vi hafva i det föregående följt det romerska graftåget till forum, hvarest loftalet hölls öfver den döde. Därefter vandrade man ut till släktens begrafningsort, som låg antingen på en dess egendom eller på en särskildt inköpt plats invid en af de vägar som ledde från staden. Invid graforten fans en brännplats, ustrinum, hvarest man uppförde i altarform bålet af groft tillhuggna stockar; rundt omkring voro i marken nedsatta cypresser. Båren sattes nu öfverst, man öppnade åter den dödes ögon, kransar, blommor, hårlockar, smycken m. m. kastades sedan af de omgifvande öfver liket, rökelse, salfvor, oljor utgötos i mängd därpå. Med bortvända ansigten antände de anhöriga bålet, klagovinnorna begynte och ledde ånyo sorgesången, vin och väl lukter stänktes oupphörligt i lågorna.

Sedan lågorna släckts, tvättade fränderna sina händer och, under anropande af den hädangångne, uppsamlade de benen i flikarna af sina svarta kläder, bestänkte dem med vin och mjölk, torkade dem på linne och lade dem blandade med välluktande ämnen i ett kärl af lera, marmor, glas eller metall, hvilket blomsterprydt sattes i grifkammaren. Släkten hade vanligen gemensamma grafbyggnader med en mängd nischer i väggarna, uti hvilka askkru-

korna insattes. Prof på sådana grafhus, som kallades kolumbarier eller dufslag, lemna bilden 24, hvars original förekommer vid Pompejis grafkata.

I det gamla Indien gick likbränningen så till. Liket tvåddes, guldstycken lades på munnen, näsborrarna och öronen, hvarefter den döde bars till en helig ort i skogen eller vid vattnet. Sönerna

Bild 24. Romerskt columbarium.

eller de närmaste fränderna uppstaplade bålet, hvarpå det ånyo tvättade liket lades med hufvudet åt norr. Blommor utströddes, och ett täckelse lades däröfver, den närmaste fränden tände velden, sägande: »Må gudarna med flammande mun förbränna detta lif!» Fränderna vandrade kring bålet med långa trästycken i händerna och kastade därefter dessa i elden under utrop: »hell dig, som förtärer köttet», de uppstämde

den ur Rigveda hemtade grafsången, i hvilken det bland annat heter:

»Bränn honom ej, o Agni (eldens gud), gör honom ej ondt, sarga ej hans hud eller lemmar. När du genomträngt honom, du som känner väsendena, sänd honom då till fäderna!»

När elden slocknat, gingo de närvarande ännu en gång kring bålet, utan att se på det, och renade sig sedan med vatten. Trettonde dagen därefter uppsamlades benen i ett lerkärl. Man gräfdde en grop vid floden, beströdde botten med ett visst slags gräs och klädde gropen med gult tyg, lerkärlet sattes ned, lera, törnen och mossa kastades däröfver. Ofta planterades ett träd på grafven. — Om hustruns bränning å mannens bål är redan taladt.

Araben Ibn-Foszlan besökte åren 921—922 Bulgarerna vid nedra Volga och kom då i tillfälle att bevittna en »rysk» likfest. Hvad man här bör förstå med rysk är icke fullt visst, d. v. s. vi veta icke hur mycket nordiskt och hur mycket slaviskt element ingick i det folk Ros, om hvilket här är fråga.

Den döde lades i en graf, och däröfver sattes ett tak. Hans egendom delades i tre lotter; den ena gafs åt släkten, för den andra lät man göra dödskläder, för den tredje köptes rusdrycker. Man frågade tjenarne och tjenarinnorna, hvilken af dem ville följa sin herre i döden. Den som sade ja — oftast en tjenarinna — bands och fick därefter icke taga tillbaka sitt erbjudande.

När kläderna åt den afidne voro sydda, drogs hans skepp upp på land, en hvilobädd ställdes därpå, och på denna lade en gammal qvinna,

som kallades dödsengeln, kostbara tyger och dynor. Den döde upptogs ur grafven, ikläddes en prakt-drägt och lades på skeppet under tältet. Rusdrycker, frukter och örter lades jämte, kött och lök framför honom. En hund delades i två stycken och kastades in i skeppet, vapnen lades vid den dödes sida, två hästar jagades, tills de blefvo löddriga af svett, hvarefter de sönderhöggos och likaledes inkastades i skeppet. Detsamma gjordes med tvänne oxar, en tupp och en höna. Flickan, som hade erbjudit sig till offer, upplyftes tre gånger på människens händer och sade första gången: »här ser jag min fader och moder», den andra gången: »se, här ser jag alla mina fränder sitta», den tredje gången: »se, där är min herre, han sitter i paradiset, paradiset är så skönt, så grönt; hos honom äro män och tjenare, han ropar mig, fören mig till honom.» Man gaf henne en höna, på hvilken hon afskar hufvudet, äfven dennas kropp kastades in i skeppet.

Flickan gaf nu sina armringar åt dödsengeln, sina benringar åt hennes döttrar, hon mottog en bägare med en berusande dryck, hvilken hon tömde sjungande. Hon lades nu in i tältet hos den döde, de kringstående männen slog på sina sköldar, så att ingen skulle höra henne ropa, under det hon därinne misshandlades och till sist aflifvades.

Den närmaste fränden trädde nu naken fram till bålet och antände timret, som var uppstapladt under skeppet, de andra följde hans exempel. Inom en timma var det hela utbrunnet, en hög uppkastades på stället, och därå restes en träskifva med namnet på den döde och på den ryske konungen.

Under det lågorna förtärde skeppet med dess innehåll, sade en af Ryssarna till Ibn-Foszlan: »Ni Araber ären ändå ett enfaldigt folk. Den, som bland människor var er kärast och mest ansedd, läggen I i jorden, där maskar och krälände djur förtära honom. Vi däremot bränna honom helt hastigt, så att han utan uppehåll går in i paradiset.»

Åsa-gudarna voro församlade för att hedra den döde Balder. Hans skepp sköts ut i hafvet, på detta restes bålet, hvarpå Balder lades och jämte honom makan, hvars hjärta brustit af sorg. Vid den dödes fötter sattes en dvärg, hästen med fullständigt ridtyg lades ock hos den döde. Odin hviskade afskedsord i den dödes öra,¹ och Tor vigde elden med sin hammare. I allmänhet veta vi mycket litet om våra fäders grafskick. Sagorna innehålla icke mycket, och undersökningarna af grafvarnas inre behöfva mångfaldigas. Några antydningar, till en del efter egen erfarenhet, må dock här lemnas.

Man synes knapt hafva haft något bestämdt träslag för bålet. I den poetiska eddan omtalas ek, i Ynglingasagan fur; Olaus Magni påstår, att enen var det rätta trädet. I svenska järnåldersgrafvar har jag sett kol af barrträd och af ek samt af andra löfträd, om jag icke misstager mig ofta af björk. Icke sällan finner man i samma graf kol af olika träslag. Någon gång har jag funnit kol som bibehållit trädstammens runda form, att döma efter dem var det ungträd som man använde.

Att den döde lades klädd på bålet är visst.

¹ Äfven i Norden var det sed att till afsked tilltala den döde.

Mer och mindre smälta metallsmycken och sammanlupna glaspärlor finner man ofta i grafvarna. In i en oval spännbuckla, som förvaras i Statens Historiska Museum, finnas lemningar af det kolade tyget, hvori hon varit fäst. Om det varit sed, att de sörjande kastade smycken å bålet, är svårt, att se; det synes föga troligt. I allmänhet äro återstoderna af de med den döde brända föremålen temligen obetydliga.

Att hundar, hästar och äfven oxar offrades vid graftillfället, är alldeles säkert. Huruvida det alltid skedde, är däremot omöjligt att säga.

Benskärfvorna uppsamlades, men frigjordes sällan fullkomligt från kol. Ibland uppkastades högen på brandplatsen, ibland äro åter kolen i grafven så få, att man måste antaga att bränningen försiggått annorstädes, någon gång finner man vid sidan af en grafplats ett ställe med starkt kolblandad jord; där måste man, antagligen långa tider igenom, hafva bränt liken.

Så godt som alltid sökte man särskildt skydda de brända benen i grafven. Vanligen lades de på den naturliga marken, ibland lade man en lerbädd till underlag. Ofta lades benen i en kruka, som vanligen, särskildt i vissa orter, omslöts af stenar. Vid undersökningen af en grafhög, i hvars inre finnes ett röse, märker man vanligen ganska snart å de upplyfta stearnas undersidor kolsvärta. Följer man dennas anvisning, kommer man till sjelfva grafstället. Icke alltid fick hela bensamlingen plats i krukans, hon lades då till en del utanför denna. Kolet synes ibland hafva kastats i hög däröfver.

Särskildt i sådana orter, där lera var sällsynt,

och man således fann sig föranlåten att taga vara på sina lerkärl, satte man sällan sådana i grafven. En sommar öppnade jag 45 grafvar på Öland, men allenast i en enda fann jag bitar af en kruka. Ibland lågo kolen och benskärfvorna i en rundel på marken, tjockast i midten, och däröfver stenflisor samt öfver dem jord. I en graf fann jag ett fullkomligt cirkelböjdt järnsvärd och därinom kolen och benen.

De böjda vapnen, som man icke sällan finner i grafvarna med brända lik, äro af ett ganska stort intresse. Ett sådant svärd visar bilden 25.

Bild 25. Böjdt järnsvärd.

Då hvarken brons- eller järnsvärden — seden förekommer såväl under brons- som järnåldern — i vanligt skick kunna sammanböjas, måste man antaga, att vapnet stacks in i bålet, och när det där blifvit uppmjukadt, böjdes. Svärd finnas, som äro hoplagda liksom ett hoprulladt band. Svärd och spjut finnas som äro böjda så, att de olika delarna ligga parallelt utmed hvarandra.

Det har sagts, att man härmed ville göra vapnen odugliga och således förebygga faran af grafplundringar. Ett så prosaiskt motiv torde dock allenast undantagsvis hafva gjort sig gällande. Det

är vida troligare, att Sverges tidigare inbyggare — liksom de naturfolk, som hafva enahanda sed (t. ex. i Afrika) — leddes af samma tanke, som framkallat bruket, att vid den graf, där den sista medlemmen af en adlig släkt nedlägges, krossa hans ättvapen. Man ville allenast med vapnets omböjning beteckna att för vanliga, jordiska ändamål, voro dessa vapen icke vidare bestämda. Fast liken brändes, och vapnen genom eldens inverkan förändrades, trodde man dock att den döde fortlefde i hel gestalt, egde och brukade de med honom brända föremålen. Balder sände från Hels boning åter till Odin den ring, som denne hade kastat på bålet och som således där hade smält.

Men hvad betydde väl bränningen?

Vi hafva tidigare sett, att för jordandet lågo till grund föreställningarna om människans fortvara efter döden. Hvad den lefvande behöfde, var i de flesta fall nyttigt äfven för den döde. Men detta kan ingalunda sägas om bränningen. Här har uppenbarligen ett nytt element tillkommit. Man kan redan i följd däraf med trygghet antaga, hvad i öfrigt både helleniska och romerska författare påstå, att bränningen är senare uppkommen än jordandet.

I vår tid har man förordat ett återupptagande af bränningen, hvilken alltsedan kristendomens införande varit bannlyst. Det är de sanitära skälen som härvid framhållits, men ju mera ett folk befinner sig i naturtillståndet, dess mindre frågar det efter dylika skäl. I vår af de praktiska intressena beherrskade tid har man funnit kyrkogårdarna vara en jord som ingen afkastning ger, och äfven

på grund däraf förordat bränningen. Ett litet kärll med benskärfvorna och askan tager icke stort utrymme. Under förgångna tider kunde ett dylikt skäl icke gärna hafva framkastats, ty fordom hade man icke så trångt omkring sig. Rimligare låter det, när man påpekar den stora lättnad bränningen skulle bereda för de nomadiska stammarna, hvilka gärna förde de sinas jordiska kvarlevor med sig. »Lättast» säger JACOB GRIMM,¹ »kan man fatta skillnaden mellan de olika grafsätten så, att bränningen tillkommer de nomadiska, krigiska folken, jordandet de åkerbrukande. För den kringströfvande herden är elden det nödvändigaste elementet, som han dagligen behöfver för tillredande af födoämnen och till offer. De stora festeldarna, genom hvilka man drifver hjordarna, äro ett arf från nomadtiden; skogar och de vidsträckta slätternas buskar gáfvo tillräcklig näring åt flamman. Kunde en krigare föredraga ett annat grafsätt före det att varda inför folkets ögon, smyckad och med rikt följe, förtärd af lågorna? För den ensligare boende åkermannen passade bättre ett stilla jordande i en trång boning. Den som i jorden nedlade kornet höfdes det ock att sjelf nedläggas i jorden.»

Det synes dock icke, som om erfarenheten stadfäste detta betraktelsesätt. Att nomaderna äro med hängifvenhet fästa vid fädernas grafvar är visst. Ofta hafva de dock de sinas grafvar å ett ställe, dit de under sina vandringar gång efter annan återkomma. Icke sällan gräfva de upp den döde, rengöra och putsa benen, hvilka de föra med sig i säckar eller

¹ I sin vigtiga afhandling: Ueber das Verbrennen der Leichen.

korgar. Af denna orsak synas de således icke nödvändigt hafva kommit på den tanken att bränna liken. Öfverallt där ett historiskt tillbakagående är för oss möjligt, varsna vi jordandet såsom det äldsta begrafningssättet — i Sverge uppkom bränningen först under bronsåldern — och däraf blir det uppenbart, att bränningen icke tillhör de primitiva, utan de mera utbildade samhällena.

GRIMM säger också: »Ingen torde kunna förbise, att likbränningen betecknar högre stående folk och deras friare blick in i tingens natur.» Det fordras för visso högre själsodling att tro på människans odödlighet, oaktadt man afsigtligt förvandlar till skärfvor och aska den mänskliga gestalten, än att tänka sig en människans fortvara, sedan hon blifvit oförändrad nedlagd i grafven, ty den i det fördolda fortgående förstörelsen kan man dock söka förgäta. Där likbränningen råder, kan man icke gärna i denna människans fortvara tilldela kroppen den viktigare rolen, utan denna måste tillkomma själen.

Därmed är visserligen icke sagdt, att hvart likbrännande folk står i bildning högre än alla jordande — långt därifrån. De mänskliga kulturförhållandena äro alltför invecklade, att de skulle få prövas allenast från en synpunkt; stigande och sjunkande, utveckling och förkrympning, nyskapelse, och allenast yttre bevarande af det redan gifna gripa in uti hvarandra i det, åtminstone vid första anblicken, mest brokiga virrvarr. Australierna stå lågt, men vissa af deras stammar pläga bränna sina lik, andra jorda dem och tända på eller vid grafven ett bål — på det, säga de, den döde icke skall

frysa.¹ Det tyckes nästan som om vi här skulle hafva ett nytt exempel på den ofta iakttagna verkligheten, att ett folk, som bibehåller en sed, hvars ursprungliga betydelse icke längre är för det samma klar, på fri hand konstruerar fram en mer eller mindre olämplig förklaring.

Med afseende på jordande och likbränning finnes intet strängt antingen — eller. I alla verldsdelar kunna vi i vår tid hos naturfolken finna de båda begrafningssätten samtidigt i bruk. Hos Greker och Romare fortfor jordandet under hela den klassiska tiden vid sidan af bränningen. Under järnålden i Sverge finna vi båda grafskicken samtidigt inom samma orter, äfven om man i vissa fall kan märka för det ena eller andra sättet en öfvervigt. Valet mellan de två synes sålunda uti icke ringa mon hafva berott af godtycke: för det ena och det andra tyckas skäl hafva talat, mellan hvilka man kunde välja.

Det nya som i bränningen tillkommer och som kan synas vara för behandlingen af den dödes kropp alldeles främmande, är elden. För att förklara likbränningen måste vi därför tillse, hvilken betydelse elden haft för folken.

»Ifrån begynnelsen», säger GRIMM i den redan ett par gånger anförda afhandlingen, »har elden varit helig för människan, eldens bruk gör en väsentlig skilnad mellan henne och djuren.» Under det de folk, som ännu icke fått en historia, i allmän-

¹ Clamet-stammen i nordvestra Amerika tänder likaledes en eld invid den jordades graf, men här sker det för att från den döde förjaga de onda andarna.

het göra liten skilnad mellan sig och djuren, hafva de dock alltid, synes det, lagt vikt vid det företräde som egandet af elden gifver dem. De tillerkänna elden ett himmelskt ursprung.

Välgörande är elden. I sin dubbla verkan att lysa och värma är hon en afbild af solen, hvilken allestädes uppfattats som en mänsklighetens välgörare och i följd däraf gärna betraktats som en mäktig gudom. Men det är icke allenast på denna likhet som eldens öfverjordiska natur beror. Den första elden, som människorna egde, var, enligt en allmänt utbredd tro, den från himmelen till jorden nedkomna blixten, hvilken föröfrigt kom till jorden under naturfenomen, som nödvändigt måste tillvinna sig uppmärksamhet, gifva föreställningen om en stor kraft samt väcka känslor af vördnad blandad med fruktan.

Såsom välgörande uppfattades blixten i och för sig, oafsedt dess förmåga att tända eld på jorden. Töcknen, qualmen, det jord och människor utmatande i luften förjagades, när blixten for genom molnen och tvang dem att utsläppa sina vatten — härom röra sig många myter. Blixten renade luften, och den eld, som brann å jorden, hade äfven en väldig förmåga att göra om intet allt förgängligt och orenande; de folk som kände metaller, fingo ock se, huru elden kunde skilja dessa för människan så viktiga ämnen från slagget. Detta allt och den redan antydda frändskapen med solen gaf åt elden en helgande och renande betydelse. Så mycket heligare var elden än annat här på jorden, att han genom att länge brinna på människornas härdar,

orenades; man måste därför tidt och ofta ersätta honom med ny eld, vunnen genom blyxtantändning eller framkallad genom borring med trä i trä. Genom en sådan borring trodde man ock stundom, att den himmelska elden var uppkommen.

Med elden, som ursprungligen var ett lån från gudarna, helgade man de offer, som åt dem hem-buros. Bränneoffer voro af gammalt vanliga, så vanliga att deras namn någon gång kom att beteckna offer i allmänhet. Man har tillfölje af en tillfällig ljudlighet sammanställt vårt fornspråks blota med blod; en verklig ljudlighet röjer däremot, att det bör sammanställas med ett grekiskt verb, hvilket har bevarat den ursprungligare betydelsen af »bränna».

Att elden var helig och renande, att han var för människorna egen, gjorde honom till en symbol för den ordnade, mänskliga sammanlefnaden. Så i Grekland, så i Rom, där elden alltid underhölls på hården i atrium, på hvars väggar suto bilder af familjens hädangångna fränder, så hos oss — andra folk att förtiga.

Redan detta är tillräckligt för att förklara likbränningen. Man lät elden, som betecknade det ordnade samfundslifvet, verka på stofthyddan, man lade sina döda som ett offer på bålet, för att det heliga elementet skulle, bortfrätande allt det förgängliga, gifva anden frihet att renad vända åter till andarnas hem.

Under denna offer- och renings-tanke ligger obestrifligen ett erkännande af skuld, hvilket uppenbarar sig i offren i allmänhet och i öfrigt uti en mängd andra förhållanden.

Men det finnes ett annat, ännu mera talande skäl för likbränningen.

Enligt en grekisk myt, bragtes elden till jorden genom rof af Prometheus, och denne samme skapade ock människorna. En peloponnesisk sägen gör Foroneus till den första människan, en son af en flodgud och ett askträd, och denne Foroneus förde elden till jorden. Enligt Romarna fördes elden ned från de himmelska regionerna af en fogel, hackspetten, picus, och Picus var enligt folktron den första konungen i Latium. Liksom Foroneus var son af asken, så gjorde våra nordiska sägner asken till den första människan, och en i Sverge ända in i sista tid fortlefvande tradition låter i askträdet finnas en inneboende eld. Det blefve för långt att ingå i en utförlig framställning häraf; jag har allenast velat antyda, att folkens tro har satt människans skapelse i sammanhang med eldens uppkomst. De hafva samma ursprung, och genom likbränningen, då elden träder i närmaste beröring med kroppen, uppkommer en återförening af det till ursprunget gemensamma; själen och den för människoögon synliga elden stiga förenade upp i luften, till sitt ursprungshem. En grekisk grafskrift säger: »jorden gömmer kroppen, men anden tog luften åter, som honom gaf».

Om vi med noggrannhet granska kulturföreteelserna inom människoslägtet, ja inom ett enda folk, finna vi en rikedom af former, hvilka ursprungligen tillhöra olika stadier, men qvarleva och dväljas vid hvarandras sida uti den allra största endrägt, ehuru-

väl de, om vi se till den ursprungliga meningen, skulle till hvarandra stå i den skarpaste motsats.

Vi hafva sett, huru människans död uppfattas hos de olika folken på det mest skiljaktiga sätt, och huru hvar uppfattning framkallat en egen sed, och huru seder af olika ursprung kunna förekomma hos samma folk under samma tid. Likbränning och jordande funnos samtidigt i Hellas, i Rom, hos våra fäder. Ibland kan man visserligen säga, att det ena skicket öfverväger, ibland är det omöjligt att komma till någon bestämd åsigt härom.

Men grafskicket och uppfattningen af döden beror ytterst på de tankar man gör sig om människan, som i dag lefver och i morgon går hädan. Vi hafva redan yttrat något om detta, men här torde några sammanfattande ord vara på sin plats.

Månget folk lemnar det oafgjordt, hvad hos människan är det väsentliga, hurudant förhållandet är mellan kropp och själ, det inlåter sig icke på några försök att utreda detta, och den tro, de skick som förlika sig med detta naiva blundande för lifvets gåtor, äro som vi redan sett ganska märkliga — man tänker sig ofta människan såsom fortlefvande efter döden ungefär sådan hon i detta lifvet var. Men denna uppfattning parar sig ibland med bestämda föreställningar om en själens skilsmessa från kroppen. Kontrasten mellan folkens tankar nödgar till en pröfning af dem alla, mera omfattande än att den skulle kunnat här annat än antydast.

Äfven i sättet att uppfatta själen, som går bort från människan, finna vi rätt mycken olikhet. Hos den människa som lefver, finnes värme och kraft,

själen är lifsprincipen, den tändande och värme framkallande gnistan, hvilken i dödens stund slocknar eller flyttas upp till högre regioner. Äfven i våra dagars bildliga tal förekomma spår af denna föreställning. Vi tala om eldiga själar, om lif som slockna i döden. För 2200 år sedan förkunnade stoikerna, att människosjälen var en låga.

Men stoikerna godkände ock den vida vanligare, här redan påpekade föreställningen, att själen var en fläkt, andedrägten, som i dödsögonblicket uppgafs af människan. Vi hafva redan sett, att äfven hos de mest bildade folk kvarlefver uti språket hogkomsten af denna tro. Svenskans ande, andedrag och andas svara i detta fall mot Romarnas animus eller anima, mellan hvilka CICERO sökte uppställa den fullkomligt konstlade skilnaden, att det förra skulle beteckna det högre, andliga, det senare det fysiska lifvet.

Den skilnaden har ej håller upprätthållits. När STAGNELIUS besjunger själen, som bildar motsatsen till materien och som inspärrad i verldsfurstens fånggemak, trängtar efter frihet, renhet och ljus, gifver han henne namnet anima. Den ädle kejsar MARCUS AURELIUS fann till och med anima vara ett för starkt uttryck för den fläkt, som lifvade stoftets barn, han kallade honom en animula och tillade honom egenskaperna vagula, blandula, flyktig, men tju-sande.

Att samman med ord såsom animus och ande brukades andra, som vittna om en klarare insigt i själens väsen, hafva vi sett, hvarjämte orden af den lägre betydelsen adlades, så att man kunde därmed

förstå detsamma. Psyche betyder flägt, men när Hellas' skalder sjöngo om Psyche och hennes brudgum, Eros eller kärleken, då sågo de i själen något vida mera än en flägt. Icke nog därmed — namnet människa härleder sig ju från en i alla de indogermanska språken förekommande rot, hvars öfriga härledda former beteckna förnuft, minne, kärlek, råd, siareförmåga o. s. v. Hvad våra fäder beträffar, så hafva de tillräckligt yppat sin tankegång, när de åt den gud som representerade rörelsen i verlden, åt allfadren Odin, gáfvo till följeslagar foglarna Hugin och Munin, hog och minne. Vi se här af, att äfven när hos ett naturfolk ett ord för själen har en i grunden helt låg bemärkelse, följer däraf ingalunda med nödvändighet, att detta folk icke var mäktigt af högre föreställningar; ej håller är det omöjligt, om någon sådan högre föreställning nu icke kan hos folket spåras, men man i öfrigt hos detta varsnar antydningar om en tillbakagång i odling eller ett stillastående och förstelning eller förkrympning, att man i forna tider tänkte högre om människans ande och under de ord, med hvilka denna betecknades, inlade en ädlare mening än de egentligen inneburo. Det fordras stor varsamhet, innan man i en fråga af sådan vikt fäller ett domslut.

När folken tänka sig anden vara något mera än en flägt, gifva de honom vanligen mänsklig gestalt och låta honom i de dödas land föra ett skenlif, som är en afbild af de lefvandes. Men icke alltid nöjer sig själen med denna vistelse i fjärran, skild från de lefvandes verld och minnenas. Många tro, att själen åtminstone till en tid dröjer vid eller

tidtals besöker kroppens hvilostad eller de orter, där man under lifvet hade sin fägnad.

I rikare mått finna vi detta utprägladt i gudalärorna hos de folk, hvilka spelat en stor rol i verdens historia. Hellener och Romare trodde på ett de dödas rike, där Hades eller Pluto, Persefone eller Prosepina herrskade. Nordbon hade en döds-gudinna Hel, men icke alla själar behöfde dväljas i hennes boning, eländets och qvalens hemvist, utan upptogos många att mötas hos och följa de goda makterna, en Odin, Tor, Fröja o. s. v. Men fastän härom finnas många sägner, rikt utförda, och man således med fog kunde säga, att man så i Södern som i Norden hade bestämda föreställningar om själarnas hem i gudarnas verld, vidt undan från människors boningar — så finna vi därjämte, att man trodde själarna bo i vår verld, i luften, i naturen, hos människorna, i deras boningar.

Vi vända oss till en början till Indien. Bland Rigvedas många hymner förherrliga några de öfver vinden och stormarna rådande Maruts. På vagnar, dragna af lättfotade rådjur, ila de fram genom luften; guld smyckar dem, deras pansar och vapen glänsa, deras pilar träffa äfven det fjärran liggande målet. Frisk, öfverväldigande är deras sång, hvars toner sätta allt i rörelse: jord och himmel skälfva, hvad fast är splittras, fjällen skaka, skogens resligaste stammar bräckas, molnen skingras. Olika voro meningarna om deras upphof: de tillhörde den ursprungliga verldsordningen, de voro söner af jorden och himlen, de höllo sig troget till åskans och ljungeldens gud Indra, men det visar sig ock,

att bland Maruts funnos äfven de affidnas andar. I ett ännu närmare sammanhang med Indra stodo Ribhus, »konstnärerna», hvilka åt honom smidde den väldiga hammaren jämte andra kosteliga ting och åter gáfvo lif åt den vid gudarnas festliga lag slag-tade och förtärda, allt närande kon.¹ De fagerhändta Ribhus uppenbarade sig i solstrålar och i blixtar, hvilka senare, personifierade, äfven kallades Bhrigus, »de glänsande», och Angiraser. Äfven dessa uppgifvas hafva varit de dödvas andar, och med MANNHARDT må man därför sammanställa alla dessa elementarandar med de äfven i Rigveda förekommande Pitris, d. v. s. fäderna, hvilka visserligen tänktes bo i det eviga ljusets hem, hvarom den s. 47 anförda indiska hymnen talar, men därjämte troddes vara verksamma i naturen. Fädernas andar prydde himmelens fäste med ljuspunkter, fädernas andar uppenbara sig för de dödliga som stjärnor, men de besökte ock sina ättlingar här nere. När nymånen tändes, frade forntidens Hinduer en fest, vid hvilken man måste iakttaga sträng tystnad, på det de medätande Pitris icke skulle störas. Mjölkgatan är den väg, som andarna följa, när de stiga upp och ned mellan himmel och jord — så tro ännu flere naturfolk — och ledsagaren på vägen var vinden, åt hvilken man gaf hundens gestalt. Vi hafva redan haft tillfälle se, att mångenstädes i verlden tänker man sig hunden som själarnas vägvisare under färden till andarnas land. Ett exempel må här tilläggas. De i Bombay lefvande Parserna pläga

¹ Indras tjenare göra således hvad Indras nordiska representant Tor sjelf gjorde med bockarna.

hålla fram öfver dödsbädden en hund, så att den döendes sista blick faller på honom.

Till grund för dessa sägner och denna tro ligger tydligen uppfattningen af själen icke allenast som varande en fläkt, utan ock som egande eldnatur, ehuru hon i båda fallen blifvit personifierad. Liknande föreställningar finna vi i den germanska hedna tron, i vår svenska allmoges ännu qvarlevande vidskepelse. I Varend tror man, säger HYLÉN-CAVALLIUS, att »stjärnorna äro fromma afidnas själar, som Gud satt att lysa på himlen. För hvarje stjärnskott antager man, att det är någon människa som dör. När konung Karl Johan var död, trodde Varendsfolket sig upptäcka på himlen en ny stjärna, som ingen hade sett förut». Äfven de onda blifva ljus, ehuru ej af himmelsk natur. Den girige, som i lifstiden dolt sina skatter, går efter döden och lyser på dem. Den som flyttat rämärken, har ingen ro efter döden utan går utmed den rubbade gränslinien med ett brinnande bloss i den ena handen. Äfven lyktgubben, som narrar den lättrogne, skyddsökande vandraren att gå vilse eller att fastna i kärret, är en osynlig ande.

Men detta är icke den enda beröring mellan Hinduernas och vårt folks tro om sina dödas andar.

Ribhus hette ursprungligen Arbhus, och detta namn svarar, enligt ljudlagarna, bokstaf för bokstaf mot grekiskans Orfeus, men af de otaliga luftandarna har den grekiska myten gjort en man, hvilken bevarar något af de indiska frändernas anlag och makt i sin underbara sångarkonst, med hvilken han tjusade fogeln i luften, fisken i vattnet, skogarnas vilddjur,

ja träd och klippor. Om vi vidare låta, i enlighet med de för den indogermanska språkgruppen uppvisade lagarna, det indiska och det grekiska ordet erhålla den form som det måste hafva i de germaniska, särskildt i Nordens språk, då komma vi till det inom detta område ofta förekommande ordet álfr pl. álfar, hvilket i vårt folkspråk motsvaras af formerna älf, pl. älfvar. I vårt skriftspråk begagnas oftare den, antagligen under utländskt inflytande, uppkomna femininformen älfva, pl. älfvor. Till dem skola vi strax återkomma.

De grekiska sägnernas elementarandar, de olika slagen af nymfer d. v. s. jungfrur (najader, oreader, dryader) samt de mera otympliga satyrerna och silenerna hafva förlorat spåren af sammanhang med de dödas själar. Däremot voro hos de italiska folken lares, d. v. s. herrarne, på en gång de dödas andar och skyddsandar för huset, åkern och vågen. I förra afseendet sammanfalla de med manes, »de glänsande», åt hvilka man gaf gudomlig rang och helgade grafvårdarna;¹ i det senare kunna de icke skiljas från penates, husgudarna. Ingenstädes hembar man åt de dödas skyddande andar så stor vörndnad som hos Romarna. Från gatan gick man i det romerska huset genom en liten gång in i atrium. På dess golf stod härden, på hvilken man oafbrutet underhöll elden, som representerade hemlifvets helgd, på väggarna suto vaxbilderna af de hädangångna fränderna, här fun-

¹ En romersk grafskrift begynner vanligen med D. M. en förkortning betecknande diis manibus, åt hvilka hvilostaden var helgad. I viss mon ville man därigenom befria sig från faran att få se den döde som gengångare.

nos ock de i trä skurna larerna. Tidehvarfven igenom bevarade laren det honom anförtrodda huset, gömde dess hemligheter, delade dess fröjder, men icke mindre dess sorg och bekymmer. När TIBULLUS besjunger krigets och mordens fador, beder han:

Fäderne-larer, likväl mig skydden! När liten vid edra
 Fötter jag lekte ännu, troget I värdaden mig.
 Blygas behöfven I ej, att af trä I bildade ären:
 Så i min farfars tjäll fordom I stoden jämväl.
 Då mer redligt man höll sin tro, när fattig på prydnad
 Guden i träbild än stod i ett litet gemak.
 Då han försonades lätt, om honom en drufva man egnat
 Eller med kransar af ax smyckat hans heliga här.
 Hade då någon en bön fått uppfyld, kakan han sjelf bar,
 Dottren den lilla därpå följde med honung så skär.

Den första maj firade man i alla hus larernas fest; äfven annars, så snart man var samlad för någon högtidlig angelägenhet, hedrades de med stora blomkransar. Vid hvarenda måltid, så snart den första rätten var äten, sattes under allmän tystnad mat och dryck på små fat på härden och stälptes därefter i elden, hvarvid man ropade: *dii propitii!*, »varen nådige, o gudar». När en födelsedag firades, när sonen förklarades vara en man, när en familjens medlem eller vän kom åter till huset efter en utförd resa eller en genomgången fara, när man tillfrisknade — då glömdes aldrig larerna. Den nygifta romarinnan offrade en ass (ett rom. mynt) åt familjens lar och en åt laren vid närmaste korsväg.

Folkets fantasi skapade en mängd olika slag af sådana skyddsandar, hvilka ginga öfver i hvarandra och således alla stodo i det närmaste sammanhang med

de dödas andar. Hvert hus och hvar person hade sin genie; kejsar Augusti genius upphöjdes till Romarfolkets lar publicus. Man och hustru hade hvar sin genius, hvilka ansågos uppenbara sig i ormgestalt. Ormar voro därför heliga, ett ormpar finnes måladt i en mängd af de hus, som blifvit uppgräfdade i det gamla Pompeji. Människan fick sin genius i födelsestunden, och denna följde henne intill livvets slut, rådande, hjälpande, hugsvalande.

Samma grupper af andar, samma öfverensstämmelse mellan elementar- och skyddsandarna å ena, de dödas själar å den andra sidan, finna vi hos de germanska folken, hos våra fäder, ja hos vår samtid. Ursprungligen voro dessa andar allesamman goda. I allmänhet blefvo gudar och andar, som hedningen vördade eller hade kära, för den kristne idel onda makter, men med afseende på älfvarna lyckades detta icke fullständigt. Man började allena skilja mellan onda och goda andar, svart- och ljusälfvar. Men under det ursprungligen i allmänhet de dödas själar öfvergingo till elementarandar, såg den kristnade folktron i denna öfvergång ett straff för de gudlösa, och i sammanhang därmed blefvo dessa andar skräckgestalter, hvilkas lust var att plåga människan.

Odin far om natten kring med sin vilda jagt; mången, hvilken det blef beskärtdt att bevittna den stormiga skarans framfart, igenkände inom denna några aflidna bekanta. Såsom Maruts fara således andarna genom luften. Spår af deras namn finnas ännu kvar hos Maran, hvilken dock i våra sägner förekommer skild från sina följeslagar, men framställes

som ridande än ett träd, än ett djur, än en människa.

Älfvar (ribhus)¹ och vättar (»väsen») sammanfalla i våra sägner, ehuru väl de senares namn är vida mer omfattande. De äro af flere slag och lefva öfverallt, i vatten och jord, i skog och bärg, under rösen och träd, men äfven i människornas närhet, i husen. Liksom vindens susande uti Indien framkallade sägnen om andar som sjöngo, i Hellas talet om den spelande Orfeus, så vet man hos oss att berätta om älfvaspelet, som vemodigt klingar från vattnet, om toner som från älfvarnas samqväm tränga fram till de människobarn, som hvila på deras kulle. Ljus- och svartälfvar blefvo väl under mytologiens senare tid tvänne motsatta begrepp, men det förra fans redan innan man tänkte sig denna kontrast: älfvarna hörde till ljusets värld. Såsom nymferna i Hellas' lunder, så tråda älfvarna hos oss dansen bland ängarnas gräs, och i det moderna medvetandet har likheten med nymferna blifvit ännu större, sedan man alltmer låtit älfvarna antaga qvinlig karakter. Liksom Romarna offrade åt sina larer, så hade våra fäder älfvablot. När den isländske skalden Sigvat red sin led från Edet vid Götaelf fram till Skara, där han skulle till jarl Ragnvald framföra den norske konungens bud, fick han icke nattherberge i ett hus, emedan man där hade älfvablot. Man offrade åt dem, genom att lägga mat eller andra gåfvor i skålformiga gropar, som man hade anbragt i större eller mindre klippblock. Många

¹ Den konstnärlighet, som tillhör Ribhus, har den nordiska sägnen tilldelat allenast en grupp af elementarandar, dvärgarna.

sådana älfstenar finnas ännu i behåll, och mången smörjer ännu i hålen eller lägger i dessa ett ringa offer för att afvända sjukdom och annan nöd. En sådan älfvasten är här afbildad (bild 26).

Andarna i huset kallas bolvättar eller tomtar, och liksom Romarnas husgenier uppenbara de sig stundom i ormgestalt. Mångenstädes är därför sno-

Bild 26. Älfvasten.

ken eller tomtormen ett heligt djur; sjelf har jag som barn fått mottaga stränga förebräelser af en nu afliden äldre anförvant för det jag hade dödat en sådan orm och därmed satt husets välfärd på spel. Otaliga äro de sägner, som berättas om andarna, som skydda tomt och hus och arbeta i hemmet; de äro därjämte så väl bekanta, att de här icke

behöfva upprepas. Liksom larerna hålla sig bolvättarna hälst i närheten af eldstaden, och man offrade åt dem. Väreidsbonden, berättar HYLÉN-CALLIUS, styckar icke en brödkaka eller en ost utan att först med knifven hafva afskurit en tunn skifva af kanten; annorstädes hade man samma sed och kastade därjämte den afskurna brödkanten på golfvet »till go-nisses¹ föda». Likaledes var det fordom flerstädes sed att om högtidsqvällarna sätta ut en skål med mat åt vädden. Äfven antog man, att den familjen skyddande anden bodde i ett invid gården växande träd, det s. k. vårdträdet, vid hvilket man bad och offrade. Vi hafva förut sett, att de aflidnes andar tänktes gå in i träd och i dem fortlefva.

Romarnas personliga genius har sin motsvarighet i den nordiska folktrons följa (fylgja), i den svenska sägnens vård eller vålnad. Båda äro dubbelgångare af människans själ, de röra sig utom människan, skydda henne och äro vanligen osynliga.² När de visa sig, är det ibland som människor, ibland som djur. Det säges ock, att vården visar sig som ett ljus, litet, men klart tindrande.

¹ Nisse, ett i sydligaste Sverge och Danmark, ofta förekommande namn för tomten, är af ett yngre ursprung. Under medeltiden ansåg man den hel. Nicolaus vara en skyddsherre för hemlifvet, isynnerhet för barnen, och som sådan spelar han en betydande rol i det gamla folkdramat. Hans gestalt började småningom uttränga de äldre skyddsandarnas eller åtminstone gaf man åt dem hans namn förkortadt till Nisse. Ibland prydde man härden med bilder af husandarna. Sedan biskop Nicolaus började sammanslös med den hedna folktrons vättar, ser man dessa någon gång utstyrda med bisp-mössor.

² Det är vålnaden som, enligt sägnen, låter höra af sig innan personen sjelf kommer till sitt hem. Det heter ock, att man någon gång sjelf kan se sin vålnad.

Allenast i utomordentliga fall uppenbarar sig vården vanligen för att beteckna en snart kommande död. När upplösningens stund nalkas, får vården en viss ökad sjelfständighet; efter döden lefver han för sig.

Följorna kunde, enligt de fornnordiska sagorna, gå i arf. Det finnes antydningar att vården och följan icke äro annat än en af fädernas andar, som hägnande följer ättlingen steg för steg. Vi hafva här en ny form för den tro, som vi redan funnit t. ex. på Nya Seland — att de dödas själar gå in i ättens barn. En dunkel hogkomst af en dylik tro ligger i seden att i en slägt åter upptaga samma dopnamn.

Öfver de indogermanska folkens, öfver våra fäders uppfattning af lifvet och naturen kastar detta allt ett ganska klart ljus. Hvert de vände sig, i den susande vinden, i ljusets stråle, i den uddiga blixten, i källans sorl, i skogens träd, i jordens inre, i huset, i härden, i familjelifvets förhållanden, i samfärdseln mellan människorna, i statsväsendet, öfverallt funno de lif, och ett lif, som var på det närmaste förbundet med människans eget,¹ ande af hennes ande, och erkänslan af denna lifsgemenskap var ömsesidig: människan vördade de dödas andar, och dessa skänkte henne huld och skydd. På det skönaste sätt och i innerligaste öfverensstämmelse med den nordiska folktron hafva sambandet och frändska-

¹ Det är samma grundtanke om förbindelsen mellan människan och naturen, som uttalar sig i Australierns och Negerens sed att gömma den döde eller döende i ett håligt träd, men hvilken skilnad i själsodling förrådes ej af detta bruk och af våra fäders tro!

pen mellan människans värld och de i naturen herrskande eller »rådande» andarna blifvit uttalade af B. E. MALMSTRÖM i en dikt, hvars namn här icke behöfver nämnas.

Ett af de fagraste dragen i folkets berättelser om andarna afgifver vittnesbörd för dessas sammanhang med människorna. I alla Sverges delar berättas, att dessa mytiska väsen, näcken, älfvar o. s. v., ifrigt söka efter att ingå äktenskap med människor. Älfva-barnen äro ofta svaga och deras mödrar söka då locka en kvinna in i bärget eller högen att gifva barnen di, eller söker att byta ut kvinnans barn mot sina egna. Men detta andarnas behof af anslutning till människoverlden gäller icke allenast det timliga: med människorna längta andarna efter en uppståndelse, och bittert klagade näcken, när en människa sade honom, att hans hopp därom var fåfängt. Det var således ock ett fullt lif som dessa väsen lefde.

I grafhögen hade den döde sitt hem, och ur detta framgick den döde själfmant eller kallad af de lefvande. För kejsar Caracalla, berättar DIO CASSIUS, uppenbarade sig ständigt, hotande och förföljande, fadrens och brodrens skuggor. Pompeji son Sextus lät hexan Erichtho mana fram de dödas andar för att få veta, hvad framtiden bar i sitt sköte. När Gunnar å Lidarände på Island var död, berättar Njálssagan, gick hans son och en annan man förbi högen, hvilken de funno öppnad. Det var klart månsken; då och då flög ett moln öfver fästet. I högen brunno fyra ljus, som icke kastade någon skugga, och därinne satt Gunnar, seende mot månen.

Han var glad och qvad en visa, som kunde höras långt bort. När Härvar, som, ehuru jungfru, vuxit upp som krigare, önskade få det väldiga slagsvärd hennes fader Anganty hade egt, for hon till Samsö, där han och hans bröder hvilade, och förmådde honom att utlemna svärdet. Få äro de ting inom den fornordiska literaturen som ega ett så vildt tycke och en så lidelsefull karakter som denna Härvars maning af den döde. Men en sådan gemenskap med de döda var af en mera ovanlig natur, vidt skild från det fredliga samlifvet med de i naturen verkande själarna.

Detta fredliga samlif visade sig ock däri, att man ville hafva de döda i sin närhet. En och annan stam jordar, såsom redan nämndt är, de döda inom de lefvandes boningar. Af sanitära skäl hafva dock de fleste måst öfvergifva denna sed. Spartanerna begrofvo sina döda ini staden; vida vanligare var det inom den klassiska verlden att lägga grafvarna utanför, men dock tätt invid staden; grafvarna bildade en stad för sig och kallades äfven en nekropolis, »de dödas stad». Allenast hos vissa semitiska folk, hvilka betraktade den liflösa kroppen som något orent, ansågs det nödigt att lägga grafvarna något mera afsides. Sådana fall äro dock att anse allenast som undantag.

Våra fäder höllo mycket på granskapet till sina döda. I vår tid samlas liken från socknens alla delar i den vigda jorden invid kyrkan; förr hade hvar gård sin grafplats alldeles invid de yttersta husen, ja någon gång finna vi grafvar mellan husen. Det händer väl att grafvarna ligga mera afsides, men

det visar sig snart, att detta beror på lokala förhållanden — man lade grafhögarna gärna på en höjd, hvilken icke behöfdes för livvets hvardagsbestyr. Så stor visar sig, äfven när sådana afvikelser inträffa, regelbundenheten, att den som är något van vid uppsökande af fornlemningar, kan, när han nalkas en by, med ganska stor säkerhet på förhand bestämma, hvar grafflocken är att söka, allt förutsatt att byn är gammal och ligger på sin gamla plats. Ty nya gårdar hafva sedan hedendomens dagar uppstått. Redan den från början af vår medeltid härstammande Östgöotalagen gör skilnad mellan gamla byar och nya, och anför som ett utmärkande kännetecken för de förra de invid dem liggande högarna.

Två stora grafflockar äro i det föregående afbildade, den ena framför titelbladet, den andra s. 91. Man kan i dem rätt bjärt se skilnaden mellan verk af ett folk, som eger en rikt utbildad historisk kultur, och af ett, som ännu icke blifvit historiskt — eller rättare, som ännu icke skref sin historia.

Pompejis grafgata är afbildad s. 91. Man går ut från staden och träder igenom den å bildens bakgrund synliga porten. Den med block af stelnad lava belagda landsvägen omgifves å den ena och andra sidan af grafvar. Trottoirer gå utmed vägens sidor, i gatans stenar se vi spår som de höga hjulen under de flydda tidernas lopp nött djupt in i stenen. Porten med trappstegen å ena sidan leder in till en af stadens yttersta boningar, en förstadsvilla, fräjdad genom lord LYTTONS Pompeijs sista dagar under namn af Diomedes' villa. Utmed de spridda män-

niskoboningarna, utmed den väg, där samfärdseln gick dag ut och dag in, till dess Vesuvius plötsligt begrof allt, resa sig de bortgångnas vårdar. Man skyggade icke tillbaka för dem: på ett och annat ställe finnas prydliga sittplatser, där man hvilade sig nära sina döda under cypressernas skugga. Hvar grafvård är ett konstnärligt helt, fint mejsladt i marmor med ornament, listverk, inskrifter och bilder. På sidan af en bland grafvarna förekommer bilden af ett skepp. Har det afseende på själens färd till andarnas land eller på de afidnas yrke? Inskriften gifver intet svar på denna fråga, ty hon upplyser allenast, att en qvinna, Nævoleia Tyche, låtit redan under sin lifstid uppföra grafvården åt sig, åt en hedrad namngifven borgare i staden och åt deras frigifna.

Ytterligt konstlösa framträda däremot titelbildens grafvar, en liten flock af den stora mängd som delvis täcker den genom vestra Södermanland gående Tumbo ås.¹ Hög vid hög lyfter sin rundning, och grafsång sjunges af furuskogen, hvars rötter skjuta ned i myllan som höljer de sofvandes aska. Den enda olikheten mellan högarna ligger i den något vexlande storleken. Vanligen finnas på toppen af grafbacken de högsta kullarna, från hvilka ofta utsigten är vid, hvadan de ock kunna ses fjärran ifrån. Äfven det inre af en sådan hög är mycket enkelt. Jag antager, att därest vi öppnade en af de å bilden förekommande kullarna, skulle vi under jordbeklädnaden finna ett ganska regelbundet lagdt röse och i dettas midt, på den ursprungliga

¹ Träsnittet är utfördt efter en teckning af friherre Olof Hermelin.

marken, lerkrukan med de brända benen. Man hör icke sällan den enstaka grafkullen kallas en ättehög. Denna benämning bör dock undvikas. Hon är oriktig, ty allenast i mycket få fall innehålla högarna från järnåldern, åt hvilka detta namn ofta gifves, lemningar af mer än en död. I öfrigt är namnet uppkommet i följd af ett missförstånd. De äldre antiqvarierna talade om ättebackar, hvarmed de menade den naturliga höjd, på hvilken grafhögarna hvilade, och detta är fullkomligt riktigt, ty hela grafflocken tillhörde ätten, som lefde i byn till hvilken grafvarna hörde.

Vid grafhögarna anknyta sig allmänt sägner, att de dödas själar uppenbara sig i djurskepnad. Mångenstädes springer nattetid invid grafvarna, heter det, en svart hund med väldiga ögon. Oftare uppenbarar sig själen i form af en höna, isynnerhet när det gäller att freda grafven mot snikna skattgräfvare. För att man skall få andarnas gods måste man iakttaga tystnad, men just som man begynner ana eller se skatten, kommer en höna som med hvarje handa gyckelbilder narrar de gräfvande att i ord uttala sin förvåning. Då sjunker skatten ånyo, och all möda har varit fruktlös. Äfven i andra fall förekom eller förekommer i Norden tron på sjä-larnas dväljande i djurgestalter. De isländska sagorna tala om följor som hade djurskepnad: en gammal man brast en gång utan rimlig anledning ut i skratt, och upplyste, när han tillfrågades, att han sett tvänne djurformade följor tumla om med hvarandra på golfvet. Sägner berättar ock, att sva-lorna insupa människo-andar. Det tillägges väl,

att detta sker, på det de skola kunna sjunka till sjöbotten om vintrarna, men det är troligt, att vi få sätta detta i sammanhang med t. ex. det s. 33 omtalade nordamerikanska bruket att vid dödsfallet uppsända en fogel. Själens förvandling till fogel bibehöll sig äfven i den kristnade folktron och i det poetiska bildspråket. Vi minnas, hur det heter i visan om liten Karin, när hon omkommit i spiketunnan,

Så kom det ifrån himmelen
Två hvita dufvor ner,
De togo liten Karin,
Och strax så blef det tre.

Annars var det under medeltiden vanligt att afbildla själen som ett spädt barn.

När våra fäder med så mycken kärlek och vördnad omhuldade de sinas sista hvilostad, är det då icke för oss en oafvislig pligt, därest vi vilja anses vara deras söner, att noga vårda de längesedan hädangångna ättledernas grifter?

Mer än en gång hafva vi ur grafskick och andra seder sökt leta oss till folkens tro om sina döda. Men månne hvart folk har det klart för sig, hvad deras bruk betyda? Skulle det icke kunna hända, att en stam som tillfrågas om brukets betydelse och som verkligen icke utöfvat det af tom vana, utan sökt förklara det för sig, uppgifver en helt annan förklaring än den ofvan gifna? Det är möjligt, men däraf följer

icke nödvändigt, att vi här tagit miste om mänsklighetens tankar. Vid en undersökning som denna hafva vi att i främsta rummet göra våra iakttagelser där, hvarest vi finna en rikare utveckling af bruken, svarande mot en rikare utveckling af tanken, och i det ljus vi därigenom vinna hafva vi rätt att betrakta de ofta isolerade, fragmentariska, rudimentära eller förkrympta företeelserna hos de andra folken. Det kan hända att det fragmentariska ligger i vår kunskap, det kan ock hända att ett folk af fädernas arf icke gömmer mer än skalet. Ett sådant meningslöst bevarande förråder en tillbakagång i odling; det kan hända, att folket åter lyfter sig, och det vill då hafva en förklaring för de bruk som förut meningslöst iakttogos, och alltför lätt blir i sådant fall förklaringen uppgjord på fri hand, efter folkets dåvarande ståndpunkt. Öfver allt i världen, i sägner, i mytologier finna vi exempel på dessa förklaringar, hvilka af TYLOR blifvit med ett särdeles godt namn kallade accomodationsmyter.

Allmänt mänsklig synes vara den tro, att de döda icke äro helt döda, tron således på människans odödlighet. Fall förekomma, då man frånkänt ett folk en sådan tro, men alltmera minskas antalet af sådana fall, ju mer Europeerna hunnit blifva förtrogna med folkens innersta tankar. Fall förekomma, då ett folk bestämdt förnekar odödlighet, men detta gäller icke för hela folket, utan för en del däraf, den lägre, oftast en besegrad och af herrskarna föraktad ras. Just i denna förnekelse ligger tydligen ett vittnesbörd för tron på odödlighet som ett godt, hvilket man icke unnar sin nästa.

Vida spridd är ock tron på sambandet mellan de lefvande och döda, så mycket mera som folken i allmänhet tänka sig lifvet efter döden vara en omedelbar fortsättning af lifvet på denna sidan grafven, ehuru ofta förenadt med större behag. Icke lika allmän synes tanken vara, att de dödas tillstånd är olika, allt efter arten af deras jordelif. Dock finnes mångenstädes tron på en gärningarnas lön, på en pröfning och dom, men måttstocken med hvilken handlingarna mätas, vexlar i det oändliga. På graden af folkets själsodling beror därför hvad de förstå med godt och ondt.

Ganska allmän är ock den tron, att döden icke är rätt och slätt en akt i den naturliga utvecklingens regelbundna gång. Månget folk ser i sjukdom och död ett verk af onda andar. När själsodlingen är större, tror man ännu på en inverkan af en öfvermänsklig makt, men man anser denna god. De högst stående folken låta denna makt vara gudarna i allmänhet, eller de gifva åt döden en egen gestalt.

Dödssätten äro många, några milda, andra våldsamma. Dödsmakterna voro därför, enligt Hellenernas tro, af olika slag. I slagtningsens hvimmel komma Kärerna och rycka under vilda åtbörder sitt rof till sig. Däremot upptager Thanatos, en svartklädd, ibland bevingad gubbe, den döende i sina armar eller skär från hans hjässa en lock till offer åt underjordens gudar. Döden, sade Hellenerna, är sömnens broder. I alla dessa fall uppträder döden som verksam för att få människan till sig.

I Nordbons tro har Hel i fullt mått det förskräckliga som utmärker Kärerna, men hon skiljer

sig från dem däri, att hon icke är verksam: hon uppsöker icke sitt rof, utan väntar den dödes ankomst. Den människa, som kom till Hel, kunde då icke skylla därpå, att hon blifvit offer för en öfverväldigande kraft, utan var skulden hennes egen. Däremot heter det särskildt om Odin, den högste guden, att han för sin boning i Vallhall sökte de döda, ja att han eggade till strid, på det manfallet skulle blifva stort och därmed hans vinst mycken, ty han grubblade utan ro därpå, hur han skulle få kämpar nog i den stora slutliga striden mot de onda makterna. Vi måste dock härvid ihogkomma, att just i frågan om de dödas boningar hvilar mycket dunkel öfver våra fäders tankar.

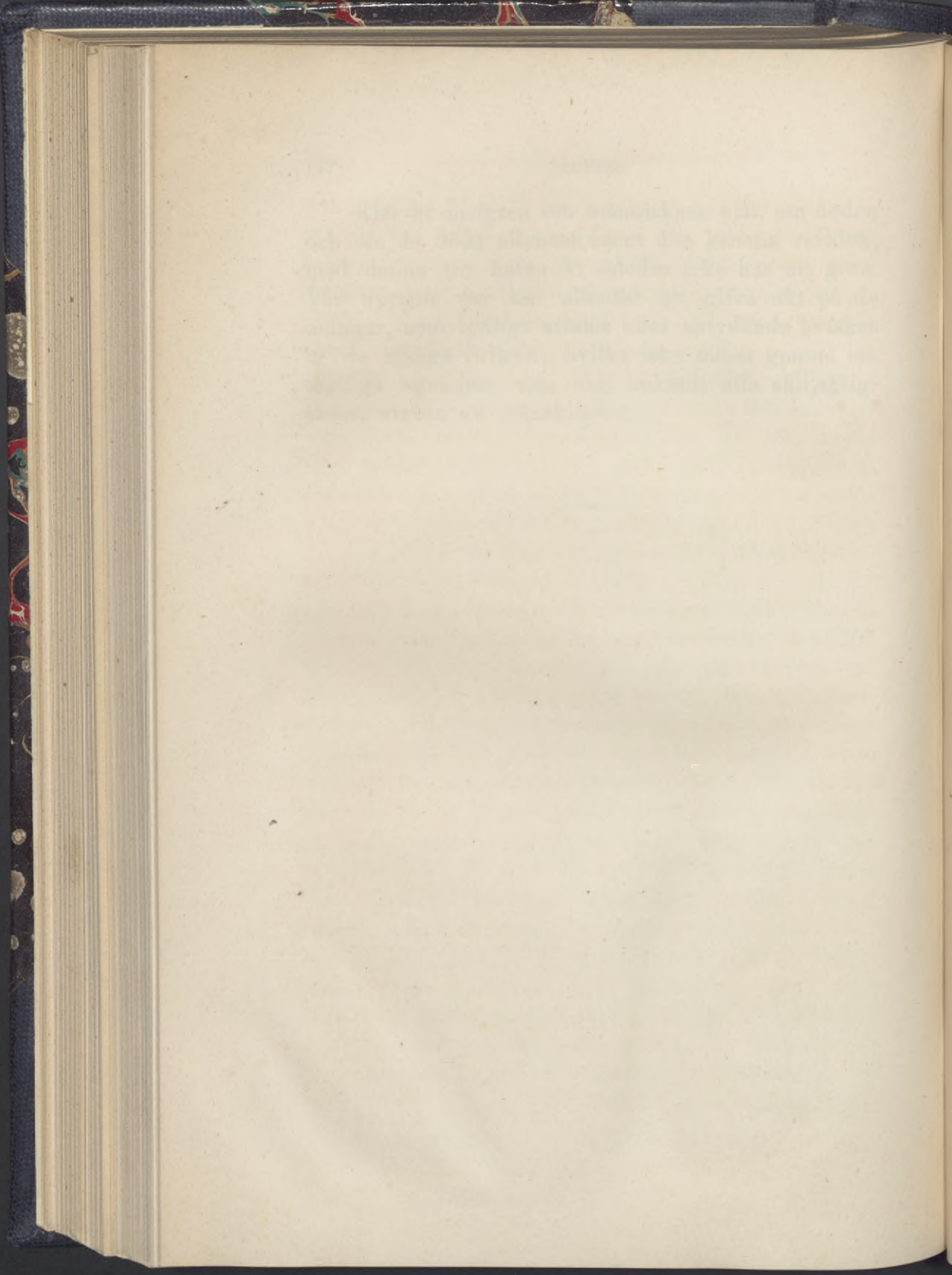
Ännu in i senaste tid har vårt folk bevarat sin mytbildande förmåga, och när farsoter härja, gifver det åt den dödande sjukdomen gestalten af en människa, som går omkring och tager hvad henne tillkommer. Från pesttiden 1710 och 1711 berättas i många landsorter sägner om pestqvinnan, storvuxen, fager, blåklädd, hvars besök i en gård fylde denna med lik. På en gård i Uppland, så hörde jag en gång en bonde berätta, hade år 1711 pestqvinnan kommit, men hon möttes af husets tomte, hvilken efter en hårdnackad strid tvang henne att gå vidare. Under den sjuklighet, som innevarande vinter hem-sökt vår hufvudstad, hafva sägnerna om pestmannen, sådana de fordom förekommo, men med ny tid och ortfärg, åter uppdykt ur minnen från tidigare åldrar.

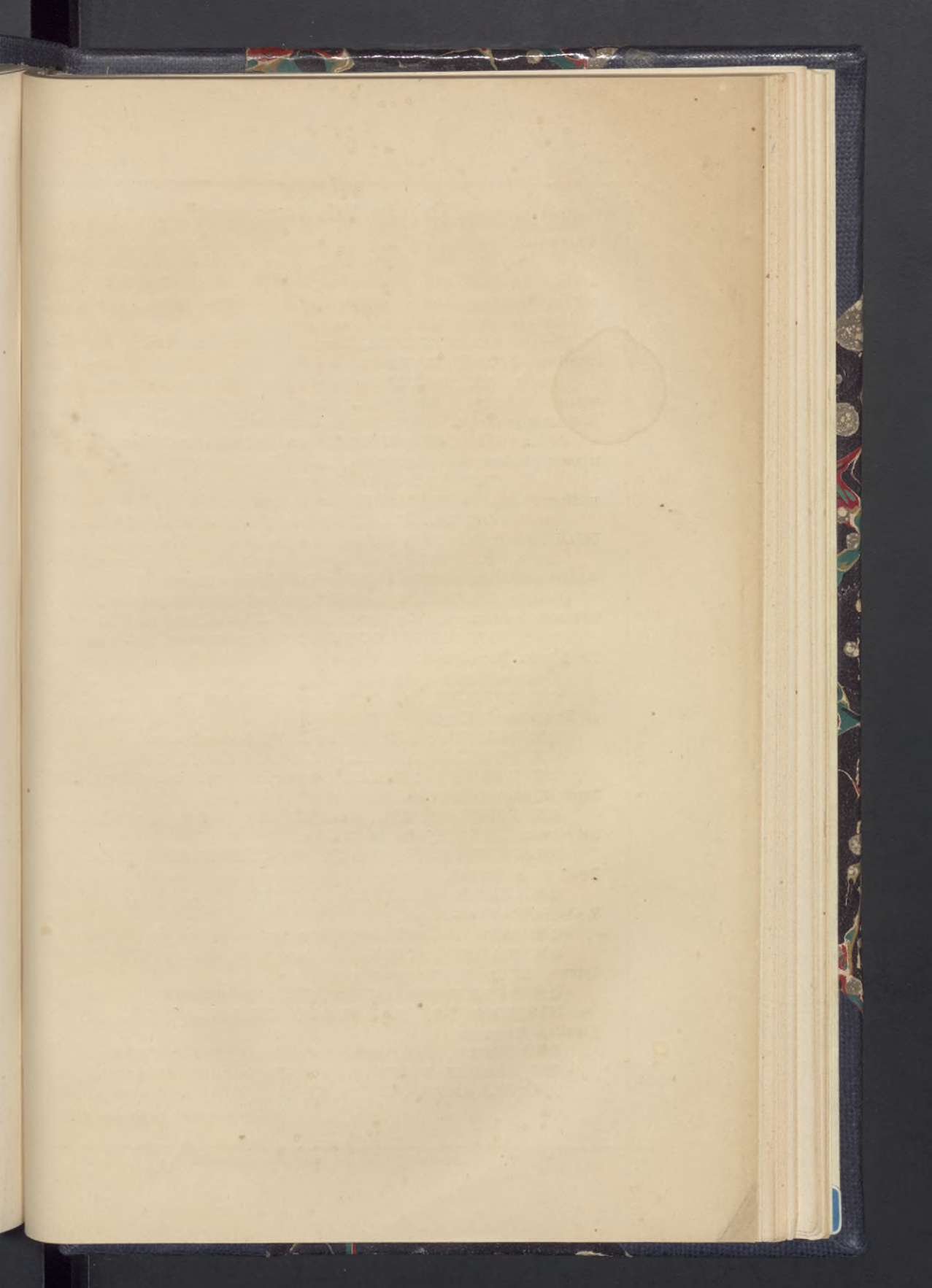
Den tid är gången, då de som ega bildning förnämt ringakta allt som icke är lika väl lottadt. Äfven den tid är förbi, då man menade sig hos naturfolken finna idealet för mänsklig sammanlefnad. I våra dagar har ett lyckligare förhållande inträdt: vi äro medvetna af det företräde vår fäderneärfda historiska bildning innebär, men vi egna därjämte kärleksfull uppmärksamhet åt de öfriga folken. Vi hafva fått en ny vetenskap, folkkunskapen eller etnografien, af hvilken kulturhistorien är en del. Vi hafva här sett, att vid behandlingen af de kulturhistoriska frågorna kunna vi icke uppdraga en skarp skilnad mellan historiska folk och naturfolk.

Det historiska folket bibehåller ända in i de senaste tider mycket af den rent naturbestämda kulturen. Icke ens hos det kristnade folket försvinner denna helt, ehuru hon modifieras och allt mer träder i bakgrunden. Kristendomen tillhör icke ett enda folk, utan är universel, han verkar också civiliserande, utplånande de naturliga egenheterna. Denna antagonism mellan kristendomen och det naturliga hos folken med den därvid utbildade tron och seden, fick tidigt ett ganska betecknande uttryck. Vi använde som motsats till kristen ordet heden eller i tysk form hednisk. I nya testamentets grekiska grundtext motsvaras heden af ethnikos, hvilket ord bildadt af ethnos, folk, egentligen betyder folklig. I de romanska språken har adjektivet bibehållits i samma betydelse. Med skäl sysselsätter sig därför folkkunskapen allenast med de hedna folken och med de hedna element, som dröja kvar hos de kristna.

Klar är insigten om människans själ, om döden och om de döda allenast inom den kristna världen; med denna tro hafva vi således icke här att göra. Vår uppgift var här allenast att gifva akt på de aningar, som tydligt uttalas eller antydande hviskas af de många folken, hvilka icke minst genom sin andliga egendom visa sig, oaktadt alla skiljaktigheter, utgöra en mänsklighet.

"Ur vår tids forskning"

utkommer i *tvångfria* häften, hvart och ett innehållande 3 till 6 ark eller stundom däröfver. I mon af behof skola de illustreras med afbildningar. *Hvarje häfte säljes särskildt*; priset kommer att bero af arkens och bildernas antal.

Af denna följd hafva förut utkommit:

N:o 1. OM STENKOL, deras uppkomst, utbredning och betydelse. Af Dr P. T. Cleve.

N:o 2. OM DAMMET och de däri befintliga lägre organismernas betydelse för uppkomsten af smittosamma sjukdomar och jäsningsprocesser. Af Dr Alrik Törnblom.

N:o 3. OM KORALLERNA och de kalkstensbildande organismernas betydelse i naturen. Af Dr P. T. Cleve.

N:o 4. OM FÖDOÄMNENA granskade med afseende på deras näringsvärde. Af Dr Olof Hammarsten.

N:o 5. OM DE ÄLDSTA SPÄREN AF MÄNNISKANS TILLVARO PÅ VÅR JORD. Af Dr Gustaf Retzius.

N:o 6. OM OPIUM samt andra smärtstillande och sömngifvande medel ur växtriket. Af Dr Oskar Th. Sandahl.

N:o 7. OM "FÖRKLÄDNAD" och andra inom djurriket förekommande former af "skyddande likhet". Efter Alfred R. Wallace.

N:o 9. OM SMITTKOPPOR och skydsmedlen mot dem. Af Dr Alrik Törnblom.

I samma följd kommer bland annat att utgifvas:

OM CELLEN och de enklaste formerna för organiskt lif. Af Prof. Axel Key.

OM VÅXTENS LIF. Af Dr F. W. Areschoug.

OM SPEKTRALANALYSEN. Af Dr P. T. Cleve.

OM VÅRDEN AF BARN under de första lefnadsåren. Af Prof. Hjalmar Abelin.

OM BERNSTENEN, dess bildning, förekomst och kultur-betydelse. Af Dr Hjalmar Stolpe.

BLICK PÅ DJURENS UTVECKLINGSHISTORIA. Af Prof. F. A. Smitt.

DE NYARE ÅSIGTERNA I METEOROLOGIEN. Af Dr Robert Rubenson.

OM BAD. Af Prof. Carl Curman.

OM MATSMÄLTNINGEN hos människan och de högre djuren. Af Dr O. Hammarsten.

OM PALMERNÄ. Af Prof. N. J. Andersson.

NINIVES OCH BABYLONS KILSKRIFTER. Af Dr Esaias Tegnér.

ALGERIET, dess natur och folk. Af Victor Kleen.

OM PÅLBYGNADERNA. Af Dr Oscar Montelius.

HERCULANUM OCH POMPEJI. Af Dr Carl Sandström.

Klemmings Antiquariat.